

MŰHELY

Maurice Blanchot: Az irodalom eltűnése
• Hárs Ernő, Kerék Imre, Marno János,
Sajó László, Sebestyén Ádám, Szabados
György, Szentirmai Mária, Szlukovényi
Katalin és Tatár Sándor versei • Danyi
Zoltán, Mészáros Urbán Szabó Gábor és

2009

6

Szakács Eszter prózái • Fogarassy Miklós:
Győr – Az ötvenes években • Szabados
György: Az élő Bartók • In memoriam
Széki Patka László: Széki Patka László
versei; Kelemen Lajos: A vers mint földet
érő magaslat • Kovács Melinda fotói

Tartalom

MAURICE BLANCHOT:	Az irodalom eltűnése (Radvánszky Anikó fordítása)	3
-------------------	---	---

„Egyedül a mű fontos, a műben foglalt állítás, a költemény a maga szorosan vett egyediségében, a kép a saját terében. Egyedül a mű a fontos, ám végső soron a mű csak azért van, hogy a saját nyomaiba vezessen: a mű az a mozgás, amely az inspiráció tiszta pontja felé visz bennünket, ahonnan származik, s amelyet úgy tűnik, csak akkor érhet el, ha eltűnik.”

HÁRS ERNŐ:	Mióta elhagytál	8
	Képzetelemben	8
	Az a boldog	8
	Minden szerelem	9
KERÉK IMRE:	Világító kedveseink	10
	Két Krúdy-etűd	10
	Bruegel: Dulle griet	11
SZABADOS GYÖRGY:	Mi már nem	12
	Néma requiem	12
	Vannak azért még	13
	Társamnak	13
	Magyarok	14
	A hosszú úton	14
SZENTIRMAI MÁRIA:	Andalúziai simogatások 1.	15
	Félhomály	15
	Barokk nő öregszik	15
	Mindennapom	16
	Testemben történt	16
	Kötelékek	17
TATÁR SÁNDOR:	Kis tupírral	18
SAJÓ LÁSZLÓ:	Radnóti Miklós ismeretlen versei: Hatodik ecloga	19
	Utolsó levél a hitveshez	20
SEBESTYÉN ÁDÁM:	A teremtés mellékszála	21
	Félmeztelen angyal	21
	Későn érkezett	22
	Khaosz	22
	Ősszel	22
SZLUKOVÉNYI KATALIN:	Fényűzés	23
	Olvadás	23
	Portré helyett.....	23
	Ophelia búcsúja	24
MARNO JÁNOS:	Elmének	25
	Ott	25
DANYI ZOLTÁN:	Tenni a szépet	26
MÉSZÁROS URBÁN SZABÓ GÁBOR:	Őz	28

SZAKÁCS ESZTER:	A katalógusból rendelt menyasszony	36
	Az elcsereált lányok és a csillagkirály	41
	Bolhácská és Daktilosz	47

FOGARASSY MIKLÓS:	Győr – az ötvenes években	53
-------------------	---------------------------------	----

„Győrbe két nap késéssel érkezett a forradalom. Amikor a gimnázium ablaka alatt a Vagongyár munkásainak felvonulására felfigyeltünk – a nap második tanórája zajlott éppen – elvégeztük mi is a magunk helyi lázadását: az óvatos bencés tanárok először ugyanis nem akarták megengedni, hogy mi is csatlakozzunk a menethez. Nem sokáig folyt a vita – felálltunk és leszaladtunk az utcára.”

SZABADOS GYÖRGY:	Az élő Bartók (Bartóki modell?)	60
------------------	---------------------------------------	----

„Az élő Bartók? Mit sugall ennek a mondatnak a mélysége? Melyek lehetnek a folytonosságnak azok a meghatározható, tetten érhető, egyszerű szemléleti és gyakorlati alapképletei a bartóki zene mélyén és annak organizmusában, melyeknek gyökerein áll és törzsén talán tovább növekedhet egy magát megadni nem akaró, mert nem is tudó kultúra? S az általános európai zenei formák tagoló rendjei mögött mitől olyan alapvetően egységes ez a zene s a benne nyújtózó világ? És mitől oly otthonos mégis nekünk, a maga egyetemességében?”

IN MEMORIAM SZÉKI PATKA LÁSZLÓ

SZÉKI PATKA LÁSZLÓ:	győri rémálom.....	64
	a zsidó ügyvéd ládája	64
	tallózás győri bringázásaim között	65

KELEMEN LAJOS:	A vers mint földet érő magaslat – Széki Patka László: 60 vers	66
----------------	---	----

BAÁN TIBOR:	„Lehull a Maya-fátyol” (Hárs Ernő: Füstáldozat)	68
KOMÁLOVICS ZOLTÁN:	Deák László: Repedések az angyal testén (A felejtés angyala)	70
HALMAI TAMÁS:	Hangok minden irányból (Varga Mátyás: Hallásgyakorlatok)	73
HORVÁTH IMRE:	„A világ már készen van, csak üres” (Vörös István: A Vörös István gép vándorévei – fejlődésregény)	74
G. KOMORÓCZY EMŐKE:	„Elgurulnak a csillagok, gyöngynapunk gyöngyén fölragyog” (Czilczer Olga: Világjáró; Bobó könyve)	75
THIMÁR ATTILA:	Lehet-e történelem a személyes sors? (Balázs Attila: Kinek Észak, kinek Dél)	77

KÉPEK: KOVÁCS MELINDA fotói

Az irodalom eltűnése

Időnként hallani oly különös kérdéseket, mint például: „Melyek a kortárs irodalom tendenciái?” vagy: „Merre tart az irodalom?” Ezek valóban meglepő kérdések, de a legmeglepőbb, hogy a válasz, ha létezik, igen egyszerű: az irodalom önmaga felé, az önnön lényegét képező eltűnés felé halad.

Akik ilyen általános megállapításokra vágnak, fordulhatnak ahhoz, amit történelemnek nevezünk. A történelem megtanítja nekik, mit jelent Hegel híres kijelentése: „A művészet számunkra már múlt”, amit vakmerő módon épp Goethével szemben jelent ki a romantika kibontakozása idején, amikor a zene, a képzőművészet és a költészet jelentős műveket vár. Esztétikai előadássorozatát e súlyos szavakkal bevezető Hegel tudja ezt. Tudja, hogy a művészet nem lesz híjával alkotásoknak, csodálja, néha túlbecsüli (olykor félre is ismeri) kortársai műveit, és mégis így fogalmaz: „a művészet számunkra már múlt”. A művészet többé nem képes az abszolútum igényét hordozni. Ezentúl csakis a világ kiteljesítése, a cselekvés komolysága és a valódi szabadság feladata számít. A művészet csak a múltban közelítette meg az abszolútumot, s ma kizárólag a Múzeumban van még értéke és hatalma. Illetve, ami még súlyosabb kegyvesztés, egyszerű esztétikai élvezetté vagy a kultúra kiegészítőjévé alacsonyodik.

Mindez a már jól ismert, jelen lévő jövőkép. A technika világában továbbra is dicsérhetjük az írókat, gazdaggá tehetjük a festőket, megbecsülhetjük a könyveket és bővíthetjük a könyvtárakat; fönnttarthatunk egy helyet a művészetnek, mert hasznos, vagy mert haszontalan, kényszeríthetjük, korlátozhatjuk, vagy meghagyhatjuk szabadságát. Sorsa e kedvező helyzetben talán a legkedvezőtlenebb. A művészet nyilvánvalóan semmi, ha nem szuverén. Ebből fakad a művész zavara, hogy még mindig számít valamit egy olyan világban, melyben nem látja saját létjogosultságát.

Homályos, gyötrődő kutatás

A történelem nagyjából tehát így beszél. Azonban ha maga az irodalom vagy a művészetek felé fordulunk, olybá tűnik, ők egészen mást mondanak. Mintha a művészi alkotás, annak arányában, ahogyan a korok tőle idegen mozgásoknak engedelmessé elzárkóznak jelentőségétől, mind igényesebben és mélyebben tekintene önmagába. De nem kevélyebben: a Sturm und Drang az, amely Prométheusz és Mohamed mítoszával véli felmagasztalni a költészetet; nem a művészetet dicsőíti, hanem az alkotó művészt, a nagy hatású egyéniséget, s valahányszor a mű helyett a művész kerül előtérbe, a zseninek ez az előtérbe állítása, e dicsőítése a művészet leértékelését, saját hatalma előtti meghátrálását, kompenzáló álmok keresését jelenti. E zabolátlan, bár csodálatra méltó törekvések, melyeket Novalis rejtélyesen így fejez ki: „*Klingsohr; az örök költő nem hal meg, a világban marad*”, Eichendorff pedig így: „*A költő a világ szíve*”, egyáltalán nem hasonlítanak azokhoz, amelyeket 1850 után – hogy kiválasszuk azt a dátumot, melytől kezdve a modern világ elszántabban halad végzete felé – Mallarmé és Cézanne neve hirdeti, és amelyet mozgásával az egész modern művészet támogat.

Sem Mallarmé, sem Cézanne nem láttatják a művészt másoknál fontosabb és szembetűnőbb egyénnek. Nem keresik a dicsőséget, ezt az égető és sugárzó irt, melynek dicsfényével a reneszánsz óta minden művészfej koronázni akarta magát. Mindketten szerények, nem önmaguk, hanem egy homályos kutatás és alapvető törekvés felé fordulnak, melynek jelentősége nem kötődik saját személyük hangsúlyo-

zásához, sem a modern ember kibontakozásához, amelyet aligha ért valaki, s mindamelllett e törekvéssel oly makacssággal és módszeres erőfeszítéssel foglalkoznak, hogy annak csak képmutató kifejezése a szerénységük.

Cézanne nem dicsóíti a festőt, s hacsak nem műve által, a festészetet sem, Van Gogh pedig azt mondja: „*Nem vagyok művész – milyen közönséges akárcsak ilyet gondolni önmagunkról*”, majd hozzáteszi: „*Ezt azért mondom, hogy rámutassak, milyen ostobaságnak tartom tehetséges vagy nem tehetséges művészekről beszélni*”. A költeményben Mallarmé olyan művet sejt, mely nem utal valakire, aki létrehozta volna, olyan döntést, mely nem valamely kiváltságos egyéntől származik. S ellentétben az antik gondolattal, amely szerint a költő azt mondja: nem én szólok, az isten szól belőlem, ez a költeménytől való függetlenség nem afféle gögös felsőbbrendűséget jelent, mely az irodalmi alkotást egyenértékűnek tüntetné fel valamely demiurgosz általi világteremtéssel; még csak a poétikai szféra örökkévalóságát vagy változhatatlanságát sem jelenti, hanem épp ellenkezőleg, felforgatja a lenni és tenni szavakhoz kapcsolt szokványos értékeket.

A modern művészet e meglepő átalakulása, amely akkor megy végbe, amikor a történelem egész más feladatokat és célokat tűz ki az ember elé, úgy tűnhet, mint e feladatok és célok elleni fellépés, mint állítás és igazolás nélküli erőfeszítés. Ez nem igaz, vagy csak a felszínen az. Előfordul, hogy az írók és művészek a közösség hívására léha elzárkózással, száraduk hatalmas teljesítményére mihaszna titkaik naiv dicsőítésével, vagy pedig kétségbeeséssel válaszolnak, amitől, mint Flaubert, abban a mivoltukban ismernek magukra, amelyet elutasítanak. Vagy pedig úgy vélik megmenteni a művészetet, hogy önmagukba zárják: a művészet eszerint lelkiállapot lenne, a költői pedig szubjektívet jelentene.

De éppenséggel Mallarménál és Cézanne-nál, hogy e két nevet használjuk jelképül, a művészet nem keres ily gyöngé mentsvárakat. Cézanne-nak nem saját lelkiállapotai számítanak, hanem a „*megvalósítás*”. A művészet erőteljesen a műre irányul, és a műalkotás, azaz a művészetben gyökerező alkotás egészen másféle állításnak mutatkozik, mint azon művek, amelyeknek mértéke a munka, az érték és a forgalmazás, de nem velük ellentétes: a művészet nem tagadja a modern világot, sem a technika világát, sem az erre a technikára támaszkodó, felszabadulásra és átalakulásra irányuló törekvést, hanem olyan összefüggéseket fejez ki és talán valósít meg, amelyek *megelőznek* minden objektív és technikai megvalósulást.

Homályos, nehéz és gyötrődő kutatás ez. Lényegénél fogva kockázatos kísérlet, melyben a művészet, a mű, az igazság és a lényege válik kérdésessé és kerül veszélybe. Ezért az irodalom egyidejűleg leértékeli magát, Ixion kerekére feszül, és a költő önnön alakjának elkeseredett ellenségévé válik. Ez a krízis és ez a kritika látszólag csak helyzete bizonytalanságára emlékezteti a művészt ebben a hatalmas civilizációban, melyben neki oly kevés szerepe van. A krízis és a kritika mintha a világból, a politikai és társadalmi valóságból jönne, és mintha olyan ítéletnek vetné alá az irodalmat, mely a történelem nevében alázza meg: a történelem bírálja az irodalmat, és tolja félre a költőt, helyébe állítva a mindennapok szolgálatára hivatott publicistát. Ez igaz, azonban egy figyelemre méltó egybeesés folytán ez a külső kritika megfelel annak a sajátos kísérletnek, amelyet az irodalom és a művészet a maga nevében folytat, s amely radikális tagadásnak teszi ki őket. E tagadáshoz Valéry szkeptikus szelleme és állásfoglalásainak szilárdsága éppúgy hozzájárul, mint a szürrealizmus vehemens állításai. Ugyanígy, látszólag szinte semmi közös nincs Valéryben, Hofmannsthalban és Rilkében. Valéry mégis így ír: „*Verseim csak annyiban voltak fontosak számomra, hogy gondolatokat sugalmaztak a költőről*”, Hofmannsthal pedig a következőképpen: „*A költő lényegének legbelső magja nem egyéb, mint hogy költőnek tudja magát.*” Nem leszünk hűtlenek Rilkéhez, ha költészetét a költői aktus dalba foglalt elméletének nevezzük. A költemény mindhárom esetben a költeményt elősegítő tapasztalatra nyíló mélység, a mütől a mű eredete

felé haladó különös mozgás, azaz a mű maga saját forrásának nyugtalan és örökös kutatásává válik.

Hozzá kell fűznünk, hogy a történelmi körülmények, ha akkora nyomást gyakorolnak is az ilyen folyamatokra, hogy úgy látszik, mintha irányítanák azokat (ezért mondják, hogy az író, amikor tevékenysége tárgyául e tevékenység kétes lényegét választja, valójában egyszerűen csak elbizonytalanodó társadalmi helyzetét tükrözi), önmagukban nem képesek megmagyarázni e kutatás értelmét. Három nevet említettünk az imént, akik nagyjából egymás és a nagy társadalmi átalakulások kortársai. Az 1850-es évet választottuk, mert az 1848-as forradalom az a pillanat, amikor Európa kezd nyitottá válni a benne ható erők megérlelődésére. De mindazt, amit Valéryről, Hofmannsthalról és Rilkéről mondtunk, elmondhattuk volna, egy sokkal mélyebb szinten, Hölderlinről is, aki pedig egy évszázaddal megelőzi őket, és akinél a költemény lényegileg (ahogyan azt Heidegger mondta körülbelül) a költemény költeménye. A költők költője, akiben dallá válik a dal lehetősége és lehetetlensége, ilyen Hölderlin, és ilyen, hogy egy újabb nevet idézzünk, a másfél évszázaddal későbbi René Char, aki neki válaszol, és e válasszal az időtartam egészen más formáját jeleníti meg nekünk, mint amelyet az egyszerű történelmi elemzés ragad meg. Ez nem azt jelenti, mintha a művészet, a műalkotások és még kevésbé a művészek, az időt figyelmen kívül hagyva, egy időtlen valósághoz jutnának el. Még „az idő hiánya”, amely felé az irodalmi tapasztalat vezet bennünket, még ez sem az időtlenség tartománya; és ha a műalkotás egy valóságos kezdemény megmozdulását (a létezés tényének egy új és illékony megjelenését) állítja is eléink, ez a kezdet a történelem belsejében oly módon szól hozzánk, hogy talán esélyt ad a történelem kezdeti lehetőségeinek. Mindezek a problémák homályosak. Világosnak, sőt világosan megfogalmazhatónak mutatni őket csupán írásmutatványokhoz vezethetne, és ahhoz, hogy megfoszszuk magunkat a segítségüktől, ami nem más, mint hogy erősen ellenállnak nekünk.

Előre sejthető, hogy a meglepő kérdés: „Merre tart az irodalom?”, kétségkívül a történelemtől várja válaszát, melyet bizonyos értelemben meg is kapott, ám ugyanakkor tudatlanságunk leleményessége által látható lesz, hogy az irodalom, kihasználva a mögötte haladó történelmet, önmagának teszi fel ezt a kérdést, s persze nem választ ad, hanem tulajdon kérdésének mélyebb, lényegibb értelmét.

Irodalom, mű, kísérletezés

Irodalomról, műről és kísérletezésről beszélünk, ám mit is jelentenek ezek a szavak? Helytelennek tűnik napjaink művészetében csupán szubjektív kísérletekre szolgáló alkalmat vagy az esztétika függelékét látnunk, a művészet kapcsán mégis folyvást kísérletezésről beszélünk. Helyénvalónak tűnik a művészek és írók törekvését nem önös irányúnak, hanem olyan törekvésnek látni, mely művekben kíván kifejeződni. A műveknek kellene tehát a legnagyobb szerepet játszaniuk. De így van ez? Egyáltalán nem. Ami az írókat vonzza, ami a művészt sarkallja, az nem közvetlenül a mű, hanem a mű kutatása, a hozzá vezető folyamat, a művet lehetővé tevő tényezők megközelítése: a művészet, az irodalom, és amit e két szó magába rejt. Ebből fakad, hogy a festő a festményénél jobban szereti munkájának különböző fázisait. S az író gyakran érez vágyat arra, hogy szinte semmit se fejezzen be, töredékes állapotban hagyva számos szöveget, amelyeknek az volt az érdeme, hogy elvezették egy bizonyos pontig, amelyet, hogy megpróbáljon túljutni rajta, ott kell hagynia. Emiatt van, hogy – egy ismét meglepő egybeesés folytán – Valéry és Kafka, akiket a műgonddal megformált írásmód kivételével minden különválaszt, egybehangzóan állítják: „Egész életművem csupán gyakorlat.”

Ugyancsak zavaró látni, hogy az irodalmi művek helyébe olyan dokumentumoknak, vallomásoknak nevezett, szinte nyers szövegek egyre nagyobb tömege lép, amelyek látszólag minden irodalmi szándékot nélkülöznek. Azt mondják: ezeknek semmi közük sincs a művészet alkotásaihoz; azt is mondják: egy álrealizmus tanúbizonyságai. Mit tudunk erről? Mit tudunk erről az akár sikertelen közelítésről egy olyan tartományhoz, mely kicsúszik a hagyományos kultúra hatóköréből? Miért ne figyelmeztetne bennünket ez a névtelen, szerző nélküli, könyv alakját nem öltő, elhaló és elhalni kívánó beszéd valami fontosra, amiről az is szólni akar nekünk, amit irodalomnak nevezünk? És nem figyelemre méltó, ugyanakkor rejtélyes, rejtvény módjára figyelemre méltó, hogy maga ez a mégis irodalmi, kései, dicstelen szó, amely főképp a kézikönyveknek tesz szolgálatot, mely a prózáírók egyre áradóbb menetét kíséri, s nem az irodalmat, csak fonákságait és végleteit jelöli (mintha ezek alkotnák lényegét), hogy tehát ez a szó akkor, amikor komolyabban vitatottá válik, amikor szétforgácsolódnak a műfajok és veszendőbe mennek a formák, amikor egyrészt a világnak nincs többé szüksége irodalomra, másrészt pedig minden könyv idegennek tűnik az összes többihez képest, és közömbösnek a műfajok realitása iránt, amikor ráadásul nem az örök igazságok, a típusok és a karakterek látszanak kifejeződni a művekben, hanem egy olyan igény, mely szemben áll a lényegeket rendjével, hogy az irodalom, amelytől így elvitatják, hogy értékes tevékenység, műfajok egysége, és az ideálist és a lényegit oltalmazó világ, mindinkább jelenvaló, noha leplezett törekvésévé válik azoknak, akik írnak, s e törekvésükben úgy jelenik meg előttük, mint aminek „lényegében” kell megmutatkoznia.

Igaz, e törekvés talán az irodalomra irányul, de nem mint valamely meghatározott és biztos realitásra, formai egységre, s nem is mint egy megfogható tevékenységre, hanem inkább mint olyasvalamire, ami sohasem leplezi le, igazolja és indokolja magát közvetlenül, amihez csak akkor közeledünk, ha elfordulunk tőle, amit csak úgy lehet megragadni, ha túllépünk rajta, egy olyan kutatás eredményeképpen, amelynek egyáltalán nem az irodalommal kell foglalkoznia, annak „lényegével”, hanem amely épp ellenkezőleg, arra törekszik, hogy redukálja, semlegesítse, vagy épp pontosabban, hogy egy olyan mozgással, amely végső soron kikerüli és nem törődik vele, leereszkedjék addig a pontig, ahol látszólag már csupán a személytelen semlegesség beszél.

A nem-irodalom

Ezek szükségszerű ellentmondások. Egyedül a mű fontos, a műben foglalt állítás, a költemény a maga szorosan vett egyediségében, a kép a saját terében. Egyedül a mű a fontos, ám végső soron a mű csak azért van, hogy a saját nyomába vezessen: a mű az a mozgás, amely az inspiráció tiszta pontja felé visz bennünket, ahonnet származik, s amelyet, úgy tűnik, csak akkor érhet el, ha eltűnik.

Egyedül a könyv a fontos, olyanként, amilyen, távol a műfajoktól, kívül az olyan rubrikákon, mint próza, líra, regény, vallomás, melyekbe nem hagyja magát beilleszteni, és melyekről tagadja, hogy képesek lennének kijelölni a helyét és meghatározni a formáját. Egy könyv többé nem tartozik valamely műfajhoz, minden könyv az önmagában álló irodalomhoz tartozik, mintha ez volna legegységesebb a letéteményese általánosságukban azoknak a titkoknak és képleteknek, melyek egyedül megadhatják az írott dolgoknak a könyv valóságát. Ezek szerint minden úgy történik, mintha a műfajok fölbomlásával az irodalom önmagában nyilvánulna meg, egyedül ragyogna a maga árasztotta titokzatos fényben, amelyet minden irodalmi alkotás megsokszorozva visszatükröz rá – mintha tehát lenne „lényege” az irodalomnak.

Csak hogy az irodalom lényege éppenséggel az, hogy elkerül minden öt rögzítő vagy akár megragadó lényegi meghatározást és állítást: sohasem már meglévő, mindig újra föl kell fedezni vagy föltalálni. Sőt, sohasem biztos még az sem, hogy az irodalom vagy a művészet szó bármiféle valóságosnak, lehetségesnek vagy fontosnak felel meg. Megmondták már: művésznak lenni azt jelenti, mint sohasem tudomásul venni, hogy van már művészet, sem azt, hogy van már világ. Kétségkívül a festő eljár a múzeumba, miáltal valamennyire tudatában van a festészet való voltának: tud a festészetéről, a képe azonban nem, az inkább lehetetlennek, irreálisnak és megvalósíthatatlannak tartja a festészetet. Aki önmagában állítja az irodalmat, semmit sem állít. Aki keresi, olyasmint keres, ami elillan előle; aki rátalál, csak olyasmint talál, ami innen van, vagy, ami még rosszabb, túl van az irodalmon. Ezért végső soron minden könyv a nem-irodalmat akarja elérni, mint lényegét annak, amit szeret, és amit szenvedélyesen szeretne fölfedezni.

Tehát nem azt kell mondanunk, hogy minden könyv kizárólag az önmagában álló irodalomhoz tartozik, hanem azt, hogy minden könyv korlátlan érvénnyel dönt felőle. Nem azt kell mondanunk, hogy minden mű abból nyeri realitását és értékét, hogy képes illeszkedni az irodalom lényegéhez, vagy akár abból, hogy joga van leleplezni vagy kinyilvánítani ezt a lényegét. Hiszen soha egyetlen mű sem teheti tárgyává az öt létrehozó kérdést. Soha még csak elkezdhető sem lenne egy olyan kép, mely a festészetet akarná láthatóvá tenni. Meglehet, minden író úgy érzi, mintha egyedül lenne hivatva arra, hogy saját tudatlanságán keresztül feleljen az irodalomért, a jövőjéért, mely nem csak történelmi kérdés, hanem a történelmen keresztül az a mozgás, amellyel az irodalom, miközben szükségképpen saját magán kívülre „kerül”, mégis úgy tesz, mintha vele önmagához, a saját lényegéhez „jutna el”. Meglehet, írónak lenni azt jelenti, hivatottak vagyunk felelni erre a kérdésre, melyet kötelessége szenvedéllyel, igazsággal és szilárdan életben tartania annak, aki ír, s amelyet mégsem tud soha megragadni, legkevésbé akkor, amikor felelni akar rá, amelyre legfeljebb a művel adhat közvetett választ, a mű által, mely számunkra sohasem uralható, sohasem bizonyos, és amely kizárólag saját magára kíván felelni, és csakis ott teszi jelenlévővé a művészetet, ahol az rejtőzködik s eltűnik. Ugyan miért?

(Maurice Blanchot: *Le livre à venir*, Gallimard, Paris, 1959, 265–274.)

Radvánszky Anikó fordítása

HÁRS ERNŐ

Mióta elhagytál

Mióta elhagytál, nyugtalanul
keresem utam nemléted ködében.
Szorítok rajta, hogyha meglazul
valamely emlék, ha nemrég, ha régen
kötött hozzád. Napi feladatul
elgondolom, miben volnál tevékeny,
ha nem tartózkodnál épp odatúl,
mikor haladunk apránként az évben.
A tél, a nyár, a tavasz és az ősz
körhintaként forog lázas agyamban.
Biztos vagyok benne, hogy visszajössz,
s ott folytathatom, ahol abbahagytam
a veled való örök párbeszédet –
Majd rájövök, hogy tán már nem is élek.

Képzetelemben

Képzetelemben olasz táj ad otthont
neked, olyan, hol egykor Mária
lett az angyal láttára elfogódott,
mert tudta, hogy meg kell hajolnia
a messzebb látó égi akaratnak,
s hol ciprusok és arany glória
köznapit oly fenségessé avatnak,
amit elvárhat az Istenfia.
Ily színhelyt tartok illőnek tehozzád,
mint azt a régmúlt vásznai ragyogják.
Itt költözhet holt kottáidba lélek,
s csendülhet fel ajkadról oly dicséret,
melynek foszlánya is elég a földön,
hogy szemünkből nem szűnő könny ömöljön.

Az a boldog

Az a boldog, aki nem született meg –
felelte a szilén Midász királynak
a monda szerint. Én nem értek egyet
ezzel. A fénynek kellene az árnyak,
a boldogságnak a nagy szenvedések.
A festők erre régen rátaláltak,
csak ez teheti igazzá a képet,
csak ettől lesz valósággá a látszat.
Hogy tudtam volna, hogy mily üdvben éltem,
ha elvesztésed nem taszít nyomorba!
Mily unalom lakna Dante egében,
ha nem tátongana alatta pokla!
A szív, melynek nincsen kálváriája,
nem számíthat soha feltámadásra.

Minden szerelem

Minden szerelem javarésze önzés –
sokan hirdették évezredek óta.
Ha csak ez hajtja, könnyen megcsömörlés
lesz a gyönyörre vágyó szív adója.
Másképp kell élni – tudtuk mind a ketten,
meg kell kísérelni a lehetetlent:
ne a jóért folyjék köztünk a verseny,
hanem hogy ki fogja vinni a terhet.
Most végül nekem kedvezett a végzet,
nem neked kellett egyedül maradnod.
Az én életem lett a gyászos akkord,
mellyel kicseng a varázslatos ének,
mely sok év előtt szállva ajkainkra,
most fájva tér az öröklétbe vissza.

KERÉK IMRE

Világló kedveseink

Virágok: világra világló,
törékeny kedveseink,
hajszálgyökereitekben
a föld fekete vére kering;
de göröngyök, kövek résein is
szelíd erővel, mégis makacsul
vonultok tömör falanxokban
föl, föl a napvilágra,
seregelték a dús televényből
keltike, szellőrózsa, boglárka;
gyermekláncfű, fehér bolyhaidat
világgá fújom, velük együtt szállva;
kulcsvirág, a kikelet kapuját
kinyitó, vérvörös pipacsok
lobogó sziromlángja,
nárciszok, gólyahírek –
nem a reklám-fények hivalgó,
vibráló, művi neon-villogása –
ti jöttök, új honfoglalók,
visszahódítani tájat, hazát;
fohászként hadd mormolom nevetek:
borzas füzike, piros gyűszűvirág,
füles gyíkpohár, kankalin,
hadd heverjek újra közöttetek,
hogy illatotok tüdőre szívjam;
csormolya, nefelejcs, ördőgharaptafű,
ringassatok el öletekben;
kakascímer, mezei csibehúr,
arcom arcotok közé hadd temessem,
s árnyatokban húnyt szemmel lássak
búvóló-bájos kisgyerek-álmot,
cirmoljátok tenyerem, homlokom
habosfehér, sárga szíromlegyezőkkel –
hogy bírhasam ép ésszel elviselni
e betonszürke, vastraverz-szerkezetű,
rideg világ folyókat, rétet, erdőt,
testet és lelket mérgező,
romlasztó mocsok-hordalékát;
borulj fölém Boldogasszony palástja,
s hogy mégis van remény,
ti biztassatok,
ti, a szenny fölé növő-magasodó
diadalmas violák, margaréták!

Két Krúdy-etűd

Kis csodák

A rubinpiros bort kortyolva lassan,
nagynéha egy kis csoda is akad:
meg-meglesni a bokán felül lágyan
izmosodó, karcsú lábszárakat.

Vén csavargó

Borgózós, téli-nap-vörös az arca.
Pókhálós szeme a semmibe réved. –
Ha néha kotyog valami az alján:
már csak pintes üvegével beszélget.

Bruegel: Dulle griet

Látjátok-e a Bolond Margitot,
amint nyüzsögő szörnyek közepette
a Pokol kapuja felé sietve,
csámpás léptekkel tovaimbolyog?

Felvértezetten csörtet csak előre,
kit kardja elér, holtan összerogy;
ha megpillantanád, hát fuss előle,
mert másként nem menekülhetsz sehogy.

Bélsárbúz-lehelletétől a lég
lesz miazmás gőz- és gáz-vegyülék,
mi szemvillanására lángra lobban.

Ím, a Rondabugyrodban is tovább
élő női gonoszság: fúriád,
kit várnak már szolgái a Pokolban.

SZABADOS GYÖRGY

Mi már nem

Mi már nem olyan bágyadt
kripli gyerekek vagyunk
hogy amit nem akarunk
azt is megteesszük nekik

játekból akasztófák alá
odaállni s meglepődni
a játékmester
hogy' húzza meg
nyakunk körül a kötelet –

mi már nem olyan halott
gügyögő pipali palik vagyunk
törleszkedők és egyebek.

Akik amit nem akarnak
azt is megteszik nekik

mint a szarra szálldosó legyek.

1972.

Néma requiem

Csontjaim fáznak
ereim görcsben
révült vagyok és
kövesszívű.

Izmaim törnek.

Már nem engednek fel
csak símogatásnak.

Lopakodva égő
ölelő hullámban
fellángol a lelkem
mégis mint a tarló

és futó jajoknak
halálos pompáján
elsercegi gyötrő
véged évezredem.

1977.

Vannak azért még

Vannak azért még boldog napjaim...
amikor néha szebben ébredek,
akár egy gyíkleső, pókláb-tépkedő gyerek,
nem szégyellve magamban a kint.

Mert akkor benn, a minden-védte csöndben
– ahol siklik sodrán az automata
televény-sinű Fény vonata –
vagyok, és nem tudom, rá hogyan kerültem,

csak azt, hogy végleg ott maradnék
röptömön, amelyben álmaim az
égnek ágaskodva szállnak,
és az Élet kizárt a halálnak,
és tudom: egy jobb és teljesebb világot adnék.

Pedig túl sok erő az akkor bizonyára
együtt, hogy idő előtt így megsímogat
és lehullik kőomlás gyanánt: magamat
messzi időkbe gyötrőn szétdobálva...

1980.

Társamnak

Kik elviseljük mind a ketten
itt az elvadultakat,
szemben a lánccsörgető csenddel
amelyből immár Rémm ugat
komputerrel és veres delejjel –

kiizzította hű szívünk a
visszhangzó esztelenség honát,
igaz ígéretet vetünk frivoll
tekintetünkön, tálumunkat
megfizetni legalább, 'hol e világ
többet nem enged.

Idegenek vagyunk testvérek között
és nem égnék fények vonulásunk előtt.
Nekünk a jóság lett a part:
lüktetni más csillagidőt,
mintha mi se történt volna.

Virág a szavunk. Néma teret köt
egymásba égő szívünk suttogása:

harangzengés az atomon,
szikrát vet kondulása –
kalimpálnak a sztalinorgonák,

suhannak örök halálba...

Nézzük egymást
ős busman szemekkel.

1985.

Magyarok

Földbe lapuló népem
már nem hall semmit
nem lát senkit
az Égben

2007. május 19.

A hosszú úton

Vizeken jár a lelkem
gyere velem szerelmem
gyere velem szerelmem
lépkedjünk együtt a csendben.

2008. július 27.

Andalúziai simogatások 1.

Végtelen víz végtelen part
a finom fövényen mezítláb,
és zúg, zúg a fehérhabos hullám...
egyek vagyunk én, a rák,
a kagyló és a tengeri hínár
belőlük nőtt ki a vágy
vörösborot inni októberben
egy spanyol tengerparti
étterem teraszán.
Por favore paellát
és gracias az őszi melegért,
s hogy megállt bennem az elmúlás,
és a némaságért, mert beszéd nélkül
is értem, hogy törvények mellett és felett
egy pillanat is a végtelenbe vezet.

Félhomály

1. variáció

Mindig csend,
fátyolemlék a család,
ködbe merült asztalnál.
Borba spriccelő szóda,
idő egét bugyborékolja.
Kapaszkodnék kiszolgált tárgyba,
staféta ismeretlen tájra.
Mindigcsend harap
ég foszló bársonyába.

2. variáció

Mindig csend. Fellobbanó fátyol.
Lágy köd párája ül egy családon.
Hirtelen felbukó-eltűnő zápor.
Elmosódott arcokon elveszett,
esővízáztatta ünnep leng.

Barokk nő öregszik

És amikor eljő, ha eljő holdszekerén a sápatag lovag,
egykor rózsaszín orcámon már a rontás arat,
hát milyen átok vetett hálót rám,
hogy minden perc egy hosszú némulás.
Partot akartam mindig, szilárd talajt érni,
erős kezébe gyengefehér kezem tenni,
vállára hatyúnyakam végre lehajtani.

Mindennapom

I.

Elült mennydörgés, zuhogás,
tyúkólba kergetett magány
minden nap

emlékszem, a hegyi patak
csúszós köveire lábam alatt,
ahogy mohák selymei simogattak...
A veszélytől pirosabb a vér,
nevettem, és minden nap ezzel él.

Tetovált temető, mondom
magamban, az lettél,
mindennapok visszhangját
csámcsogod rég.
Nagyítót fogsz kezedbe,
alatta egy párafolt messze,
és csak találgatod, mi lehet,
füst, vagy ködbe veszett
folyó felszálló vize.
Az üvegen leheleted, mint gyöngy foszladozik,
a fövényen, ki tudja honnan, merre, lábnyomok.

Testemben történt

1. Lassú vonulás

Lila erekben lapulsz,
lomhán lépsz,
fülemben vér tolul,
és kráter mélyül bő-
römön. Hús reggel jó,
bomló nedveim felitatom,
(szétfolyó harmatcsepp
hajnali fűszálon.)
Láttam, mit ér a tudat,
mikor nedves levélként rothad.
Csak a test, ha hagyom hullani,
csak az mutat helyes utat.

2. Lebegés

Végtelen történet, mit testembe rejtettem,
ágbogak, tulipán, langymeleg fészek,
fény gyúlt, óvtam bíborillatom,
és születtek apró csillagok.

.....
Most ráncokkal mélyülnek titkaim,
ruhám szorosra gombolom.

3. Öregedés

Apad, és tárul a vén folyó méhe,
kövek, eldobott kacatok,
emlékkönyvbe préselt szírom.
Sajgó régi repedések mélye
elvakart, halványuló seb.

Esőre, áradásra várunk, mikor
habzó hullámon szemét kavargó.

4. Szülés

Kettévált folyó, szorosra szőtt pókfonál,
egybeforrt időtök nyújtánád.
Oltáron elégett szent áldozat,
méhek összehúzódása, hús szakadása,
lepecsételt csendből szült magzat.
Kéretlen dörömből a rendelt idő
pokol és menny kapuján.
Fáradt tested nedve nő,
teremtő tenyerén lebegő
gyümölcsöző boldog asszony.

Kötelékek

A végtelen időből kihalított darabon térdelek alázatosan, mert lenyűgöz és félelemmel tölt el nagysága, és azért is, mert oly véletlenül és védtelenül pottyantam erre a repülő szőnyegre, hogy kénytelen vagyok sajnálni magam anyám, s apám helyett, akik egykor, mikor még lehetett, óvtak, de aztán én óvtam őket, és ahogy várták születésemet, úgy kísértem én az ő távozásukat, és akartam volna minden jóval ellátni őket a nagy útra, de erőmből nem telt a legszükségesebbekre sem, mert egyre kerestem vézna testükben a régi erőt, és megrettentem végtelen kiszolgáltatottságuktól, és attól is, hogy le kell vetkőzni szemérmemet, ami egykor a bűntől óvott, ezért nem értettem a világon semmit sem, és mikor elvonultak a rettenet percei, és ők nem voltak több, mint egy szó, halál, akkor én is elhagytam ezt az undok köteléket, amire azt mondják, porból lettél és porrá leszel, és ami belőlem fontos, az egy pillanatra velük szállt, és hiába képzem el néha fehér csontjukat, ünneplő ruhájukat, férges húsukat, fodros hajukat a föld alatt, mindennél erősebbek azok a semmi képek, amiket filmre vinni sem érdemes, mert csak én láthatom őket, és akkor még nagyapám is előlép a szőlőből, és így haladok visszafelé, és most már nemcsak a múltat sajnálom, hanem a jövőt is, ami ismeretlen nagy kezekben formálódik.

TATÁR SÁNDOR

Kis tupírral

⟨piacképesítve⟩

Ha csak úgy kiállnék elétek,
azzal, ami megtörtént velem,
nem áttallátok fintorogni: ›Eh, törpénelem!‹
Ha hozzáadnám is a lélekrezdüléseket,
tőletek kitelne: ›Ez petyhüdt élvezet...‹
Ki kell tehát ötlenem olyan dolgokat,
melyek: tódítás ugyan, ám a
papíron jól mutatnak –
erő, ravaszság s ezer másféle erény,
akár a gomba, szaporodik gépem merevlemezen:
Sárkányokat apríték és elnyertem topmodelleket;
mi sem természetesb, mint hogy hőseposz oly sok emleget –
nem volt herosz nagyobb Ílionban, sem falai előtt;
testesülni már bennem látjátok csupán a hajdani erőt.
Legkisebb fiú? Az, de ő a nagymenő
(ki csúnyát mond rá, azért éjjel eljön négy manó...).

Elnyertem (munka van benn') bróker- vagy áruházlánc-
királyságomat –
nyílt titok (persze lehet kacsa is!), melyik párt támogat,
vagy sokkal inkább én őt; illegessék csak magukat a
kis csóringerek;
a szappanbuborék-hírnévtől bizvást eltekinthetek.
Levegőbe röpittem a
konkurenciát,
profi terv szerint persze – nem ér utol semmi vád.
Bandákat uszíték egymásra, nevető harmadik,
ki sevró-kesztyűbe rejti a végső
csatáig karmait,
ám irgalmat nem ismer, ha az óra majdan üt;
az első napsugár üszkös hullákra és kormos falakra süt,
majd, mint ki jól végezte dolgát,
szagolgom gyermekem fejét
(← egy uncia való), mert tudom, szeretni szükség
s kockázat jóllehet, ámde nem gyengeség;
s ha nem neki, hát mégis kinek világítanék?
(Ha amúgy tudom is: hosszú í-vel csodál majdan
a példámtól faszcinált ivadék.)

Türelmes a papír, ki türelmetlen, csak az olvasó;
ki megszédíti púderével, az a bombajó.
Finom lélekbolyhocskákkal, szócsipkéekkel állni ki elétek,
ön-taccsratesnek jó, de hitvány csalétek:
ezért nem potyoghat e papírra sem
dirib-darab, eltört én-elem –
szél ellen én sem untatok, lásd, s nem törvénykezem.

RADNÓTI MIKLÓS ISMERETLEN VERSEI*

(közreadja: Sajó László)

Hatodik ecloga

sapkám bakancsom is van
felöltöztettek jól
tudom mi vár halál hát
hogyan kerültem én rám-
kanárisárga csillag
erőltetett menetben
céltablának csillag de
engem visel ki látja
angyallal száll fölém
a sírig elkísér a
de mondd engesztelésül
mikor magam se bírom
goj zsidó új keresztény
majd megtudod ki vagy ha
vidám keretlegények
latrinára menni félsz
parancsot kapsz „Meginni!”
és harmadnapra meghalsz
értelme életemnek
megdermedt szilvalekvár
mindent megírok kockás
ügyelve minden szóra
rohadt dinnyét eszünk és
lövés agyad dinnyébe
erőltetett menetben
az égre írok szellő-
tépett csukamájolaj-
letérdepelve írok
Belgrád Zimony Titelnél
Ószivác tarkólövés
Bezdán Darázs Mohács és
mint ökröket terelnek
Veszprém Gyulafirátót
oszlop Gyórszentmárton itt
utam s versem tovább Győr
sebaj barátaim vár
ösvény töltés gátórház
sűrű akácok hát itt
a társak fejbe lő egy
én is magyar vagyok nem
huszonkét zsidót bizony
eltemetve sincsenek
vándor ha erre jársz lépj
füben remeg mállunk szét
a sírból is kiszólok
meg nem szűnök mondani
golyóütötte sebbel
talajvizekre fekszem
hová magammal hoztam
belőlem ezt találják
a Golgotán tömegsír
az Isten exhumál nem

két sárga csillag tarkit
hullát tetőtől talpig
minek sietni nemde
erőltetett menetbe
magyar zsidó keresztény
viszem tovább keresztjét
fehér a karszalag
tömegben arcomat
füstfelhőben segít
halál biztos bunkerig
miért kell áldozat
cipelni másokat
magyarnak túl zsidó
csont bőr vagy hús kiló
motoznak megbotoznak
vizelj konzervdobozba
nincs Isten hogy segítsen
hiányod sincs a priccsen
élnék de nem lehet
ó édes életem
szerb iskolás füzetbe
a rímre és ütemre
kiisszuk mind a tócsát
tócsába loccsantották
lefekve és felállva
gyúrt tócsacédulákra
reklám hátoldalára
a földre hol hazám van
magyar határ a himnusz
a vágóhídon alszunk
Szentkirályszabadja
vágóhídbarakkba
Nagyesztergár Bakony-
szekéren folytatom
kórházak nem fogadnak
ártéri erdő Abda
az őr már integet
ássák a sírt neked
altiszt két keretlegény
tudhatod hol éltem én
egy gödörbe lőttek
ránk szórták a földet
vigyázva agyvelőnk
ne menj maradj velünk
halottan mint tanú
bizony mind így halunk
testnedveimben ázva
a földbe hol hazám van
a verset s Bibliámat
feltámadok kiáznak
fűszál keresztje leng
hagytál el engemet

* „B. I. (...) egy másik füzetéről is beszél, amelyben verseket látott, és amelyet az abdai anyakönyvi kerület mellékleteként küldött át a tósziget-
csilizkői járás főjegyzőjének abban a 1674/46. sz., 1946. szeptember 18-án kelt kérvényben, amelyben a halottá nyilvánításhoz szükséges utólagos
anyakönyvezés engedélyezését kérte. (...) A Győri Megyei Levéltárban őrzött iraton valóban az áll, hogy: <Mell: 2 drb.>”
(Ferencz Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete*, 714. p.)
A füzet előkerült.

Utolsó levél a hitveshez

látod-e drága gyanútlan gyalultatlan ládában
fekszem szteppelt szürke kabát pirosas ruhafoszlány
sáros töltetű mellkas sárgás lábszárcsont bal
tarkópikkelyemen belövés csonkkoponyám tetején
kilövés testűrömben szappanná vált lágyrészt
testem kettévált derekamnál látod-e drága a
sárgult fogkoronákat aranyfogam elcsomagolva
hol van mosolyom hol nevetésem lásd a hűséges
fáradtságtól megduzzadt túristabakancsok
elhoztak hozzád állsz kinyitott testüregemnél
hőkölnek a szürke barátok sajtos szagban a test-
rohadás látod a Bibliafoszlányt rajtam bennem
Máténál van nyitva szeretlek a bőrtárcámban
lánykori fényképed boríték neked el nem küldött
levelek bélyeg bizonyítvány a keresztlevelem zsír-
papirokból fényképek névjegy a nyolcadik ecloga
édesanyám fényképe halott vagyok én is ikertest-
vére halálnak ceruzával a versek noteszomban
testem nedveivel vérrel földvízzel sárral
keveredve sorok sírban is írtam vedd maradékom
tedd tarkómra a jobbkezed így most látod-e drága
szőke hajam mosolyom nevetésem a rossz fogazatban
látod üres koponyámban agyam s nem üres hol fekszem a
deszkaoporsó vigyetek vissza az erdőcsöndbe
édesanyám és testvérem belehalt a szülésbe
végre temetnek de nem engem mert én megbújok
mosolyodban iszom poharadból szádnál ahol innál
élek lélegzem veled itt most nélkülem immár

SEBESTYÉN ÁDÁM

A teremtés mellékszála

A sár betemeti a halakat.
Testük az iszapba szárad, gyökerek
lakmároznak belőlük, mígnem a gyökérből
szár nő, a szár levelet bont s rügyeket,
a rügyekből pedig átlátszó-ezüst
halpikkelyszirmok nyílnak remegve
a magabiztos napfény felé.
(A sirály ezekből a szirmokból fog
lakmározni, a méhek pedig
a tengerbe ölik magukat...)

Félmeztelen angyal

Az országúton kifogy a benzin
vagy megdöglik a ló, s te
egyedül maradsz egy óriás reklámtáblával.
Alattad a gyúrt homlokú aszfalt,
fölködt a feszes mellű ég, te meg eresz vagy,
amin a csillagok földi tócsákba csorognak,
két szemed csatornanyílás: lelkedbe folyik
az éjszaka, oda, ahol még sötétebb van,
és kétség-patkányok rágják a hideg vasat.
Gyalogolni kell tovább, amíg a Tejútra nem érsz,
ahol aztán majd felszögeznek a sarkadnál
fogva egy pontjára a testtelen úrnek.
Gyalogolni a felezővonal mentén,
amit a Hold megvilágít. Gondolkodni van
idő, messze még a következő lakott bolygó.
*Tó vagy egy sivatagban, zöld fa vagy egy
sivatagban, még ha megrágták is a leveleidet:
üreges testű fa; sivatag van benned is,
csak ott homok helyett hullámok táncolnak a szélben.*
Egy félmeztelen angyal elkísér.
Teste csupasz forróság, de a szemét eltakarja.
Gésa-arcára omlik a haja:
összekarcolt kristálygömb.
Vállán egyensúlyoz a Hold,
ajkai körülhatárolják a mindenséget.
Lehunyt szemét, és arcára
tapasztott tenyérrel kísér, testedhez
simul meztelen combja.
Ballagtok ketten, végig az országút
százezer éves aszfaltján.
(Ha az utat kettészelő
festék elfogy, a szemébe nézhetsz.)

Későn érkezett

Eldugott tanyákról száll fel a füst,
majd kúszik az égen felfelé,
mint a húsától megfosztott gyík halvány csontváza.
Kifakult avar lett az élénk viharfelhőkből,
még egy villámcsapás sem formál kékes, sercegő
keretet testük köré,
napsugár sem öltözteti őket.

Csendes az este és hideg.

Aki most hal meg, már nem fér fel
a zsúfolt Göncölszekérre,
a következő járat pedig előreláthatólag kétezer évet késik.

Khaosz

Sötét van és csönd. Lassan telik az idő.

Nincs is idő, csak azt hisszük.

De kik hisszük?

Ősszel

A szél erősen fűjt.
Ringatóztak a fák vastag csípői,
dőltek jobbra, balra, s összesúgtak
titkos bábeli nyelveken.

A földre hullott leveleket
sodorta össze-vissza egy fuvallat,
mintha láthatatlan ujjak lapoznának
egy sárrá száradt könyv lapjai között,

melyekből egy tiszta, végtelen tekintet
önismeretet tanul.

Fényűzés

Lesz-e még bennem valaha
annyi bizalom a Teremtés iránt,
hogy verset tudjak írni?

Elnyúlva napsütötte pázsiton,
lábamnál összegömbölyödve ott a macskám,
lesz-e még olyan perc, hogy elhiszem,
nincsen teendőm semmi sürgetőbb,
mint rögzíteni papíron e percet,
megpróbálni örökre ebben élni
- lesz-e megint olyan valaha még,
hogy jobb szeretnék élni, mint nem élni –,
elnyúlva napsütötte pázsiton,
a macskámmal, itt és most, mindörökké?

Olvadás

Kitelel benned a költészet is,
ne félj,
és újra lesz
színe a napfénynek,
súlya a szónak,
megformálódik
magától
megint:
jégcsap
hegyén
a
csepp.

Portré helyett

Nem akarom az arcom. A nevem.
Legyen helyette inkább ez a házfal:
tagolt homlokzat, egyenletesen
sorjázó, sok, figyelmes ablakával.

A két szomszéd falnak támaszkodik,
s bár innét nem látszik, de tudni: tartja
– kell a szerkezethez – a harmadik.
Így kéne. Folyton egymásra utalva.

Egy ház az utcában a sok között,
csak teszi a dolgát magába zártan,
s a forduló fényt, az elköltözött
meleget őrzi minden ablakában.

Ophelia búcsúja

Éjszaka örvényéből dob felszínre a reggel.
Hullócsillagaink ártatlan matt halezüstje
szétrebben, menekülve riadtan vissza a mélybe.
Szélborzolta vizen futosó fény mímeli gyöngéd
érintésed az egykor boldog vágyteli bőrön.
Vízbeesett, még vergődő rovarok s tetemek közt
gizgazzal koszorúsan az elkorhadt uszadékfa
várakozástalanul sodródik a langymeleg árral.
Püffedt, színtelen égen függő nap, legutolsó
izzó, megvakított szem, fentről szenvtelenül néz.

MARNO JÁNOS

Elménk

fészerében alussza csipkerózsa-
álmát a kerékpárunk. Küllőit pók
szőtte be felhők útvesztőivel –
ha tekernénk rajta, volna-e hová
odavesznünk még egyszer? És indulván
a homályban elvágódnunk egy könnyű
nyugszéken, melynek a vásznába körmünk
az ősszel beletört?... Mert feszélyezett
a csend, hogy marad-e köztünk a félszeg
nyújtózásban – írunk gyanánt e nyárvég,
vagy eltérít egymástól éppen. S hajtja
őrülten, ki-ki tovább, a magáét.

Ott

ront egymásnak a két fiú a képen.
Az én vagyok. Ez itt az ellenségem.
Nincs bennük düh, csak pokoli unalom,
lelket szül az árnyék, testet ölt a por,
mely nyergébe szállva szólítja őket
hadba egy-egy kerékpáron. Lelküket
kvázi. Mert a fiúk maguk nem ülnek
fel sem harcnak, sem békének, ahogy
már okulni is vonakodnak egyaránt
győzelemből, vereségből. A két ab-
roncsban egy-egy nyolcas mutatja csupán,
hogy megütköztek. (S még mindkettő mutál.)

Tenni a szépet

Kerékpárommal a földút szélére, a térdig érő fűbe húzódtam, hogy a szembejövő kombi akadálytalanul elférjen, mert messziről láttam, hogy sietős lehet a dolga, sűrű porfelhőt vert föl maga mögött a keskeny dűlőúton, és tudtam, nem fog lassítani akkor sem, amikor mellém ér, ezért húzódtam félre még időben – száguldani nem száguldott ugyan, ezzel az ősi járgánnyal nem is tudott volna, főként nem ezen a földúton, de ha kicsivel lassabban vezet, kevesebb port csap az arcomba;

hat óra múlt, nagyjából negyed hét lehetett, a júliusi nap magasan a látóhatár felett tüzelt;

a viharvert Lada kombi ablaka le volt engedve, a sofőr kilógatta a vastag karját, és amikor elhúzott mellettem, a kigombolt ing mögött láttam a dagadt hasát, a szőrös mellkasát, a fekete csimbókokká összeragadt haját, poros volt minden ezen a nagy darab emberen, de ugyanilyen poros voltam én is, és erősen izzadtam, égszínkék edzőtrikóm (EGO SPORT) minduntalan a bőrömhöz tapadt, időről időre megfogtam az alsó szélét és megrázogattam, hogy kiszellőztessem magam, az átnedvesedett trikó azonban rögtön ugyanúgy hozzám tapadt;

izzadt, poros és piszkos voltam, mivel egész nap kapáltam, tizenkétórátam a napszamosokkal, nem volt munkám éppen, és valamit dolgoznom kellett;

reggel hattól este hatig kapáltunk egy hatalmas virágültetvényen, ezalatt csak kétszer állhattunk meg uzsonnára és pihenésre, és mivel sejtettem, hogy nem lesz könnyű, még reggel, indulás előtt bevettem egy fájdalomcsillapítót, ennek ellenére a fejem is, az izmaid is megfájdultak délutánra – a többiek jobban bírták, ők már megszokták, persze, más dolog kukoricát kapálni tavasszal, és megint más rózsát, júliusban, tűző napon;

virágzott az egész ültetvény, bele is szédültem, ahogy a bordó és vörös és rózsaszín és sárga és fehér és krémszínű szirmok ontották magukból a bódító, sűrű szagot, akár parfümös női vállak és karok, ugyanakkor azonban a szúrós ágak térdig és derékig értek, töviseik beleakadtak mindenbe, ami hozzájuk ért, az izzasztó hőség ellenére tehát kénytelenek voltunk vastag nadrágot és munkaköpenyt húzni, igaz, egyik-másik tüske ezeken is átszúrt és bőrig hatolt, rózsaszín jeleket karcolt bele, a helyük még sokáig meglátszott;

a munkaruhát, ahogy a biciklit is, a napszamosoktól kaptam kölcsön;

sokan használták előttem mind a kettőt, a bicikli kifejezetten ütött-kopott volt, csupán a legszükségesebb maradt belőle ahhoz, hogy bicikli legyen, lecsupaszított váz két kerékkel, sárhányók nélkül, se csengő, se lámpa, se csomagtartó, a nadrág pedig, amelyet kaptam, többször foltozott példány volt, amit hamarosan meg is értettem, anyaga ugyanis a térde felett percek alatt kibolyhosodott a tüskéktől, a munkaköpenyt szintén sok helyen foltozták, valamivel azonban mégis megkíméltebbnek látszott, mindazonáltal ahogy kezdtem verejtékezni benne a virágsorok közt, és ahogy a szövet lassan átnedvesedett, egy idegen szag ütötte meg az orrom, sőt több idegen szag, mások izzadsága párolgott ki a köpenyből, azoké, akik előttem dolgoztak benne keményen, persze, minden alkalommal tisztességgel kimosták a ruhákat, efelől nem volt semmi kétségem, hiszen sem a nadrág, sem a köpeny nem volt piszkos, csak hát, gondolom, nincs az a mosószer, amely igazán tisztára mosná

ezeket az agyongyötört munkaruhákat, az izzadság a szövetek legmélyére eszi be magát, és nem lehet onnan kiáztatni, kidörzsölni semmivel;

most majd az én szagom is hozzáadódik ehhez, gondoltam, elvegyül a többiekével, beleírja magát a nadrágba és a köpenybe;

olyan melegem volt és olyan hevesen izzadtam, hogy kora délutánig a két liter vizet, amit magammal vittem a sörös flakonban, az utolsó kortyig megittam (és már csak hazafelé jutott eszembe, hogy a sok ivás ellenére egyszer sem kellett vizelnem, mindet kiizzadtam);

a kapám nyele, ahogy elnéztem, nem valódi kapanyél volt, hanem egy vastagabb faág, amelyről mindössze a kérget hántották le, a gyalulással viszont már nem sokat bajlódtak, ami még nem lett volna gond, csak hogy kissé görbe is volt ez az alkalmi kapanyél, nehezebben lehetett célozni vele, ráadásul a kapa éle a száraz rögökön minduntalan félrebicsaklott, így többször kellett odavágnom, hogy ugyanazt a gyomot eltaláljam, emiatt pedig lassabban haladtam és jobban kifáradtam, mint ahogy rendes nyele lett volna a kapámnak, hiszen így több energia kellett ugyanahhoz a munkához, amihez kevesebb erőfeszítés is elegendő lett volna, de bizonyára megérdemeltem, hogy így legyen, gondoltam, ezért igyekeztem megfékezni magamban a bosszúságot, persze nem volt könnyű, mert amikor a kapaél keményebb rögökbe ütközött, néha egészen félreszaladt a nyele, be a szúrós ágak közé, a kezemmel együtt, és tüskék fúródtak a bőrömbe, a hegyük nemegyszer bele is tört, ilyenkor arra gondoltam felszisszenve, hogy ezek a rózsák hamarosan szépen mutatnak majd egy menyasszonyi csokorban vagy egy díszes vázában vagy valamilyen ünnepségen, azt viszont kevesen fogják tudni, hogy ez a szépség nem adta magát könnyen, valakinek áldozatot kellett hozni érte, és kiserkent a vére közben;

amikor a tó közelébe értem, az jutott eszembe, úszok egyet, lemosom a port és az izzadságot a vízben, amelyben a fürdés természetesen nem engedélyezett, csak napozni szabad a partján, de a strandolók már úgymint hazamentek, hat után a fák árnyéka megnyúlik a parton, nem lehet napozni tovább, zavartalanul megmártózkodhatok, még mindig nagyon meleg volt ez a júliusi délután, cseppeké gyúlt a verejték a homlokomon, gyöngycseppekké;

égszínkérik trikómat (EGO SPORT) levetettem, és beleléptem a tóba, de a víz olyan hideg volt, hogy összerementem, bokáig benne állva vártam egy keveset, hogy megszokjam ezt a hideget a forróság után, közben a túlsó part erdőjét néztem, és távolabb a halvány hegyet, szép volt a fák mögött ez a kéken derengő hegyvonulat, pár perc múlva lehajoltam, karomat, mellkasomat lemostam, majd fokozatosan belemerültem a vízbe, és az első borzongást követően kezdett végre felfrissülni az áthevült testem, és a fejemet is belemártottam, hogy lehűljön, és váratlanul arra gondoltam, belül jó lenne valahogy szintén lemosakodni, alámeríteni a bensőmet a hideg vízbe, leoldani belül is a port és az izzadságot, hogy olyan legyen a lelkem megint, mint sokkal korábban, mint régen, akkor talán könnyebb lenne, könnyebben beletörödnék mindenbe, beletörödnék abba, hogy ez van, hogy éppen ez az, ami van, és nincsen más, a viharvert Ladák sűrű porfelhőt kavarnak a szembejövők arcába;

nagyot úsztam a tóban, mielőtt a partra visszatértem, és mivel törülköző nem volt nálam, kerestem egy utolsó foltot, egy utolsó napsütötte sávot a strandon, és ott szárítkoztam az egyre alacsonyabban suhanó, de még mindig meleg sugarakban;

távoli vonatfüttel közeledett az alkonyat, az erdön túl zötyögött az esti tehervonat, hangja odahallatszott hozzám – akadálytalanul szaladt a vonatfüty a tó vize felett.

ŐZ

„A kiszemelt bakokat vadászaink március végétől kezdik figyelni – és hozzászoktatni a kocsizúgáshoz. Ezeket a kiemelt bakokat egyre gyakrabban látogatjuk meg autóval, és egyre közelebb autózunk el mellettük. Így tesszük egyre bizalmasabbá özeinket, így hamar rájönnek, hogy nem érdemes elfutni az autó elől, hiszen nem történik semmi különös. Aztán megállunk – nagyobb távolságban, először járó motor mellett, majd az autót leállítva távcsövezzük az őzbakokat. A vendégeink minél közelebb szeretnének menni a bakhoz, ezért kell felkészíteni az őzeket az autókra.”

A nagykőrösi Vadásztársaság honlapjáról

Az örülettel volt határos, hogy nem tudta pontosan, mi az, amit meg kellene pillantania, amit észrevenni oly vesztűl vágyott. Tökéletesen rejtett, megfoghatatlan jelenség, egy alak, egy hang, egy érzés, egy álomkép, esetleg egy szó vagy nyelvi fordulat, de talán egyik sem, hanem egy egészen más megnyilvánulás, ami, és erről szilárdan meg volt győződve, mindenképp fel fog tárulkozni előtte, csak bírja kitartással. Vajon melyik érzékszervére lesz szüksége, hogy tapasztalja, és egyáltalán, felismeri-e majd, ha a varázslat fátyla fellebben, és ő meg ez találkozna? Mire számíthat, felkészülhet-e rá, lehetséges-e berendezkedni a befogadásra, avagy szükségszerűen váratlanul érkezik, minden előzetes jel és figyelmeztetés nélkül? Olyan lesz, mintha valaki finoman megszorítaná a kezét, a homlokát simítaná, vagy a hajába túrna? Olyan lesz, mint egy emlék felidézése a gyermekkor elhagyott teréből, egy fapálcikás kakasnyalóka, a dunakavicsról leszopogatott színes cukormáz, a tasakos tejpor édessége? Illat lesz vajon, netalán bűz, a kagylógyűjtő kézre tapadt iszap szaga, vagy pörkölt mandula, fahéjas mogyoró, sült gesztenye, vattacukor? Esetleg egy érzés, egy impresszió, a vakáció július délutánjának önfeledt, szabad öröme, csendes és titkos falusi kertek lombárnyai, széttört televízióképernyők vastag, a fénnel csodákat játszó üvegcserepei, képregénykalandok, söröskupakok borotvaéles pengévé köszörülése a betonúton, szederfák magasába kapaszkodó fiatal izmok munkája? És ha nem a múlt, de egyenesen a jövő lelepleződése, egy reveláció, egy szédítő belátás, összefüggések felvillanyozó megsejtése, valamiféle magas tudás érkezése? Türelem, biztatta magát, nyílt figyelem, koncentráció, tiszta szív. És akkor, egy óvatlan pillanatban feltárulkozik. Muszáj feltárulkoznia.

Felindulásból utazott, úgy vélte, az ügynek ezzel nem árthat. Aminek meg kell őt találnia, amit neki megtalálnia kell, azt tér nem béklyózhatja meg, bárhol megtörténhet. Akkor viszont miért is ne egy szép helyen, egy kiegyensúlyozott, vidéki színen, kőhajításnyira a hatalmas tótól, a Kövesmedence déli lábánál, ahol rizlingtőkékkel erezett dombok kezdődnek és lefutnak egészen a vízpartig, s a tó ragyogva fénylik medrében, mint egy rendkívül tiszta szem. Régi kőház, évszázados, falát beszötte a borostyán, a kamra kitört üvegablakán is betüremkedett hajtásaival a repkény. A kert elhanyagolt, árnyakkal benépesült sűrű, zöld tér, ciprus, luc és tölgy, elvadult szőlősorok a bejárhatatlan lugasban, gyermektalponyi ösvények az aljnövényzet folyondárjain, minden lezárva és a természetnek visszaadva, tegyen vele kedvére, foglalja el hatalmas, lassan kúszó karjaival.

Ide jött, néhány napi poggyásszal, ide a mozdulatlan csendbe, hogy érzékeit kiélesítse, s hogy végre a szerencsének is bemutatkozzon. Tünde korábban jelezte, hogy munkája végeztével beugrana egy rövid látogatásra, ez jó hír volt, vonzó gondolat. Rendben, gyere csak, de ne most, még ne, adj pár napi nyugalmat, hogy egymagam lehessen, tudod, milyen vagyok, szóval gyere majd, házszám az nincs, de a kanyarból, az állomás felől már látszanak a tölgyek és a rozoga kémény, csak kiálts be, csengő sincs, de a halásom különösen éles lesz, beengedlek, gyere, de még ne most, adj egy kis időt, kérlek, muszáj megtalálnom, hogy mit, nos, igen, ez egy probléma, ez még megoldásra vár.

Rövid időn belül birtokba vette a házat, táskáját elhelyezte a heverőn, ivott egy pohár vizet, lerúgta cipőjét. Jegyzetfüzete az asztalon hevert, feje üres volt és tespedtségtől nehéz. Rendkívüli komplikációkkal nézett szembe, voltaképpen azt sem tudta, milyen állapotot kellene elérnie, milyen lelki és gondolati készülséget megvalósítania. Legyen nyugodt, lazuljon el, aludjon netalán, vagy nyúljon a kávéstermosz után és virrassza át az éjszakát? Hagyja égve a lámpát a sarokban, vagy csináljon inkább sötétséget, teremtsen egy zárt odút magának, és figyeljen a ház szegletein belüli, illetve az erdő felől érkező neszekre? Odakint most egyöntetű némaság honolt, későre járt, a madarak egy része visszavonult fészkére, az éjszaka énekesei pedig még lustán ébredtek az ágakon. A kert is elhallgatott, s ha mozogtak is benne óvatos, lassú lények, igen elővigyázatosan

tették, a falomb és a földet fedő cserjék rejtekében vadász és áldozat feszülten figyelte a határvonalat élet és halál közt.

Csak finom adagokban, csak kortyolgatni szabad a feltünedező gyenge ingereket, vélte, és lehunyta a szemét, hogy fülére helyezze az érzékelés fókuszát. Valahol, talán egy szekrény mélyén, egy óra verte a tompa másodperceket. Megpróbálta követni a változatlan ütemet, ez gondolkodását szinte azonnal kikapcsolta. Tikk-takk, tikk-takk, tikk-takk, s ha jobban odafigyelt, valójában takk-tikk, takk-tikk, takk-tikk, bármelyik hanggal kezdhetné a sort, a válaszütés ahhoz igazodott, és mindez egy rendszert feltételezett, amely, bár szigorú logikát követett, kedve szerint szemlélhető s egyúttal irányítható volt. Egy furcsa rend, ami látszólag alkalmazkodott észlelőjéhez, ugyanakkor azt észrevétlenül saját üteméhez igazította. A nézőpont teljhatalma, ötlött fel benne, hiszen akaratlanul is, de ekkor már újra gondolkodott, és rögtön egy versike jutott eszébe, melynek régen sehogy sem tudott a mélyére hatolni: belső hegyorom, külső meredély, zajló folyamon halad a ladik, alvó hajadon, álom szövevény, belső meredély, külső hegyorom. Megkísérelte a vers ritmusát az óra járásához hangolni, így egy időmértékes szólamot kapott, amit monoton, négynegyedes kántálással sikerült hipnotikus mondókává formálnia. Néhány perc, és máris elrévült ebben a gyakorlatban, a ritmus immár szabadon vitte tovább, az intellektus felügyelete nélkül ejtette ki a jelentésüktől megszabadult szavakat, és szíve dobogásában érezte az idő tökéletes artikulációját, lélegzetének tévedhetetlen reflexét, és egész keringésében a zsibbasztó megkönnyebbülést, ami a nehézből a könnyedbe utaztatta testét. Foszladozott körülötte a tér, elolvadt a tárgyakkal tagolt szoba, és ebben a generál-elmosódásban befogadó jelenléte is halvány oszlásnak indult, kiégtek képzeletének izzói, a gondolatok nem álltak többé össze képekké, hanem fogyatkoztak, gyengültek, végül behullottak valami egyenűrbe, a parttalan kábulatba, a jótét álomba, ami nem ismert formát, kétséget, vágyat és Tündét. Amit keresett, egyelőre nem mozdult.

A másnap nem volt éppen könnyörületes. A hajnalban betévedő fény a heverőn taláta, oldalra billent fejjel, kellemetlen fájással nyakában. Szájában, mint a száraz rózse, fájdalom parázslott. A napfény áthatolt az egymásra boruló égi rétegeken, az exo-, a termo-, a mezo-, a sztrato- és a troposzférán, és legmakacsabb közegén, az ablak felett őrködő lenge tölgyfaleveleken, és egyenesen homlokára és szemhéjára vetült. Ébredés után még egy jó darabig tehetetlenül üldögélt a helyén, igyekezett kitalálni, mi történt az este, hogy ilyen abszolút, az ellenállás minden lehetőségét kizáró öntudatvesztés áldozata lett. Nem megbánás volt ez, és persze nem is valódi áldozat, inkább egy új, tágas csodálat, főhajtás a szellem szédítő irtalma előtt, belátása annak a számára eddig fel nem ismert ténynek, hogy a képzelet szertartásai közben bizony lehetőségében áll áthatolni a valóság megkövültnek hitt természetén. Hiszen annak a légiés hullásnak, annak a gyengéd merülésnek semmi, de semmi köze nem volt a formális létezés merev kereteihez, mert az elme itt valami önmagát meghaladó produkciót vitt véghez, mégpedig azt, hogy működésének szabályait megszegve önnön medréből kiáradt és képességeit meghaladva szinte felfoghatatlan erőhatásoknak engedelmeskedett.

Nem elhanyagolható előjel, gondolta, mindenképp érdekes. Még ha a megoldáshoz, amiről azt sem tudta, minek a megoldása, továbbra sem jutott közelebb. Felhörpintette a magával hozott kávé, amit előző nap készített, a lé keserű volt, hideg, de felfrissítette. Összekapta magát, megmosdott, s úgy döntött, sétát tesz a környéken. Körülnézett a hálóban, a szoba egy egyszemélyes priccsből, egy éjjeliasztalkából és egy megroggyant könyvespolcból állt. Ablakához egy sűrű növésű tiszafa támasztotta ágait. Odabent szinte mindent évtizedes por takart, a könyvek gerincén végig kellett húznia ujját, hogy címüket elolvashassa. Végül egy a nyárhoz illő atmoszférájú műre esett a választása B. Schulz-tól, ami épp alkalmasnak ígérkezett, hogy kedvére felüsse valahol. Végetetül körüljárta a házat, besétálta a kertet. A látvány lesújtotta volna, ha a mindenbe beavatkozni vágyó, folyton metszőollót csattogtató kertész szemével tekint rá, de romantikus erdőjárók és egyéb elvadult lelkek előtt a kert folyondáros útvesztői, egymásra nőtt cserjékből építkező torlaszai, s a látogatót szinte térdre parancsoló lomb- és ágsorompói a kiűzött ember után maradt bájos édenként mutatkoztak meg. A telek végében a rozoga drótkerítésbe egy vadkörtefa ága karolt bele. A fa növekedésével a kerítés megemelkedett, és kijáratot képezett az erdő felé. Talán egy őz férne át rajta, állapította meg szóra-kozottan, aztán fogta magát, és hóna alatt a könyvvel sétára indult.

Úgy tervezte, az utca végén rögtön balra tér és felkanyarodik az erdőn át a régi kőbányához vezető gyalogútra, meglátogatja az elhagyottan heverő köveket, a poros bányaszurdokot, majd a dombtetőről szépen legyalogol a tópartra, ahol ilyentájt már illatoznak a lángossütők bódéi. Az erdei út enyhén emelkedett, cserébe a fák boltozata dús árnyékkal szolgált, ami igen üdítő volt, tekintve, hogy a Nap már most harminc fok fölé

hevítette a levegőt. Várakozásával ellentétben maga az erdő eseménytelennek bizonyult, egy-két gyík moccan csak közeledtére, és sebesen rejtekére iszkolt. Madár és vad nem került útjába, néha kakukk- és gerleszót vélt hallani, de kutató tekintete előtt ők sem mutatkoztak. Ez a magányos séta egyaránt volt felemelő, ugyanakkor aggasztó csendtől borús. Néha megállt, hegyezte a fülét, körülkémlelt, leguggolt és megpiszkálta a földet, odébbgurított egy követ, végigsimított egy fa göcsörtjén, szemügyre vette a vöröshangyák szapora vonulását a kérgen, s egy tisztáson, ahol lomha meleg ült, percekben át bámulta elborzadva néhány különálló, vén krisztusakác alkar hosszúságú, veszedelmes töviseit. Milyen gyönyörű, gyilkos védelem! Egy pillanatra kedve szottyant letörni egy tövist, de rögtön megbánta öncélú tervét, sőt, hogy a gondolatért is bocsánatot nyerjen, szerette volna megsebezni kezét a hegyes tüskével. Elképzelte, micsoda fájdalom lehet, ha e fegyveren egy élőlény húsa fennakad, s erre a képre egész teste hidegen megrándult. Tovább indult, és ekkor váratlan mélabú éledt benne, egészen lassú és finom, akár a dagály, és nem elsősorban az egyedüllét miatt, hiszen régóta épp erre vágyott, inkább a nyugalom elbeszélhetlensége volt búskomorságának valódi oka, hogy itt, ebben a közömbös, mégis megnyugtató környezetben nem kommunikálható az érzelem, nem fejezhető ki az örömmel ez a lágy, külvilágra hatástalan formája. Ez az öröm megüledett a nyár forró illataiban, a tölgylevelek fonákján, akár a harmat, és várta, hogy elpárolgjon, mielőtt bárki rálehetne. Illékony és könnyű boldogság volt, s ha szétmállott, helyébe hanyatlás jött, a kedély elnehezülése, üresség és kínzó hiányérzet.

A régi bánya felé baktatott, egy vadak által használt keskeny csapáson. Az út egyre meredekebbé vált, már közel járt a dombtetőhöz, ahonnan, emlékezete szerint, pompás kilátás nyílt a domb oldalába vajt sziklás katlan mélyére. Hamarosan elérte az emelkedő végét, az erdei csapás egy derékig érő réti növényzettel borított tisztásba torkolt. A panoráma lenyűgözte, észak és kelet felé tekintve hosszasan folytatódott a dombok egymást érő láncolata, néhol hegyek magasába nyúló ormokkal. A figyelmes szem a távolban elvétve egy-egy középkori várromra, vagy egy falusi templom tornyára bukkant. Délen pedig ott mélylett a táj testéből kimart szakadék, a kitermelt kövek helyén tátongó fehér űr és szédítő mélység, majd azon is túl egy régi erdőirtás kopár medencéje, végül a káprázó tófelszín, ami kelet-nyugat irányban, ragyogó szegélyként terült el a vidéken. A bánya sebhelyét pásztázta, szeme megakadt egy apró folton odalent, fából eszkábált órház vagy vadászles, ilyen távolságból nem lehetett megállapítani. Korábbi látogatásai során nem fedezte fel, bár az is lehet, a tákolmány csak azóta épült. Úgy emlékezett, van itt valahol egy ösvény, amin leereszkedhet a bányához. Hamar rá is bukkant az útra. Nem volt éppen veszélytelen vállalkozás, eltöprengett, vajon megéri-e a kockázat, de kerülni semmiképp sem akart, a ház a mélyben viszont felkeltette a kíváncsiságát. Útnak, ösvénynek gondolta, holott csak egy vízfolyásoktól kimosott keskeny patakmeder előtt állt, ami merészen tekergett a domboldalon lefelé. A könyvet zsebre dugta, hogy két kezét szabadá tegye, és óvatos léptekkel, mintha egy létrán ereszkedne alá, nekilódult. A földből kidomborodó kopasz gyökerekbe és karsú fatörzsekbe kapaszkodva nagy kínlódás árán végül is leért a bánya szintjére. Itt máris kellemesebb lankákra akadt, melyeken a járás is jóval könnyebben esett. A műveletben alaposan megizzadt, de azzal vigasztalta magát, hogy rengeteg időt megspórolt. Mielőbb szemügyre akarta venni a magasból felfedezett építményt, lelkesedése azonban gyorsan lelohadt és idegességbe váltott. Semmi, de semmi olyasmi nem volt idele, mint amit keresett. A dombtetőről látott viskó, csűr vagy vadászlak nyomát sem lelte. Keresztbe-kasul bejárta a köves szurdokot, felkapaszkodott néhány még épen maradt nagyobb sziklára, de hiába, csak kőpor és néhány haránt nőtt, torz akácfatörzs, ez volt minden, amit talált. Nem akart hinni a szemének, dühösen korholta magát figyelmetlensége miatt. Hiszen itt volt, éppen itt! Nem szökhett meg, nem hordhatta el senki fia deszkájként, míg ő aláereszkedett. A méregetől még az is megfordult a fejében, hogy lesz, ami lesz, visszamászik a dombra, és alaposan eszébe vési az építmény pontos pozícióját, de ekkor egy villanás, és szívbemarkoló félelem fogta el. Hiszen mi van, ha odafentről sem látja viszont? Ha ez az egész csupán egy káprázat, egy röpké jelenség, ami csak egyetlenegyszer látható? Mi van, ha éppen ez volt a jelenség, amit észrevenni oly veszettül vágyott, aminek befogadására oly zavartan és feszült várakozással készült? A feltételezés megrendítette. Halántéka vadul lüktetett, homlokáról szemébe csurgott a veríték. Megnyugodni próbált. Nem, ez egészen biztosan kizárható, nem, nem, itt csupán egy ócska trükkről lehet szó, délibábos érzécsalódás, semmi több, árnyjáték, pusztán káprázat, a vágától lépre csalt tekintet egyszeri botlása. Egy fa alá húzódott be, figyelte, ahogy légzése lassul, és szíve újra szabályos ütemeket ver. Eszébe ötlött a mondóka, belső hegyorom, külső meredély, ugyanannak a tárgynak két perspektívája, két látszata, s e két látszat mégsem a tárgy maga. Akár egy kétoldalú tükör, ami bár körbejárható, jelenléte csak egy pontból, még-

pedig a tökéletes középből érhető meg, ahol is a tükör oldalsíkja, tehát keresztmetszete lelepleződik. Ezt a pontot, ezt a közepet kutatta mindvégig, mert bizonyítékot akart a látszat látszat voltára, igazolást, hogy a varázslat jelenvaló és annak valódi forrása van. Elméletét azonban képtelen volt a tájra, a tulajdonképpeni térre alkalmazni, az absztrakt spekuláció nem talált fogást a konkrét, tárgyiasult valóságon. Pedig tudom, morogta, hogy a táj bizonytalan. Belülről meredély, kívülről hegyorom, és oda-vissza. Dohogott még egy keveset az árnyékban, és dohogott benne az árnyék.

Jócskán elmúlt már dél, mire a tóhoz ért. A főveny mentén kiszáradt pázsitsík futott, itt-ott fűzfák adtak némi oltalmat a hőség ellen. Az elszórt padok némelyikén tinédzserrek lebzseltek, kezükben fagyalt, főtt kukorica, cukros üdítő. Egy fához kerékpárok dőltek, az árnyékban jókedvű turisták kártyáztak, s közben folyamatosan hadartak valami számára érthetetlen, érzése szerint északi nyelven. Néhány kósza fürdőzőt látott csak a tóban, tempóztak mellette, vagy csak álltak a sekély vízben és gumilabdát hajigáltak egymásnak. Utószezon, vélte, nyilván emiatt a csekély érdeklődés. A gyeppel másikkal egy a parttal párhuzamos, lekövezett sétány húzódtott, itt három, palatetejű bódéból árulták a klasszikus strandételeket. A bódék végében egy dzsúkboksz, azaz egy érmével működtethető zenegép rostokolt, a zenei izlésficam minden perverz irányzatát képviselő lemezekkel bendőjében. Jelenleg éppen egy amolyan vállringató osztrák sramli terjengett belőle, kedvesem, ha elmegyek, elviszem a szívedet, magas hegyre, ha megyek, szíved ott lesz, ó velem. A kifőzdék előtt deszkából tákolts árnyas padok és asztalok álltak, itt foglalt helyet végül, s egy pohár szódát rendelt, amitől az eladó arca nem ragyogott fel. Hosszasan kortyolgatva ivott, el akart itt időzni, hátha.

Minden rendkívül békésnek tűnt, az utolsó forró napjait rúgó nyár, az elmaradozó látogatók helye, a lepedők és a törülközők hiánya a kifáradt fűvön. A tavon ringó vizibiciklik a nádas mellett, körülöttük a megvető fensőbbbséggel figyelő hatyúhordák, költözésre készen. Makacs melankóliája itt is megtalálta. Úgy érezte, tessék, ennyi volt csupán, a nyár összegyűjti elhagyott kacatjait, bepakol, mielőtt észrevétlenül elhagyja a vidéket. Kisurran a térből, helyét adja az őszi szeleknek, hevét visszaveszi a tó vizéből, és maga után mindössze teljesíthetetlen vágyakat hagy örökül. Csak nehogy túl késő legyen, gondolta zaklatottan, és kihörpintette az utolsó kortyot poharából. A szódának vasíze volt, mintha ércek ölen fakadt volna. Gomolyfelhők sorjáltak az égen, a rekkenő hőség alábbhagyott. A levegő kellemetlen töltéssel telítődött, karján és lábszárán felmeredtek a szőrszálak. Egy nyolcéves forma kislány szaladt el mellette, tétovázott, majd akár egy beidomított állat, a sétány kövére kuporodott és oldalára fordult. Tekintete az övére szegeződött, és abban a pillanatban mindkettőjüket kíméletlen rémület taglózta le. Egymást lesték, majd a kislány szeme szinte fennakadt, és apró szájából erőltetett, idegen hadova tört elő, ilyesféleképp: „...hormis edebala kazuleh asztar imirohalba szeumenon, ahter ibola teum dioberol zehormis alba enumenon, inekszra abiszum inimra parnaszum, teum de kazuleh kapreum kapreum...” A halandzsa aztán egy szörnyű nyögésbe fült, és a kislány egész testében görcsös rángásba kezdett. Karja a feje alá szorult, vékony térdei szakadatlanul rugdosták a levegőt, ajkai közt sárga hab képződött. Egy fiatal nő, minden bizonnyal az anya rohant oda hozzá, és halkán csitítgatva, védelmezően átölelte a gyereket. A roham talán egy percig tartott, de ez idő alatt is népes nézősereg gyűlt köréjük. A lány elernyed, hangosan hörgött, majd elszunnyadt. Anyja a karjába vette, egy zsebkezdővel megtörölte a nyálhabos ajkakat, és szapora léptekkel áttörte magát a nézelődők dermedt koszorúján. A tömeg ezután hamar szétszéledt. A forróság az oka, állapította meg valaki, mire többen legyintettek. Hideg volt ugyanis, egészen valószínűtlen hideg.

A maga részéről a szomorú esemény mértéken felül megrázta. Sem felnőtt, sem gyermek arcán nem tapasztalta még a távollét és a nagyon is jelenvaló kín efféle könyörtelenségét, ezt az ismeretlen, rosszindulatú hatalmat. Úgy rémlett, a kislány tudatában volt, mi történik vele, és ki tudja, a maga módján talán segítségért könyörgött. De miféle nyelven tette, és miért? A sátán vagy az angyal szavával szólt? Vagy csupán ő nem értette tisztán az elhadart szöveget? Ahogy a padról felállt, térdét beverte az asztalba. És most hová? Megzavarodott, érezte, idő kellene, hogy gondolatait némileg kifésülje. A legjobb lesz inni valamit, de semmiképp sem itt, a parthoz vezető útról nyílik egy kis utca, annak a sarkán korábban egy kocsmá állt, megkeresi, mert itt tovább nem lehet, túl vészterhes a légkör, tele néma zajjal és baljós kísértéssel. És az ördögbe, ideje adni egy esélyt a józanság túloldalának is, hátha a kábulatban rejtőzik a megnevezhetetlen.

Jól emlékezett, néhány perc gyaloglás után odaért a helyre, ami a Három Harcsa névre hallgatott, és homlokzatán egy lakkozott fakérget viselt cégéreként. A kis ház előtti udvaron négy asztal állt, följük vasszerkezetre csavarozott farostlemez tető vont árnyéket. Két asztalnál vendégek ültek, a bejárat mellett egy idős úr és egy hasonló korú hölgy, vélhetőleg egy házaspár foglalt helyet, akik élénken cseverésztek egy-egy pohár sörrel

az asztalon. Velük átellenben egy ennél valamivel figyelemre méltóbb jelenség, egy fiatal nő ült egymagában. Két karját keresztbe tette maga előtt és azokra hajolva aludt. Részeg lehet, gondolta az első becslés alapján, de szép, csillogó fekete haja van.

Leült a két szabadon hagyott asztal egyikéhez, az idős pártól messzebb, közelebb a lányhoz. Percekig várakoznia kellett, ezalatt néhány szűnyog környékezte meg. Végre valahára egy pincér bukkant fel. Mit hozhatok? Az alvó lány felé biccentett, ő mit ivott? A pincér elvígyorodott. Azt nem tudom, már nyitás előtt is itt volt. Nem kéne megkérdezni, hogy jól van-e? Fölösleges, többször járt már nálunk. Kialussza magát, aztán odébbáll. Na jó, akkor induljunk a gyengébbtől az erősebb felé. Hozzon kérem egy sört, aztán meglátjuk. Pohár, korsó? Korsó, ne aprózzuk el.

Míg a sörrre várt, a módszeren töprengett. Tudatosan, a ráció eszközével úgy tűnik, nem jut előrébb. Intuitív próbálkozásait sem koronázta eddig siker, ha voltak ilyenek egyáltalán. Lehet, hogy egy jó és pontos kérdésfeltevés kéne, s a válasz jelentkezni fog. Mint a meditációban, vagy ilyesmi. Talán a sörhabból rajzolódik ki, esetleg zavaros víziók ködén érkezik. Mindazonáltal még egy valamire való, izgalmas kérdés sem jutott eszébe, így bajosan várt volna el választ. Legyen hát a központi felügyeleti szerv, vagyis a tudat módosítása a soron következő kísérlet. Régebben, ha ivásra adta a fejét, egész épkézláb ötletek rajzolták körül, melyek egy részét sikerült átmenekítenie a másnapba. Ezekkel nem is vallott kudarcot, többnyire jó útmutatásnak bizonyultak. A legkitűnőbb sugalmakat a bor idézte elő, a vulkanikus természetű, a száraz, a sötét, az érett bor, ami lángolt és gyújtogatott, leszivárgott szavainak kincsesbányájába, és meghökkentő kötéseket hozott létre. Aztán pedig oldott. A bor inspiráló üzemanyagként szolgált, ahol valamiből többlet volt, onnan elvett, ahol hiány, ott pótlólag lépett fel. Kérdéseket intézett, zavart támasztott, volt humora és intelligenciája, elegánsan közölt képtelenségeket, és ezekre rögtön frappáns és merész megoldásokat kínált. Ámde most sörrre vágyott, mert fizikailag is szomjas volt, és a sört egyfajta követként alkalmazta, a sör vitte a hírt a gyomorból az agy irányába, hogy a fesztivál kezdetét vette, és a sémák közé rekedt szemléletet hamarosan a szellem nagyvonalú csapongása váltja fel.

Meg is érkezett, jó hideg korsót kapott, feléig lehúzta. Tizenöt-húsz másodperc múltán lement az első, jóleső üvegtábla az észlelés és a konkrét valóság között. Ez a tábla még egészen tiszta volt, szinte egyáltalán nem torzított, csak megszűrte bizonyos fényeket és kellemesen árnyalta a harsány ingereket. A lányt nézte, a lehajtott fejű, alvó teremttést. Hajának egy része vállára, egy része homlokára és karjára omlott. Tippelni próbált, hány éves lehet. Talán húsz, legfeljebb huszonöt, bár az arcából semmi sem látszott, pedig az a kor leghűbb térképe, rajta is a szemek. Rikítófehér, ujjatlan, elasztikus felsőt viselt, melltartópántot vagy csatot nem fedezett fel. Dereka fedetlen volt, csípőjén rövid, szélesebb-mint-hosszabb farmernadrág, mezítelen comb, térd, vádli, és az egyik apró lábfejen strandpapucs, a másikon elgondolkodtató hiány. Vajon mi okozta, hogy kíváncsian támadt a lány iránt? A kiszolgáltató helyzete ellenére? Vagy éppen amiatt? A sör volt az oka, a nyár buja fényei, Tünde távolléte? Persze a magány pusztán testi örömmel nem oldható, de valószínűleg átmenetileg felfüggeszthető. Eszébe jutott, egyszer egy nő biztosította róla, hogy miután elaludt, azt tehet vele, amit csak akar. Bénító felhívás volt. Ocsmány gondolat egy nőt álmában magáévá tenni, a lealjasodás fokmérője. Mégis, mégis... Kért még egy korsóval. Ugyanakkor a vonzalom nem indokolható, folytatta, így nem is elítélhető. Felemelő érzés szeretni valakit, és olyan terrénumokra merészkedni, ahol a logikának nincsen közege. Isten adá az érzelmeket, és látá, hogy ez jó. Túl jó. Hát adá hozzá praktikus értelmet is.

Működésbe lendült az alkoholszínház, immár a második színben járt, ahol az elme tévelygő, ámde bátor eszmefuttatásokba kezd, és az érzékszervek, mielőtt elérné őket a hanyatlás, egy időre bámulatos élességre tesznek szert. Csak most jutott el füléig, hogy az idős pár a szomszédban halk vitába merült.

– Nem jöhetett az vissza. – De, ha mondom! – Akkor se, fiam, az teljesen ki van zárva. – Saját szememmel láttam, hát vakuljak meg, ha... – A pohár fenekén át nézted megint. – Itt csapjon belém az úristen nyila! – Van annak jobb dolga is. Még hogy visszajött! Ilyen badarságot még életemben nem hallottam. – Ide figyelj, most mért, most én mért hazudnék neked? Hát hazudtam én neked valaha is, fiam? – Egyszer és mindenkorra mondom, nem jött az vissza. Zárjuk le a vitát! – De én csak, de én... – Ja, ja, a fejfájásom, meg derékban, no, az visszajött, de nem az. – Jó, hát veled nem lehet beszélgetni, úgy látom. – Beszélgetni, mi? – Igen, beszélgetni, mégis mit, most mit csinálunk mi, mit akarok én neked mondani, mi? – Hát, hogy visszajött, persze. És szarva meg patája, az nem volt véletlenül? Volt, vagy nem volt? – Tudod mit, de volt! De igen, de volt! – Na, jól van akkor, fejezzük már be öreg...

Két deci erejéig megkóstolta a pincér által agyondicsért házibort, de cukrot érzett ben-

ne, valami jóféle száraz fehéret inkább, abból hozzon fél litert. Hamarosan beköszöntött a harmadik fázis. Itt beszélgetőpartner híján egy kissé önmagába süppedt, de az is igaz, hogy a képesség a grandiózus összefüggések felismerésére ekkor járt a csúcra benne. Egyfajta dialektikus egyensúlyt valósított meg, problémákat ástott a felszínre, és csuklóból megoldotta őket, s ha mégsem sikerült, alázattal hajolt meg az emberi értelemhez mérten „csillagos égnyi fölénnyel” bíró képletek előtt. Mosoly volt benne és derű. A mozdulatlan lány hátán keresztül megleste a dobogó szívet, felmérte a szépség arányait a papuccsal rendelkező és a csupasz lábfej között, imát mormolt, hogy azok a kecses női karok elengedjék a zsibbadást a ki tudja hány órája zajló terhelés alatt, és megbocsátott a két vén civakodónak az udvarban, amiért képtelenek voltak meglátni egymásban az igazságot, hiszen ami kívülről hegyorom, az belülről meredély, és alvó hajadon, és még egy dupla kommersz konyakot legyen szíves, igen, kettőt.

Aztán nem voltak már üvegtáblák, sem nehéz, damaszt sötétítő függönyök, az ital kábító, forró eleggyé állt össze testének üregében, folyékony tűzzé, és habzsolva égetni kezdte körülötte a teret. Talán akkor lángfüggöny, gondolta elmésen, és hogy össze ne essen, az udvar teraszának korlátjába kapaszkodott. Fizettem? – kérdezte a fáradt pincért, aki némán bólintott és kezdte leszedni az asztalokat. Akkor jó, mondta, majd körülnézett, illetve bizonyos pontokon megállította a forgó tájat. Ne haragudjon, szólt megint, nem tudja, hova lett a könyvem? Volt velem egy könyv ugyanis. A pincér meg rázta a fejét. Legyintett, mindegy, ha megtalálja, olvassa el. Elengedte a korlátot, óvatosan lépett kettőt, majd visszafordult, és még egyszer gyanakodva a lányra nézett. Még mindig akadtak dolgok, amiket nem, sehogyan sem értett. Például a lány ritka szerencséjét, hogy órák óta egyetlen szúnyog sem szállt le rá.

A hazaút keserves volt, a táj bizonytalan, az erdők hideg, éjszakai párát lélegeztek. Imbolygó lábain, egyensúlyra tárt karjain lúdbőr feszült. Gyomrában a savak egymás nyakára folytak, bugyogtak, zajongtak, marták medrük lázas falát. Z és S betűk táncrendjét követte, csak ritkán az I-t, egyre ritkábban. A feladathoz méltón kell elázni, gondolta, és rohamszerű csuklás tört rá. Minden testi rosszulléten túl azonban fájóbb és keserűbb volt az egyedüllét félelme, a világítatlan házba való visszatérés fokozódó iszonyata, és a por, az árnyak, a műanyag terítőn kopogó futrinkák zaja is természetesen. Micsoda teher a meg nem érlelt szabadság, micsoda rettentő kijárat a semmibe! A Tünde helyén éktelenkedő úr, a megromlott csend, a szétrohadt tömítés mögül kicsorduló vízcseppek tompa lüktetése, tizenhét másodpercenként. Már a házban lehetett, érezte a bútorok faragott csigadíszeinek közelségét homlokán, s cipője orrán egy szék karóit. Fény után tapo-

gatózott, átbucskázott egy tárgyon, az oldalára esett, de egészen kényelmes támasztékra talált a földön feje és dereka számára, nem is kívánt újra felegyenesedni, végül békét lelt a padló gödrében. Készen állt az álomra, hiszen maga akarta ezt a megsemmisülést, az önrontást, az idegein tett erőszakot, mert ez volt a végső lehetőség, a megmutatkozni nem akaró makacs jelek utolsó hívása. Egyrésztől választalan maradt, csúful magára hagyott, másrészt viszont, ki tudja, valójában túl sok jel hivalkodott előtte, jelek sorjázó, de az értelem számára soha álló cifra kavalkádja, egy zajfeszítívál, egy elemezhetetlen káprázathadjárat, színes, öncélú maskarádé. A magányban az ember szeme tágabbra nyílik a csodák felé, sorsalakzatokat lát, melyeket kéjesen igazságként ismer fel, pedig pusztán a szeretetelenség vízióinak tanúja, melyek vonzó formákat öltve mérgezik a szívét. Ez volt hát, most egyszerre megértette, utazásának célja, önmaga ravasz átéjtése, hogy van itt valami, ami ott nincs, voltaképpen a boldogság maga, ami sem itt, sem ott, és akár mindenütt, mert tér nem béklyózhatja az efféle lehetőségeket. Szomjúság, ezt érezte, mintha kilenc éve nem ízlelt volna vizet a szája, de erőtlén volt és szomorú, nem akart felkelni, mozogni, könnyíteni. Ez itt a legnehezebbje, a nap dögje, gondolta, aztán lassan birtokába vette a sötét anyag, a szemhéjára ült, majd beljebb mászott, befelé, egyre befelé az egyedülbe.

Nem akart hinni a szemének, alkonyati fények lengték körbe a házat. Nagy keservek árán felkelt a padlóról és a heverőre ült. Feje zúgott, mint egy rézharang, lábában fájdalmasan zsi bongott a vér. Este hét óra múlt. Elképesztő és szálnalmas, hogy átaludta a napot. Hosszadalmas bamba töprengés és erőgyűjtés után a fürdőszobába ment, hogy vegyen végre egy kiadós zuhanyt. Bőrén láthatatlan, mocskos foltokat hagyott a tegnapi minden hiábavalósága és zavaros sejtelme. Majd ha megtisztult, ha ledörzsölte és leöblítette a káosz textúráit, nekiállhat gondolkodni megint. Fejét a zuhanyrózsára emelte, kítátotta a száját, és harapta, nyelte az üregeibe hatoló, megrázkodtatón hideg vizet. Azt kívánta, bárcsak egy kizsigerelt pisztráng egyszerű mintájára széthúzhatná a húst bordáin, feltárhathatná hasfalát és gyomrát, hogy magas nyomással lemosson minden mérgezett salakot, hogy csak a gyönyörű mestermű, a tiszta és nemes hús maradjon ott, amin idejekorán újra finom érzetek telepednek meg, és lénye ismét szerelemkész állapotba emelkedik.

A félreeső hálószobában a polcot szemlélte, miközben gondolatai Tünde körül kalandoztak. Megakadt tekintete egy könyvön, igen, éppen azon a könyvön, B. Schulz-tól, ami most is ott állt a helyén, poros rendben, a többi másik társaságában, láthatólag érintetlenül. Ez alapján vont kétségbe bizonyos eseményeket. Megdermedt, az emlékezetében kutatott, mit rontott el. Végül arra a megállapításra jutott, hogy vagy nem vitte magával a könyvet tegnap reggel, vagy súlyosan részeg volt, mikor a helyére tette. Egyik eshetőség sem tűnt csábítóknak memóriájára nézve, de az ilyen választásokat idővel meg kell szokni.

A nappaliban szertartásosan az asztalhoz ült. Reszketett az éhségtől, számolgatta az órákat, mióta nem evett. Végül kettesben maradtak, ő és az éhség, egymás mozdulatait leső, konok ellenfelek. Egy olyan éjszaka közeleg, gondolta, amiben még a csillagok is a vágy uralma alatt remegnek fényt. Az egész homályba rejtőző táj a külső és a belső, egyre erősödő, kapzsi kívánalmak színterévé lesz, a hiány hatalmas adagokat markol ki a test készletéből, a gyökerek idegesen ránganak a földben. A gesztenyefa levelének fonákján egy poloska vágja át az ereket, nem messze tőle egy kacsafarkú lepke szendereg feszült csápjait éberén maga elé tartva. A beéretlen körte zöld termése átbukik a kerítés fémhálóján, az erdőből a kertbe lopózik, és e mezsgyeátlépésből semmit sem észlel. Egy cincér a dél felé dőlt lucfenyő törzsén vár, szemelvényei éji pompában, feje egy lassan feléje gördülő gyantacseppre mered, melynek útjából kitérni egyelőre nincs szándékában. Súly alatt zörren meg a holt tölgyágak szőnyege, valami tesz egy bizonytalan lépést, egy lehetőséget elodáz, figyelmesen kémleli a veszélyes, emberi fényforrásokat, habozik, hallgat, majd egy sötét villanással csapást váj a bozótba. A király mozdulatlan a fenségben, nyugodt a rejtekben, a választott odúban, ahová elleneségei nem követhették, és fekete palástját, osztott végtagjait, agancskoronáját önnön örömeire tartja, szárnyait pihenőre vonja, és emlékezik a legcsodálatosabbra, a királyné szagára. És akadnak olyanok is, akiknél a magány nem keserűbb a fogazat közt őrlődő fakéregnél. Mindez az élet komor törvénye a tölgyerdő teltsűrű vadonjában, ormok mélyén, meredélyek magasában.

Közelgő motorzaj riasztotta meg, ajtócsapódás, sietve felé tartó lépések hangja. Kinyitotta a szemét. Tünde átviharzott a szobán és a nyakába borult. Zokogása megszaporázta a szívét, a fülcimpáján máris érezte a lány forró könnyeit. Percekig ebben a helyzetben maradtak. Tünde hajából friss samponillat áradt, nyakának karcsú ívére jól illeszkedett a rátapadó mohó száj domborulata. Zokogott, zokogott, és ő a legrosszabbra gondolt, arra, hogy mi lehet a legrosszabb, ami megeshetett, mert a lány egész teste rázkódott a

sírógörcstől, és a csitító szavak, a simogató reflexek ellenére is alig volt képes a beszédre, választ adni, hogy mi történt, uramisten, mi van veled?

Elütöttem egy őzet, vallotta be később, és kifújta az orrát. Pedig vigyáztam! Esküszöm neked, nem hajtottam gyorsan, de ez csak ott állt, pont az út közepén, és bután nézett. Érted? Tünde újra elsírta magát. Semmit sem tehettem, semmit! Meg sem próbált menekülni, mintha várt volna rám! Nyugodj meg kedves. Kinyújtotta az ujját, és egészen gyengéden elsimította a könnyeket a lány arcán. Nem vagy hibás, lehet, hogy ennek meg kellett történnie. Muszáj volt. Na, gyere ide, nem esett bajod? Igyekezett leplezni, hogy a baleset híre őt magát is mennyire megijesztette. Gyanús, zavaros érzések támadtak benne, melyekkel nem tudott mit kezdeni.

Magához húzta a lányt a heverőre. Hiányoztam azért?, kérdezte Tünde pityeregve, mire ő a fülébe sűgött valamit, amire egy megkönnyebbült kacagás volt a válasz. Fél óra múltán látszólag helyreállt a rend. Tünde átöltözött, felbontott egy palack bort, és gyertyákat gyújtott, miközben ő a lány táskájából kicsempészett szendvicsekre vetette magát. Nincs egyetlen működőképes lámpa sem ebben a házban? A hálóban akad egy kis olvasólámpa, az ágy mellett. Tünde belesett az említett helyiségbe. Jesszusom, és itt akarsz engem elszállásolni? Alhatsz itt a heverőn is, de akkor nem lesz, aki melegítsen. Hidegek az éjszakák, gondold meg. Tünde felnevetett, és az ölébe ült. Aztán habozni látszott, arcára röpke árnyék vetült, hangja elhalkult. Majd beszélünk kell, jó? Mi a baj? A lány megrázta a fejét. Nem most, mára elég volt ennyi. Beleegyezően bólintott. És addig? Ötletem éppen akadna...Keze a lány fenekén motozott. Mint két cinkos, elmosolyodtak.

Fél perc sem telt bele, és nekifogtak az üzekedésnek. Az angyal és az állat közt elsimultak a különbözőségek. A vágy ostromsápai alatt megrándult testük, egy-egy reszketeg sóhaj hagyta el szájukat. Ujjak és nyelvek kutatták felváltva a helyeket, ahol az öröm feltámasztható volt, túlnyomás és vákuum, ütem és ritmika, verejték, nyál és egyéb tiszta folyadékok cirkuláltak pontról pontra rajtuk és bennük, az izmok, az inak, a nyirok, a velő mind a gyönyör szolgálatába szegődtek, és céltudatosan hajszolták gazdáikat a megsemmisítő villanás felé, ami után a hanyatlás következett, az egyetlen olyan mélybezuhanás, melyben a megbánás gondolata ismeretlen volt. Lihegve heverték a keskeny ágyon, ki tágra nyílt, ki lecsukott szemmel, és figyelték, ahogy lassan alábbhagy mellükben a dörömbölés. Kezüket összefonták, nyirkos lánc két felrobbant, de rögtön újrarendeződő univerzum között. Az ágyat lehullott ruhaneműk vették körbe, akár egy boszorkánykör. Ó, én kis sutám, ó, én drága selejtbakom!

Leszállt az éjszaka, a nappali felől néhány gyertya villódzó fénye csordogált csak befelé. Tünde érdeklődött, hogy telt ez a pár magányos nap. Jól viselkedtél? Azt hiszem, vágta rá, de hangja nem volt meggyőző, ezt ő is érezte. Óhatatlanul átpereregtek előtte a közelmúlt képei, kutatásának különös stációi, az erdő, a domb, a bánya, az epileptikus kislány, a kocsmá, ahová nem mer többé visszatérni. Elfoglaltam magam, summázta végül. Te elmondod, miről akartál beszélni? Megrémített a hangod, ahogy mondtad, tudod? Tünde hallgatott, nem szólt. Holnap hazamegyünk, jó? A lány nyugtázón bólintott, oldalra fordult és szorosan hozzásimult. Alszom, mondta később halványan valamelyikük, a másik nem válaszolt.

Arra riadt fel, hogy fázik, és az ágy mellett ég az olvasólámpa. Megdörzsölte a szemét, odanézett. Tünde a szoba sarkában guggolt és reszketett. Tekintete őbenne is félelmet ébresztett, nem is akármilyet. A lány maga elé bámult, könnyek futottak végig az arcán, szája alig észrevehetően mozgott, mintha magában motyogna. Azonnal kiugrott az ágyból és a lány mellé térdelt. Te jó ég, mi van veled? Rosszat álmodtál? Meglepte, mennyire remeg a hangja. Tünde bőgve megrázta a fejét, majd ujjával lassan az ajtó felé mutatott. Visszajött, suttogta, visszajött.

A hálót a nappalival összekötő ajtó küszöbén ekkor észrevette az őzet. Az állat mozdulatlanul tekintett rájuk. Fiatal példány lehetett, agancskezdeményei alig nőttek túl a fülén, jókora, fekete szemei, mint csillogó kövek, egyszerre kérdőn és kérőn fordultak feléjük. A szó szoros értelmében megbénította a látvány. Az őz gyönyörű volt, leírhatatlanul szép, minden porcikájából felsőbbrendű, megrázó tökély sugárzott. A részvét érzése hirtelen olyan keserűséggel öntötte el, hogy neki is könnyek szöktek a szemébe. Uramisten, uramisten, hajtogatta, és kezébe temette az arcát, aztán újra az őzre nézett. Várt még egy kicsit, átölelte a reszkető lányt, majd egészen óvatosan lekapcsolta a lámpát. Hunyd le a szemed, sűgta neki, és megcsókolta a homlokát. Csak egy lidérces álom volt. Az ablakrésen át hűvös, nehéz erdőillat hömpölygött befelé.

A katalógusból rendelt menyasszony

Ixión szemének arany színét a nagyapjától, Hélios napistentől örökölte. A királyfi már egészen fiatalon árvaságra jutott. Szülei halála után apja fivére, Zéthosz ült a trónra, és amint megkoronázták, nyomban megszabadult az unokaöccsétől: leküldte a főlovászhoz, hogy ezentúl neki segítsen az istállóban.

Ixiónnak tehát alig tízévesen a két keze munkájából kellett megélnie, ráadásul a többi gyerek se akart vele játszani többé, mert azt állították, hogy bűzlik a trágyától. (Holott ez nem volt igaz, mert a fiú minden este fenyőillatú szappannal tetőtől talpig lemosdott egy lavórban.) Jobb híján hát be kellett érnie a lovak társaságával, amit egy idő után nem is bánt. Miközben esténként a lovak sörényét befonta, minden búját-baját kiönthette nekik.

A kedvence egy fehér kiscsikó volt, akinek az anyja elléskor kimúlt. Ixión nevelte fel cumisüvegből, és Pégaszosznak nevezte el a híres, szárnyas paripa után. A ló olyan szelíd volt, hogy mindenhová követte a fiút. Mögötte járt, amikor talicskán kitolta a trágyát az istállóból, vele kocogott cukorrépat vételezni a raktárból, vagy amikor patkoltatni vitte a király díjnyertes versenylovait Héphaisztoszhoz, a kovácsműhelybe. Így cseperedtek fel szép lassacskán együtt.

Amint Ixión elérte a tizennyolc éves kort, összeszedte minden bátorságát, és felment a nagybátyja elé a trónterembe.

– Kedves bácsikám – kezdte udvariasan, bár egyáltalán nem tartotta kedvesnek Zéthoszt, aki fütyült rá az elmúlt években –, most, hogy férfikorba értem, szeretném visszakapni jogos örökségemet, a trónt. Megnősülnék, úgyhogy szükségem lenne biztos anyagi háttérre, mert a lovászfíúi fizetés nem elegendő egy család eltartására.

S mivel az ifjúság örök optimizmusával hitt abban, hogy trónra kerül, katalógusból pár napja már rendelt is magának egy Pügmalión márkájú menyasszonyt. Muszáj volt, mert a palotában élő lányok úgy fennhordták az orrukat, hogy szóba se álltak egy istállófiúval. A katalógus neve *Világszép királykisasszonyok és libapásztorlányok* volt, és ingyen járt minden serdülő királyfinak. Az újságban szereplő királylányok és libapásztorlányok robotok voltak, és nemcsak házastársi, hanem őrző-védő feladatokat is elláttak. Nagy népszerűségnek örvendtek szigetszerte, mert mellettük testőrökre már nem kellett költeni.

Amikor Zéthosz meghallgatta unokaöccse mondandóját, megjijedt. Azt hitte, Ixión már rég beletörődött abba, hogy megkaparintotta előle a királyságot.

– Mit szólnál ahhoz, ha inkább felemelném a béredet? – próbálkozott.

De Ixión tudta, hogy ami jár, az jár, és a fejét rázta.

– Akkor esetleg megoszthatnánk a munkát. Egyik nap te uralkodsz, a másik nap én – indítványozta a nagybátyja, aki nem szeretett volna konfliktusba keveredni a trágyakihordástól megizmosodott suhancsal.

Am a fiú ragaszkodott az egész trónhoz, mert mindig is népes famíliát képzelt el magának, és tudta, hogy sok száz sokat eszik.

– Nos, rendben van – sóhajtott látszatra megadóan Zéthosz. – De be kell bizonyítanod, hogy méltó vagy a trónra. Végrehajthatnál egy aprócska hőstettet. Tudod, csak a nép kedvéért...

– És mi lenne az? – kérdezte felcsillanó örömmel Ixión, aki miközben szalagokat font a lovak sörényébe, mindig hőstettekről álmodozott.

Zéthosz gondolkodott egy sort. Igyekezett minél veszélyesebb dolgot kitalálni. Hátha a fiú nem éli túl, így örökre övé marad a királyság.

– Él egy szilaj, aranyszőrű vadló a hegyek közt – jutott végül eszébe a

megfelelő feladat. – A napisten méneséből szökött meg. Még soha senki nem tudta befogni. Hozd el nekem azt a mént, hogy indítani tudjam a derbin, mert úgy hallottam, Héliosz paripáinak más ló a nyomába se érhet.

A királyfi megörült. Ez pont neki való feladat, hiszen ő mindent tud a lovokról. Visszament az istállóba, ahol már egy nagy, madzaggal átkötött csomag várta. Megjött a menyasszonya.

Kíváncsian feltépte a barna csomagolópapírt, és kinyitotta a dobozt. Egy gyönyörű, ében hajú, alvó királylány feküdt benne. Ixiónt tudta, mi a dolga, így hát megcsókolta a tökéletesen élethű robotarcot. A lány abban a percben kinyitotta a szemét, és olyan édesen rámosolygott a fiúra, hogy az abban a percben elveszett. Halálosan beleszeretett a menyasszonyába, akit a csomag felirata szerint Galateia 64-nek hívtak. Természetesen Galateia 64 is rögtön megszerette Ixiónt, hiszen így programozták.

Aznap éjjel a fiú fent aludt a szénapadláson, a királylány pedig Ixiónt szerény kis priccén lent az istállóban. A takarót átengedte Ixiónnak, elvégre ő sosem fázott. Hajnal felé a királyfi álmodt, melyben anyai nagyapja, Héliosz egy aranygyeplőt nyújtott át neki, s azt mondta, hogy azzal a gyeplővel fogja be a lovat. Amikor felébredt, ott szorongatta kezében a gyeplőt.

Reggeli után azon nyomban felnyergelte Pégaszoszt, maga mögé ültette a lányt, és elindultak a szurdok felé, ahol utoljára látták az aranyszőrű mént. Ahogy odaértek a hasadék bejáratához, kikötötték a lovat egy fához, majd felmásztak a meredek hegyoldalra. A veszélyesebb helyeken Galateia 64 erős robotkarjai segítettek a királyfinak. A szurdok tetején egy bokor mögött leültek és vártak. Közben találós kérdésekkel és fejtörőkkel szórakoztatták egymást.

Dél körül patadobogást hallottak, és a völgy szoros másik végén feltűnt az aranyszőrű paripa. Mindennap át kellett kelnie a hegyen, hogy lejusson a folyóhoz inni és megfürödni. A királyfi fentről ügyesen a nyakába vetette a gyeplőt, majd Galateia 64 egyszerűen leugrott a magasból és megállította a száguldó lovat. Meg is szelídítette rögtön néhány szem kockacukorral. Miután Ixiónt lelépelt a hegyoldalra, már csak meg kellett fognia a kantár végét, s a mén kezesbáránnyá vált.

– Most már enyém a trón, holnap kihirdetjük a kézfogót – ivott előre a medve bőrére, miközben a lánnyal hazafelé lovagoltak.

– Nem hinném, hogy jó ötlet lenne – óvta ében hajú menyasszonya. – A bácsikád nem fogja ilyen könnyen átengedni a királyságot, meglásd. Ixiónt meg is látta.

– Szerintem egyetlen aprócska lóbefogás nem elégíti ki népem... illetve népünk szórakozási igényeit – javította ki magát Zéthosz, amikor elé járultak az aranyszőrű paripával. – Biztosan nem éri be a hagyományos három hőstett nélkül. Még kettőt feltétlenül végre kell hajtaniod.

– Szíves örömet – mondta a fiú, és tényleg szíves örömet végre akart hajtani még néhány hőstett, hiszen valódi bátor, minden veszélynek fittyet hányó királyfi volt.

– Lássuk hát, mi legyen a második! – kutatott Zéthosz az emlékezetében. Feltétlenül akart találni másodjára valami halálosan veszélyes feladatot. S ha ez se válik be, hát van még egy dobása.

– Megvan! – kiáltott fel hirtelen, és kárörvendő fény gyúlt ki a szemében. Gyorsan le is sütötte, nehogy az unokaöccse észrevegye.

– Lopj el nekem egy tojást a szirének fészkeiből! – jelentette ki. – Szeretném, ha esténként vacsora közben egy megszelídített szirén énekében gyönyörködhetnék.

– Rendben – vetette oda Ixiónt hetykén. – Holnap hajóra szállok, és megkeresem a szirének szigetét.

Majd elköszönt, és visszament az istállóba megpihenni.

Aznap éjjel álmában megint megjelent előtte a nagyapja. Egy kis drágaköves tört adott neki, s csak annyit mondott, hogy a törtrel ejtsen két bemetszést Pégaszosz hátán. Amikor kora reggel felébredt, jobbában ott volt a tört.

Habozva kecmertett talpra; egyszerűen nem volt szíve a legjobb barátja bőrét felhasítani. De Pégaszosz már várta. Őelőtte is megjelent éjszaka Héliosz, és tudta, mi a kötelessége. Biztatóan rányihogott, és a

fejével egyre a háta felé mutogatott, mintha azt mondta volna, hogy csak tessék, bátran. Ott vágj meg! A királyfi beletörődően felsóhajtott, majd finoman végighúzta a pengét a ló gerincének mindkét oldalán. Abban a minutumban két erős, hófehér szárny nőtt ki a vágásokból.

Ixión gyorsan felébresztette Galateia 64-et, majd mindketten felpattantak a fehér ló hátára, aki az istállóból kivágtatva könnyedén a magasba emelkedett, s miután leírt egy kört a palota felett, elszállt kelet felé, ahol Kalliszte partjai mentén, egy sziklaszirten éltek az emberevő szirének.

A sziréneknek madártestük van, és gyönyörű, női arcuk. Ha meglátanak a tengeren egy hajót, fölé szállnak, és varázsos énekükkel úgy megbolondítják a tengerészeket, hogy azokat többé nem érdekli más, csak a dal. Nem figyelnek a kormányzásra sem, így a hajójuk rendszerint összetörik a sziklán.

Am Galateia 64 tudta, hogy kell elbánni a szirénekkal. A zsebéből elővett egy pár füldugót, és odaadta Ixiónnak, amint a szirthez érték. Neki és Pégaszosznak nem volt rá szükségük, mert csak emberekre hatott a varázs.

Ahogy a szirének észrevették őket, felszálltak a szikláról, és elkezdtek körözni fölöttük, akár a sirályok. Gyönyörű, szoprán női hangon egy szívzaggató dalba fogtak a tengerről, a távolságról és a szerelemről. Am mindez a fiút a füldugónak köszönhetően hidegen hagyta.

Amikor a szirének észrevették, hogy művészetük semmi hatással sincs a látogatókra, méregbe gurultak, és elkezdtek csipkedni Pégaszosz új, fehér szárnyait. A fehér ló megbillent a levegőben, ám még mielőtt lezuhant volna, sikerült gyorsan leszállnia a sziklaszirt tetejére.

Ixión leugrott a hátáról, és szaladni kezdett egy fészek felé, amit nem messze megpillantott. A szirének, akik most jöttek rá, hogy gyerekrablás van készülében, zuhanórepülésben követték. A királyfi nagyapja drágaköves törével védekezve felkapta az első tojást, ami a keze ügyébe került – olyan volt, mint egy nagy, kék-fehér csíkos üveggolyó –, és visszahant Pégaszoszhoz. Úgyesen felugrott a hátára, akár egy kaszkadőr, s már szálltak is szélsebesen a felhők felett. A szirének felháborodott rikácsolása még sokáig üldözte őket.

A palotában Zéthosz már várta őket. Nem mutatta, de azért kezdett ideges lenni, amikor meglátta a tojást unokaöccse kezében.

– Lám, lám, milyen ügyes vagy! – dicsérte álságosan. – Már csak egy próbát kell teljesítened, s a nép rajongani fog érted.

– Mit tegyek hát? – kérdezte Ixión lelkesen, aki csak most kezdett belemelegedni a királyfiséghoz.

– Amíg elvoltál, kifundáltam egy másik, igen alkalmas feladatot. Szeretném, ha leszállnál az alvilágba, s a szüleidtől írásos engedélyt kérnél a házassághoz. Még túl fiatal vagy, enélkül, attól tartok, nem nőszülhetsz.

Ixión megörült. Így újra láthatja a szüleit. Hiszen olyan régen meghaltak, hogy alig emlékezett az arcvonásaikra.

Sarkon fordult és menyasszonyát kézen fogva leszaladt az istállóba.

Ez volt a legnehezebb feladat mind közül, mert Hádész birodalmából, ahol a holtak laknak, tudomása szerint senki se térhetett vissza. Am az ében hajú lány alaposan átkutatta az adatbázisát, és talált is néhány mesét, melyek erről szóltak.

– Drágám – fordult a fiúhoz –, attól tartok, vinnünk kell magunkkal egy szirént az alvilágba.

Fogta a csíkos tojást, ami véletlenül a kezében maradt, amikor visszatért a palotából, állítható hőmérsékletű robottenyerébe tette, és elkezdte melegíteni. Néhány perc múlva ki is kelt egy kisbaba arcú szirén a tojásból. Akkorka volt csak, mint egy macskabagoly, de máris tudott énekelni. Dalra is fakadt, a Hulló faleveleket énekelte. Galateia 64 vállára szállt, s mivel azt hitte, hogy ő a mamája, ezután mindent megtett, amire a lány kérte.

Vacsora után mindannyian lefeküdtek aludni. Hélios megint megjelent a királyfi álmában, s egy üres ásványvizes palackot, két aranypénzt, meg egy csomag szárított húst adott neki, mondván, hogy ezekre még szüksége lesz az alvilágban.

Kora reggel felkeltek, megreggeliztek, és felültek Pégaszosz hátára. A fehér ló elszállt velük egy magas, fenyőkkel borított hegyig. Ennek a hegynek az oldalában volt a barlang, ahonnan lejárát nyílt az alvilágba. Pégaszoszt kikötötték a barlang előtt, ők meg elindultak befelé.

A barlang mélyén útközben találtak egy forrást, az emlékezet forrását. Tiszta vizével az ében hajú menyasszony teletöltötte a napistentől kapott pillepalackot. Nemsokára odaértek egy szürke vizű, lustán hőmpölygő folyóhoz. Ez volt a Léthé, a feledés folyója. Aki a Hádészba tartott, át kellett, hogy keljen rajta.

Ott ült Kháron, az alvilág révésze, és háromfejű kutyája, Kerberosz egy ladikban. Az aranypénzekért retúrjegyet vettek tőle, és átkeltek a másik partra.

Amint a folyó közepére értek, a királyfi mindent elfelejtett. Csak úgy emlékezett az életére, mint valami ködös álmra: elfelejtette a nagybátyját meg a három próbát, még Galateia 64-et se ismerte fel. Akkor a lány elővette a palackot, megítatta vele a forrásból származó vizet, s a királyfinak azon nyomban megtelt újra emlékekkel a feje. Sőt, attól kezdve sokkal több mindenre emlékezett, mint korábban.

Kikötöttek a másik parton, és elindultak egy hamuszín virágokkal teli mezőn át. Itt bolyongtak a holtak árnyékszerű lelkei, akik már rég elfelejtették, kik is voltak ők. A királyfi nem látta köztük a szüleit, így tovább bandukoltak, míg oda nem értek Hádész udvarába. Az alvilág ura vendégei körében épp ebédelt.

– Mondd, királyfi, mit kívánsz tőlem? – kérdezte a holtak királya, amikor elé járultak.

– A szüleimet keresem, felség – felelte tisztelettelően Ixión. – Á, már észre is vettem őket!

Azzal integetni kezdett a papájának és mamájának, akik a hosszú asztal másik végén ültek.

De árnyékszerű szülei nem ismerték fel egyszem fiukat, hiszen ők is átkeltek a felejtés folyóján.

– Nézd csak, drágám, milyen helyes fiatalember! – mondta az anyja.

– És mintha halványan ismerős lenne – kontrázott az apja. – Talán összefutottunk már vele valahol.

Ixión elsomorodott, hogy a szülei nem emlékeznek rá, és visszafordult Hádészhoz.

– Szükségem lenne az írásbeli beleegyező nyilatkozatukra. Anélkül

nem nőülhetek meg, mert még nem vagyok huszonegy éves. De hogy írják alá, ha azt se tudják, hogy a fiuk vagyok?

– Véletlenül van nálam egy kevés az emlékezet vizéből – szólt közbe a robotmenyasszony. – Ha megengednéd, hogy megittassam őket, eszükbe jutna minden, és aláírhatnák az okmányt.

Hádész beleegyezően bólintott. Ennyit szíves-örömet megtett, hiszen ő is boldog házasember volt.

Ám amint Galateia 64 megitta a szülőket az emlékezet vizével, azoknak annyira visszatért a memóriájuk, hogy könnyezve magukhoz ölelték Ixiónt, és már egyáltalán nem akartak az alvilágban maradni. A fiú se akarta őket megint elveszíteni.

– Uram, kérek, engedd haza anyámat és apámat – könyörgött Hádésznek. – Hadd élvezzék fent a napfényt és családjuk társaságát.

– Ej, te fiú – rázta a fejét az alvilág királya –, hát nem tudod, hogy a holtak már soha nem térhetnek vissza az élők közé? Hiszen nincs testük, olyanok csak, mint a pára a mező felett.

Ekkor a királylány a vállán ülő kis szirén fülébe súgott. Az énekelni kezdett, és dalával úgy elbájolta az alvilág királyát, hogy annak rögvest megenyhült a szíve.

– Nem bánom, no. Ha át tudod vinni őket Kháron ladikján, elengedem őket. De a háromfejű kutyát magadnak kell elintézned, nem segíthetek.

A királyfi örvendezve elköszönt, és Galateia 64-gyel meg a szüleivel elindult vissza a rév felé.

Amikor odaértek, Kerberosz, a révész kutyája mind a három fejével félelmetesen morogni kezdett. Nem akarta a királyfi szüleit átengedni a folyón. Végtére is, az volt a dolga, hogy a holtakat lent tartsa az alvilágban.

Ixiónnak szerencsére eszébe jutott a szárított hús, és a csomagot kibontva odavetette tartalmát a kutyának, mire az róluk megfélelmezve azon nyomban falni kezdte a váratlan csemegét.

A kis csapat gyorsan beszállt Kháron csónakjába, és elindult vissza, az áldott napvilágra.

Fent a fiú és talpraesett menyasszonya felültek Pégaszosz hátára, a párához hasonlatos szülők a ló farkába kapaszkodtak, s mind hazarepültek a palotába.

Zéthosz rettentően dühbe gurult, amikor meglátta őket. Az unokaöccse nemcsak, hogy nem halt meg, még a drágalátos szüleit is visszahozta a holtak birodalmából!

– Nem és nem! – dúlt-fült bőszen. – A trónt márpedig nem adom vissza!

Hősünk és kis csapata ekkor visszavonult az istállóba, és kifőzött egy haditervet.

Ixión a szárnyas paripa hátán átrepült a szomszéd királyságba, és Dirké Szépségzalónjában vásárolt egy enyhén módosított varázsszert; egy fiatalító fürdőst. Az volt a módosítás, hogy nem fiatalított, hanem öregített.

Odaadta Zéthosznak azzal, hogy apró szuvenír az alvilágból.

– Ó, de jó – örült a nagybátyja –, veszek egy ülőfürdőt, és megfiatalodom.

Meg is fürdött, és azon nyomban százéves, reszketeg apókévé változott. Olyan feledékeny lett, hogy gyakran az se jutott eszébe, hol lakik, éjszakánként össze-vissza kóborolt a városban, és mindenhová bezörgött. Miután rengeteg panaszoslevél érkezett az álmatlan honpolgároktól, a minisztertanács egyhangúlag törvénybe iktatta az alkalmatlansági záradékot. Így hát Ixiónt végre királlyá koronázhatták, Zéthosznak meg helyet kerítettek egy jó szociális otthonban.

A szülők beköltöztek a nyári rezidenciába, ők lettek Kalliszté első kísértetei. Azóta is lelkesen ijesztgetik a turistákat, akik nyaranta, ha egy kis borzongásra vágnak, felkeresik a kastélyt.

Ixión és Galateia 64 világra szóló lakodalmat tartott.

– Milyen szép pár! Aranyszemű vőlegény és ében hajú menyasszony! – lelkendezett a násznép, amikor gyönyörű, új ruháikban kiléptek a palota kapuján, a szárnyas paripával a hátuk mögött.

Még a Moirák is eljöttek, s mivel a fiú születésekor elfeledkeztek az ajándékról, most utólag jó adag humorérzékelt adtak neki, amire csintalan robotgyermekai mellett később nagy szüksége is lett.

A robotgyerekek épp olyanok voltak, mint az igaziak, folyton kint hancúroztak a palota udvarán, és csak két dologban különböztek a nem-robot gyerekektől. Egyrészt nagyon szerették a gépszírt, folyton kiosontak a spájzba megdézsmálni, másrészt meg vacsora után ellenkezés nélkül lefeküdtek, mert ez volt az első dolog, amit születésükkor az anyjuk beléjük táplált.

Az ellopott tojásból kikelt, megszelídített szirén pedig minden este az ágyuk támlájára szállt, és lágy altatódalt énekelt nekik, amitől ők azon nyomban álomba szenderültek.

Az elcserélt lányok és a csillagkirály

Élt egyszer Kalliszté szigetén egy szegény halász meg a felesége. Mindenben szűkölködtek, kivéve a gyerekeket. Hat éhes száját kellett jóllakatniuk nap mint nap. Az asszony akkor várta a hetediket. Sokat aggódott, néha a fél éjszakát is átsóhajtozta, s egyre azt mondogatta a férjének:

– Csak tudnám, miből fogunk felnevelni hét gyermeket! Hiszen, ahogy nőnek, egyre többet esznek. S folyton új ruhára, új cipőre van szükségük. Elvégre mégsem járhatnak rongyosan, mezítláb az iskolába.

– Ej, asszony, ne légy már ilyen kishitű! – korholta a halász, aki jóval derülátóbb természetű volt a feleségénél. – Poszeidón isten mindig kegyes volt hozzánk, ezután se fog cserbenhagyni. Még nem volt olyan nap, hogy üresen húztam volna vissza a hálót, s csak telik benzinre is, hogy megtöltssem a kis bárka tankját.

De az asszony csak ette magát minden éjjel.

Egy este aztán rátörtek a szülési fájdalmak. A férje bevitte a közeli kórházba. Aznap vajúdott a király felesége is a szomszéd szobában. Mivel a kis kórházban csak elvétve történt meg, hogy egyszerre két kismamát is behozzanak, mindössze egy orvos és egy nővér volt szolgálatban. Ide-oda szaladgáltak a két szülőszoba között.

Először a királyné kislánya született meg. A nővér rögtön koronával hímzett rózsaszín szalagot kötött a pici csuklójára, és átvitte a csecsemőosztályra. Ám túlságosan lazán hurkolta meg a szalagot, ezért amikor az újszülött kalimpálni kezdett a kezeckéivel, az kioldódott, és leesett az ágya mellé a földre.

Nemsokára a szegény asszony gyermeke is világra jött. Ő is lány lett. A nővér neki fehér szalagot kötött a kezére, s átvitte a másik baba mellé. De mivel már tizenkét órája szolgálatban volt, kimerültségében megint gondatlanul csomózta meg a szalagot, így nemsokára az is a padlón kötött ki.

Amikor néhány perc múlva észrevette a két pántlikát a földön, nagyon megrémült. Most aztán honnan tudja, hogy melyik szalag melyik gyereké? Ijedtében nem is tudott gondolkodni. Gyorsan felkapta a pántlikákat, s egyiket az egyik baba kezére, másikat a másikéra erősítette. Majd remélve, hogy nem történt baj, igyekezett minél előbb elfeledkezni a történetekről.

A királyi pár, akik évek óta vártak gyermekáldásra, hazavitték a kis trónörökösnőt. Bár eleinte furcsállták, hogy senkire se hasonlít a családban, hamar megfedkeztek róla. Nagyon megszerették a kislányt, talán túlságosan is. Oly régóta áhítoztak már gyermek után, hogy amikor az végre megszületett, rettentően elkényeztették. Amit csak Éioné megkívánt, azt a szülei rögtön megvették neki, így a királylány semmit

se becsült meg. A gardróbja a plafonig tele volt megunt ruhákkal és játékokkal.

Didóhoz, a szegény halász lányához már nem volt ilyen kegyes a sors. Legkisebb gyermekként nővérei levetett ruháiban kellett járnia, és játéka is csak egy volt. Egy vedlett szőrű, háromlábú plüsskutya, amelyik a család összes gyermekét kiszolgálta már. Ám Didót ez egyáltalán nem zavarta. Nagy képzelőerővel rendelkező, gyengéd lelkű kis teremtés volt, aki imádta ütött-kopott plüsskutyáját. (Didó amúgy a föld minden teremtményét szerette, még a varangyokat is. Egyszer az összes meghökkenet békát végigsókolta a kertjük alatt folyó kis patak partján, mert meg volt győződve arról, hogy egyikük biztosan elvarázsolt királyfi.)

A halász gyerekei nőttek, cseperedtek. Egyre többet ettek, így egyre kevésbé volt elég a pénz, amit apjuk a halakért kapott. Ezért mindegyiküknek dolgozniuk kellett iskola után. Az egyik papírt gyűjtött és elvitte a MÉH-be, a másik újságot hordott ki, a harmadik meg bevásárolt egy idős asszonynak. Igazán jó gyerekek voltak, sosem zúgolódtak a sorsuk ellen.

Didó is hamar talált magának munkát. Az iskola hirdetőtáblájára kitéztek egy hirdetést, hogy a nyári vakáció idejére játszótársat keresnek a király lánya mellé. A kiválasztott gyereket persze illőn megfizetik. S mivel a kényeskedő Éionét senki se szerette, Didó volt az egyetlen jelentkező a feladatra.

Az iskolai évváró után el is indult a palotába. Ahogy belépett a kapun, éktelen visítást hallott. Csak úgy visszhangzott tőle az egész ház.

– Nem akarom felvenni a pöttyös ruháát!

– *Ruháát... hááát... hááát...* – ismételte a visszhang.

– A kéket akaroom!

– *Akaroom... rooom... rooom...* – csúfolódott a visszhang.

– De a kék a szennyekben van, kincsem – csitította a mamája.

– Nem érdekel. Azonnal mossa ki a szobalány! – kiáltotta Éioné, és mérgében földhöz vágta magát, épp akkor, amikor Didó belépett a szobába.

Szegény, elgyötört arcú királyné megkönnyebbülten pillantott rá.

– „Milyen bájos gyermek! Nicsak, épp olyan színű a haja, mint az enyém” – futott át az agyán. – „És milyen jólnevelt. Bárcsak az én lányom is ilyen lenne!” – jutott ez is az eszébe, amikor Didó udvariasan pukedlizett előtte.

– Hát te ki a fene vagy? – pattant fel Éioné, amikor meglátta. – Menj innen, utállak! – öltötte rá a nyelvét.

– Én nem utállak téged – mosolygott rá kedvesen Didó. – Azért jöttem, hogy játsszak veled.

Hiába hisztizett a kis királylány, szelíd anyja ez egyszer a sarkára állt, és alkalmazta Didót, abban a reményben, hogy társasága jó hatással lesz elkényeztetett gyermekére.

No, ami azt illeti, a szegény ember lányának eleinte alaposan meg kellett dolgozni a pénzéért. Éioné mindent kitalált, csak hogy bosszantsa. Amikor például bújócskáltak a palotában, szántszándékkal kiszaladt a városba, úgyhogy Didó órákon keresztül hiába kereste. Ha pedig babazsúrt játszottak, természetesen a halász lánya kapta az összes törött kezű-lábú, pecsétes ruhájú babát, miközben az övéi mindig a legszebbek, legújabbak voltak. Persze nem tudta, hogy a halász lánya ezt cseppet se bánja. A sérült babákat még tán jobban is szerette, mert a plüsskutyájára emlékeztették. Azt is angyali türelemmel viselte, ha a királylány parancsolgatós kedvében ide-oda küldözte; hol zsebkenődött, hol fésűért, hol a konyhába limonádéért.

De azért Éioné se volt olyan rossz természetű, ahogy azt némelyek gondolnák. Ha zsarnokoskodott is felettük, azért királyi édesanyját és édesapját nagyon szerette. S néhány hét múlva a szelíd, mindig nyugodt Didó tényleg kezdett jó hatással lenni rá. Éioné egyre kevesebbet parancsolgatott neki, végül már nem is vágyott másra, csak hogy a halász lánya szívbeli barátnője legyen, s ne csupán fizetségért játsszon vele.

Egy délután maga Zeusz látogatott a palotába. Épp Éioné apjával, Naxosszal beszélgetett annak tróntermében, amikor a két gyerek belépett az ajtón.

– Hohó, hát itt van az én kis tűzrölpattant keresztlányom! – mennydörgötte az istenek királya, majd villámaint a trón lépcsőjéhez támasztva felkapta Éionét a földről, és össze-vissza csókolgatta. A kislány örömben nagyokat visongott, és szokása szerint jól meghúzkodta Zeusz szakállát. Rajongott a keresztapjáért, s alig várta már a napot, amikor az istenek királya ígérete szerint magával viszi az Olümposz hegyére, ahol messze földön híres palotája állt.

– Nos, készen állsz egy olümposzi vakációra? – folytatta a villámlás és mennydörgés ura. – S ki lehet vajon e másik gyönyörű virágszál? – fordult derűsen Didó felé.

– Ő a legjobb barátnőm – vágta rá Éioné, és kézen fogta a halász lányát.

Didó egészen meghatódott. Hiszen a királylány most először nevezte barátnőjének. Boldogan megszorította ő is Éioné kezét.

– Szeretném, ha velem jöhetne a palotádba – folytatta a királylány.

– Ennek semmi akadály – felelte Zeusz. – Épp azért ugrottam be, hogy a szombati meghívást kézbesítsem. Keresztanyád is nagyon vár már – tette hozzá, bár ezt Éioné nem nagyon hitte el. Zeusz felesége, Héra nem volt az a kifejezett anyatípus, sosem kedvelte a gyerekeket. (Ami azt illeti, csak három dolgot szeretett igazán; a gyémánttírákat, a körömlakkokat és az öntöttvas lábosokat.)

Ám azon a szombaton a két lány mégsem jutott el az Olümposzra, mivel Naxosz király előző éjjel megbetegedett. Az udvari orvos szerint ugyan fizikailag semmi baja nem volt, de nagyon furcsán kezdett el viselkedni. Először csak arra panaszkodott, hogy rémeset álmodott az éjjel. Egy nagy, fekete madár ült a hasára, csőrével felhasította a mellét, majd valami fénylő kis dolgot kivett belőle, és elrepült vele. Az orvos viszont nem talált rajta sebhelyet, amikor megvizsgálta.

Elküldtek hát az udvari varázslóért. Az öreg hümmögve belenézett a varázsgömbjébe. Meg is látta benne az igazságot.

– Felséges asszonyom! – fordult a királynéhoz. – Attól tartok, nagy a baj. Egy lélekrabló madár vitte magával a király lelkét. De sehol se tudok a nyomára bukkanni. Mintha elrepült volna ebből a világból.

Attól kezdve aztán mindenkire nehéz napok jártak a palotában. Naxosz királyba mintha az ördög bújt volna. Egyfolytában kiabált a szolgálakkal, még húséges, öreg inasa is félve lépett a szobájába, ha valamiért magához rendelte. A szakácsnét meg is ríkatta, mert ebéd után borzasztóan leteremtette, amiért olyan „szörnyű moslékot” főzött ebédre. Holott szegény asszony igazán kitett magáért; ananászos csirkét készített, ami a király kedvence volt.

Éionét mindenféle mondvacsinált ürüggyel folyton szobafogságra ítélte, még Didóval se találkozhatott. Szóval, a király kimondottan szívtelenül viselkedett, ami egyáltalán nem vallott rá, hiszen addig igazán kedves embernek ismerték, népe is nagyon szerette. Szegény, gyengéd lelkű királyné rettenetesen szenvedett mellette, de legjobban a kislányát sajnálta, aki mindig halovány és kedvetlen volt az állandó szobafogságtól. Az anyai szeretet végül megsokszorozta erejét; egy nap a sarkára állt, és bármennyire is hepciáskodott a férje, elhatározta, hogy elküldi Éionét és Didót az Olümposzra. Gondolta, mindkét gyerekre ráfér egy kis kikapcsolódás.

Így hát másnap reggel hatalmas mennydörgés közepette egy rézszínű sárkány szállt le a palota udvarán.

– Sziasztok, lányok! Engem Rebarbarának hívnak, maga Zeusz küldött értetek – hadarta egy szuszra, s hogy elkápráztassa őket, egy tulipán formájú, kis kék lángot lövellt ki a száján. Majd gyors egymásutánban madár, póni és szélmalom alakút is.

A lányok, akik addigra elválaszthatatlanok lettek, izgatottan csivitelve helyet foglaltak a sárkány hátára erősített fülkében, s hipp-hopp, már is a magasba emelkedtek.

Az ebédet már Zeusz és Héra asztalánál költötték el. Ambróziát ettek,

és nektárt ittak, akár az istenek. S mivel mindketten épp aznap töltötték be a kilencedik évüket, Diabáz főszakács egy óriási dobostortát sütött a tiszteletükre. A három vénségesen vén Moira is helyet foglalt az asztalnál. Ebéd után kiderült, hogy a sorsistennők mivel is ajándékozták meg őket. Didó a helyes választás képességét kapta tőlük. Éioné kissé fanyalgott, amikor ezt meghallotta, s örült, hogy az ő ajándéka nem ilyen unalmas. A Moirák azt mondták neki, amikor valódi bánat önti el a szívét, hárfahangon igazgyöngyöket fog sírni.

Rögtön ki is próbálta. Gondolta, elég, ha öt percig zokog, s már lesz is egy nyakláncra való fehér gyöngye. De valahogy nem jutott eszébe szomorúbb eset, mint amikor a szobalány véletlenül elégette a kedvenc ruháját a vasalóval, s mivel ettől nem lett eléggé bánatos, csak nem tudta elsírni magát. Utána lement a konyhába hagymát szagolgatni, s bár ettől valóban potyogtak a könnyei, csalódottan állapította meg, hogy egyik sincs igazgyöngyből. Hárfahang se akart kijönni a száján. El is ment mindjárt a kedve a sirástól.

Délután a két gyerek elindult felfedezni a hatalmas palotát. Az istenek királya közölte velük, hogy bárhová szabadon mehetnek, kivéve a tükörtermet. Oda tilos belépniük. A lányokat eleinte nem is izgatta a tiltás, olyan hatalmas volt a palota meg a park, így is minden napra jutott felfedezni való.

Ám amikor már majd két hete voltak ott, Éioné oldalát csak fűrni kezdte a kíváncsiság, hogy milyen lehet az a híres tükörterem.

– Nézzük meg, merre van! – mondta Didónak. – Úgy hallottam, gyönyörű, aranyveretes az ajtaja. Héphaisztosz, az istenek kovácsa készítette. Igazi mestermunka, messze földről csodájára járnak.

Didó a tiltás miatt kissé tétovázott. De gondolta, abból baj nem lehet, ha az ajtót megnézik, így hát megkeresték a tükörtermet. Tényleg szépségesen szép, domborműves ajtaja volt. Furulyázó faunokat és táncoló nimfákat ábrázolt.

– Mi lenne, ha résnyire nyitnánk az ajtót? – indítványozta Éioné.
– Épp csak bepillantunk egy percre. Talán olyan, mint a vidámpark tükörszobája. Tavaly elvittek oda a szüleim, Jaj, az nagyon vicces volt! Az egyik tükörben olyan vékony voltam, mint a gitárhúr, a másikkban meg olyan kövér, mint egy bálna.

– De hát Zeusz kereken megtiltotta... – ellenkezett Didó bizonytalanul. Ő bezzeg még sosem járt vidámparkban, ezért most hirtelen rátört a vágy, hogy lássa magát a mókás tükrökben.

– Csak azt tiltotta meg, hogy bemenjünk oda – okoskodott Éioné.
– Azt nem mondta, hogy be se kukkanthatunk.

Így hát kinyitották az ajtót, és benéztek. Ám a szoba ablakait függönyökkel sötétítették el, ezért nem sokat láttak a falon függő tükrökből. Éioné váratlanul beszökdécselt a terembe.

– Csak nem félsz? Mi vagy te, kisóvodás? – csúfolódott Didóval.
– Ugyan már, gyere nyugodtan. Épp csak egy pillantást vetünk a tükrökre, aztán megyünk is.

Didó egy darabig tusakodott magával, de aztán csak belépett a szobába ő is. A falakon körben nagyméretű, díszes keretű tükrök lógtak. Először úgy tűnt, semmiben sem különböznek más tükröktől, ám amikor a lányok megálltak az első előtt, a tükröképük néhány pillanat múlva eltűnt. Helyette egy végtelen, napégette sivatagot láttak, ahol semmi se mozdult, csak a szél sodorta a zöld homokot. Éioné izgatottan felnevetett, és Didót maga után húzva a következő elé táncolt. Abban egy várost láttak, égis érvüvegházakkal. Színes szárnyú madáremberek röpködtek köztük, akár a kolibrik. A harmadik az óceán mélyét mutatta. De nem halak, hanem valami egészen különös, áttetsző lények úszkáltak a rózsaszín vízben. Didó biztos volt abban, hogy hozzájuk hasonlót még sosem látott a biológiai könyvében.

Éioné elbűvölten megint felkacagott, és megérintette a vízi világot mutató tükröt. Az ujjai abban a pillanatban áthatoltak az üvegen. Látta, ahogy a másik oldalon megjelennek a vízben. A királylány ijedten visszahúzta a kezét. Nedves volt. Nagy, rózsaszín cseppek hullottak róla a fényes parkettára.

– Hát ez fantasztikus! – suttogta rémülettel vegyes izgalommal.
– Hiszen ezeken a tükrökön át lehet menni más világokba. A Moirák szerint mindig helyesen fogsz dönteni, úgyhogy válaszd ki az egyiket – nézett csillogó szemekkel a barátnőjére –, és menjünk át rajta. Képzeld csak el, micsoda kalandokban lesz részünk.

Didó akkor úgy érezte, mintha valami mágnesként magához vonzaná. Bár nem akarta, a lábai a terem hátsó részébe vitték. Megállt az egyik aranykeretes, földig érő tükör előtt. Egy kihalt, széljárta puszta terült el mögötte. Az éjszakai égen temérdek csillag hunyorgott. Didó kézen fogta a királylányt, s mint egy álomban, átkelt vele a tükrön.

A másik világban hideg volt, sokkal hidegebb, mint Kallisztén, az örök nyár szigetén. A szél belekapott a lányok vékony kis ruhájába. Éioné lelkesedése a hőmérséklettel együtt esett vissza. De mivel ő forszirozta annyira az átkelést, nem hátrálhatott meg. Némán követte Didót, amikor a másik az alvajárók biztonságával nekivágott a kékes fényben fürdő pusztaságnak, amit mindössze néhány kemény szálú fücsomó és zörgő ágú, tüskés bokor tarkított.

Csak mentek, mentek némán dideregve, míg egy akácligetecskéhez nem értek. Annak a közepén állt egy nagy ház, barátságosan világító ablakokkal.

Didó már éppen be akart kopogni, amikor az ajtó magától kinyílt, mintha egy láthatatlan kéz tárta volna ki.

– Bújjatok be! – kiáltotta valahol a házban egy férfi.

Majd nagy csörömpölést hallottak, mintha egy edényekkel teli polc szakadt volna le.

– Azt a rézfán füttyülő rézangyalát! – harsogta a hang, de cseppet se mérgesen. – Nem találok sehol a sütőformát. Pedig a tészta már kikevertem, csak bele kell önteni. Na végre, megvan!

A konyha felől felbukkant a hang tulajdonosa. A két gyerek szeme elkerekedett. A férfi szeme helyén két derűs fényű csillag ragyogott, s további apró csillagocskák bújtak meg a hajában és a szakállában. Egy muffinhoz való sütőformát tartott a kezében.

– Itt vagytok hát végre, Didó és Éioné. A nevem Aszterión. Én vagyok a csillagok királya.

– Te tudad, hogy jövünk? S tudod, hogy kik vagyunk? – ámult el Didó. Az amúgy mindig magabiztos Éioné kissé megszeppenten kapaszkodott a kezébe.

– A királylány, aki nem királylány. A szegény lány, aki nem szegény lány – mondta Aszterión némileg rejtélyesen. – Hát persze, hogy

tudok rólatok. Amint átléptetek a tükrön, bejelentette az érkezéseteket a kakukkom – intett a falon lógó régi kakukkos óra felé. – Sőt, azt is tudom, valójában miért jöttetek.

– Csakugyan? – csodálkozott Éioné, aki maga se tudta.

– Természetesen a lélekrabló madár miatt vagytok itt – biccentett ünnepélyesen Aszterión. – Vissza kell szereznetek Naxosz király lelkét, máskülönben boldogtalanságba süllyed birodalmának minden alattvalója.

– Tudod, hol lakik a lélekrabló madár? – örült meg Éioné, aki már rettentően szerette volna visszakapni nyájas, szerető édesapját.

– Nos... a helyzet az, hogy nálam – motyogta Aszterión némileg szégyenkezve a szakállába. – Az én padlásomon fészkel. Tudjátok, nem gonoszszágból lopja el a lelkeket, hanem azért, mert csak az emberi lélek melegtől képesek kikelni a fiókáik. De tegnap kikelt az utolsó is, úgyhogy visszavihetitek a király lelkét. Hozom is rögtön, csak beteszem a süteményt a sütőbe.

Úgy is tett, majd feltrappolt az emeletre. Amikor visszajött, eléjük tartotta a tenyerét. Három apró, világító fénygömb feküdt rajta. Egy fehér, egy kék, meg egy piros. Akkorkák voltak csak, mint egy-egy szem aszpirin.

– Az a baj, hogy aznap három lelket is ellopott a beste madár. Márpedig én meg nem tudom mondani, melyik Naxoszé – vetette csillagfényes tekintetét a lányokra, s megvakarta a fejét.

– Nem baj, Didó majd kiválasztja – ragyogott fel Éioné arca, s most bezzeg nem is lehetett volna hálásabb a Moiráknak barátnője képességéért.

Didó aztán választott is. Az ujjai szinte maguktól csippentették fel a fehér fényel világító gömböcskét a csillagkirály tenyeréről.

– De hogy jut vissza apám lelke a testébe? – érdeklődött Éioné.

– Ó, az roppant egyszerű – legyintett nagyvonalúan Aszterión.

– Csak be kell vennie egy kis vízben oldott csillagfényel. Mindjárt meg is töltök nektek egy üveget.

Buzgón kikapott egy csillagocskát a szakállából, beledobta egy pohár vízbe, mire a csillag pezsegve feloldódott benne. Aszterión egy üvegcsébe töltötte a világító folyadékot, és a fehér fénygömbbel együtt átnyújtotta Éionénak.

– Nos, akkor most ideje, hogy megteázzunk – ütötte össze vidáman a tenyerét. – A muffin is mindjárt elkészül.

A gyerekek úgy érezték, még életükben nem ettek finomabban Aszterión csokicsillagokkal teleszórt süteményénél. A forró tea is igencsak jól esett a hidegben való vándorlás után. A vele való társalgás meg kifejezetten szórakoztató volt, mert a csillagkirály rengeteg vicces történetet ismert. Annyit nevettek, hogy az oldaluk is belefájdult.

Amikor a vendéglátás után feltápáskodtak az asztal mellől, nem nagyon akaródzott visszatérniük a szeles pusztaságba. De hát ideje volt hazatérni. S mindkettőjüket elégedettséggel töltötte el a gondolat, hogy visszaszerezték Naxosz király lelkét, s vele alattvalói boldogságát.

A csillagkirály búcsúzóban megígértette velük, hogy újból meglátogatják, ha Zeusz palotájában töltik a szünidőt. Hiszen néha olyan magányosan érzi magát a pusztaságban, ahol csak a szél jár.

Senki se látta, amikor a lányok visszaérkeztek a tükörterembe. Észre se vették, hogy egész délutánra eltűntek, azt hitték, kint játszadoznak a parkban.

A következő nap volt a szünidő utolsó napja, így hát a két lány Rebarbara sárkány hátán hazatért a kis királyságba. Otthon, ha lehet, még rosszabb volt a helyzet, mint amikor eljöttek. Éioné apja egyre ridegebben és durvábban bánt mindenkivel. A személyzet fel is mondott, egyedül hűséges, öreg inasa tartott ki. A kétségbeesett királynénak fel kellett vennie egy ápolónőt, aki nyugtatókat adott be a férjének, máskülönben nem lehetett elviselni a dührohaimait.

Amikor Didó és Éioné belépett a szobába, a nővér épp egy fecskendőt töltött meg nyugtatóval.

– Kislányom, hát itthon vagy végre – csókolgatta Éionét könnyes

szemmel a mamája, mert borzasztóan hiányzott neki, míg a keresztapjánál nyaralt. Mindjárt utána Didót is megölelte, akit nagyon megszeretett az elmúlt hetekben.

A fecskendő hirtelen a földre esett és széttört. A reszkető kezű ápolónő halálra váltan bámulta az összesimult arcú Didót és a királynőt. Hát még senki se vette észre a hasonlóságot? Azonnal eszébe jutott az a kilenc évvel ezelőtti nap, amikor a szülészetben dolgozott. Most már biztos volt benne, hogy aznap elcserélte a két gyermeket. Hiszen, míg Éioné leheletnyit se hasonlított a mamájára és a papájára, a vele egyidős Didó a királyné kiköpött mása volt.

Annyira gyötörte a lelkifurdalás, hogy térdre hullott, és zokogva bevallott mindent.

A királyné magához szorítva mindkét kislányt, egy percig dermedten állt.

– Mindkettőtöket szeretlek – suttogta. – Soha nem tudnék választani közületek.

Majd igazi királynői méltósággal intézkedni kezdett.

Miután Naxosz királlyal lenyelelték aszpirin nagyságú lelkét, újra a régi lett. Ő is megrendülve vette tudomásul az igazságot. De mert lelkével együtt visszakapta régi jó szívét is, rögtön megbocsátott a szegény ápolónőnek.

A királyné kitalálta, hogy a halász és családja költözzön be a palota vendégházába, így a két kislány egymást váltva hol egyiküknél, hol másikuknál lakhat. Ez a megoldás mindenkit boldoggá tett, mivel ily módon egyik familia se veszítette el a gyermekét, sőt, nyert egy másikat is.

Hanem, amikor Éioné először látogatott el vér szerinti családjához, elfacsarodott a szíve a nagy szegénység láttán. Amíg ő oly mérhetetlen gazdagságban élt, szüleinek és testvéreinek a betevő kenyérre is alig telt. Akkor, talán életében először, mélységes részvét öntötte el a szívét. Keserves sírásra fakadt, s hárfahangon csak zokogott, és zokogott, és zokogott. Amikor végül elálltak a könnyei és megtörölte a szemét, elámult. Nagy halom igazgyöngy hevert előtte a földön.

Abból aztán egész flottára való hajót vett a szegény halász, úgyhogy ezután már jómódban élhetett feleségével és gyermekeivel együtt.

Bolhácska és Daktilosz

Bolhácska apja maga a fényes Apollón isten volt. Igazából perze apja nővére után Artemisznak hívták, de mivel a kislány apró volt, barna bőrű, és fürge, mint a csík, ezért az anyja csak Bolhácskának becézte.

Korán szétváltak szülei útjai, de a gyerek nem is nagyon hiányolta az apját. Mindössze évente egyszer látta, amikor Apollón a születésnapjára ajándékot hozott neki. Ám valahogy sose találta el az ízlését, rendszerint unalmasnál unalmasabb, lányoknak való játékokat kapott. Legutóbb például egy babát, amit Bolhácska szabályosan felboncolt, mert arra volt kíváncsi, hogyan tudja mozgatni a kezeit és a lábait. Sokkal szívesebben vett volna inkább egy íjat, vagy focilabdát, hogy az utcabeli fiúkkal rúghassa a bőrt. Merthogy éppen olyan fiús természete volt, mint Artemisz nagynénjének, a vadászat istennőjének. Csavaros eszét is többnyire valami csínyen törte, leheletnyit se érdekelte a főzés és a sütés, netán a lantjáték. Pedig Apollón kiváló muzsikusként számított az istenek körében, és Bolhácska anyja még nem adta fel a reményt, hogy lánya örökölte a tehetségét.

Egy nap aztán az asszony férjhez ment egy faunhoz, és az új férj egy kisfiút hozott a házhoz. Daktilosz a szemüvege fölött a homlokán két apró szarvat viselt, akár a kecskegidák. Bár rendkívül okos volt, kissé talán tunya. Még a legszokrázóbb nyári napot is legszívesebben a könyvtárszobában töltötte, poros régi könyveket böngészve. Daktiloszt

ugyanis épp annyira érdekelték a kalandok, mint Bolhácskát, csak nem a valóságban, hanem a képzeletében.

A kislány eleinte rá se hederített mostohatestvérére. Ki nem állhatta a szemüveges, könyvmoly fiúkat, az meg kifejezetten idegesítette, ahogy Daktilosz kis kecskepatái járás közben kopogtak a ház kőpadlóján. Pedig szegény gyerek mindent elkövetett, hogy megkedveltesse magát vele, még a kedvenc költeményét is elszavalta neki. Bolhácska viszont a könyvmoly fiúknál csak a verseket rühellte jobban, úgyhogy ezután kétszeres igyekezettel került.

A kislány születésekor (származására való tekintettel) igen különös ajándékot kapott a Moiráktól: az egyik nap halhatatlan volt, a másik nap halandó. Amint kilenc éves lett, s kiderült az adomány természete, az anyja rettegni kezdett, hogy valami szörnyűség történik vele olyankor, amikor halandó, ezért ezeken a napokon ki se engedte a házból. S mivel minden második napját házi őrizetben kellett töltenie, lassan összebarátkozott Daktilossal. Anyja és mostohaapja ugyanis egész nap dolgozott, ő pedig egyedül szörnyen unatkozott volna. Attól kezdve együtt olvasták az Iliászt, a trójai háborúról szóló izgalmas eposzt, bár mindig összevesztek, mert a fiú a trójaiaknak szurkolt, a kislány pedig a görögöknek.

Egy nap, amikor éppen halhatatlan volt, és egy labdával versenyt dekázott az utcán két fiúval, Bolhácska meglátott egy öregasszonyt, aki egy kis kétkerékű kordét húzott maga után, amiről dinnyét árult. Összefutott a szájában a nyál. Talált néhány pénzdarabot a zsebében, így oda ment az öregasszonyhoz.

– Adj egy sárgadinnyét, nyanya! – vágta oda gorombán. Meglehetősen paprikás hangulatban volt, mert zsinórban ötször vesztette el a dekázást.

A vénasszony szomorúan megcsóválta a fejét, és rápillantott:

– Ejnye, kislány, nem tudtál volna szebben kérni?

Bolhácskának ekkor, bár maga se értette, hogyan, még durvább szavak csúsztak ki a száján.

– Aztán minek? Pénz beszél, kutya ugat! – és kihívóan megcsörgette a baglyot ábrázoló érméket a kezében.

Az öregasszony szótlannul kiválasztott egy dinnyét, s míg háttal állt a kislánynak, késsel egy különös jelet karcolt a héjára. Amint rákarcolta, a jel eltűnt, mintha a vastag dinnyehéj magába szívta volna. Felszeletelte és odaadta a gyümölcsöt Bolhácskának, majd a nyikorgó kerekű kordét lassan maga után húzva továbbállt.

– Nem kellett volna ilyen csúnyán szólnod hozzá! – mondta az egyik fiú.

– Különben is, lehet, hogy boszorkány, és bosszúból megátkoz, vagy elvarázsol – csatlakozott hozzá a másik, aki két évvel idősebb volt náluk, és már jobban tudta, hogyan működnek a dolgok Kalliszte szigetén.

– Ugyan, srácok – vetette oda könnyedén Bolhácska, és beleharapott az egyik szelet dinnyébe. – Csak nem vagytok babonások?

A vénasszony, aki bár messze járt, mégis mindent jól hallott, ekkor zordan elmosolyodott. Tudta, amit tudott. Hiszen ő az egyik álruhás Moira volt, éppen az, akinek a hatáskörébe az átkok és varázslatok tartoztak.

A nap további része ugyanúgy telt el, mint máskor. A kislány este nyakig szutykosan hazament, az anyja kárálva megfürdette, majd mindannyian megvacsoráztak és lefeküdtek aludni.

Másnap reggel aztán új élet virradt Bolhácskára.

Amikor kinyitotta a szemét, meglehetősen furcsán nézett ki a szobája. Valahogy minden olyan hatalmas lett. A feje fölött a plafon olyan távolságban lebegett, akár az égbolt, az ágy alsó támlája meg mintha egy kilométernyire került volna tőle.

A kislány meglepődve felült. Vagyis, fel akart ülni, de ehelyett a magasba pattant, majd visszaesett a hatalmas, végtelen rónaként elterülő paplanra. Hitetlenkedve lenézett a lábaira, de nem a saját, barnára sült, mindig sebes térdű lábait látta, hanem szőrös rovarlábakat. Ráadásul legalább hatot! (Az ijedtségtől nem jutott eszébe megszámolni.)

„Zeusz villámaira!” – cikázott át az agyán. „Hiszen a vénasszony bol-

hává változtatott!” Odaugrált a fésülködőasztalkához (amit amúgy nem sűrűn használt), rápattant az asztalkán álló ékszerdobozra, és belenézett a tükörbe. Valóban egy bolha bámult vissza rá.

Most aztán mit csináljon? Nemsokára jön az anyja beágyazni, és ha meglátja, rögtön agyoncsapja. Nem jutott eszébe más, mint hogy megkeresi Daktiloszt, hátha nagyeszű testvérének lesz valami használható ötlete.

Odapattogott az ajtóhoz, a kulcslyukon át kiugrott a szobából, aztán végigszökdécselt a folyóson a mostohabátyja ajtajáig, felpattant a kilincsre, átszökkent az újabb kulcslyukon, míg végül ott állt Daktilosz takaróján.

A fiú hanyatt fekve horkolt, jobbját a szívére nyugtatva. Na, abba a kezébe csípett bele Bolhácska egy jó nagyot. Daktilosz rögtön fel is ébredt, és a másik kezével még félálomban odavágott.

A kislány a magasba pattant, és azt kiabálta:

– Én vagyok az! Nehogy agyonüss!

(Aznap ugye, nem volt halhatatlan.)

A fiú álomittasan dörzsölgetni kezdte a szeméit. De bármennyit is dörzsölte, csak egy bolhát látott, ahogy a hasán föl-alá pattog, és azt kiáltozza vékonyka hangon:

– Itt vagyok! Én vagyok az, te lüke!

Daktilosz a „lükéből” végre ráismert, mert csak Bolhácska szokta ezt mondani neki.

– Athéné baglyára! – kiáltott fel lenyűgözve. – Hát veled meg mi történt?

– Azt hiszem, megátkoztak – sipította cérnahangján a kislány. – Segíts, kérlek! – folytatta immár síróssabban, mert kezdett elege lenni a bolhaságból. – Találj ki valamit, mielőtt anyám felébred. Biztos olvastál ilyesmiről. Te amúgy is olyan okos vagy.

Most először ismerte el mostohatestvére valamely jó tulajdonságát.

Daktilosz a dicsérettől felbuzdulva törte is a fejét veszettül, de nem jutott eszébe semmilyen megoldás.

– Utána kell néznom a szakirodalomban – mondta tétován – , hogy mit lehet tenni ilyesfajta átok esetén.

Felállt, feltette a szemüvegét, majd az ágy fölé hajolt.

– Ugorj a fejemre, átviszlek a könyvtárba.

Bolhácska felugrott és a fülére telepedett. Így legalább nem kellett annyit kiabálnia vékony hangján.

A könyvtárban Daktilosz sorra vette le a mesekönyveket a polcról, és kereste bennük az átkokra vonatkozó részeket. Bolhácska a sorvezető szerepét játszotta. A mérete miatt másként nem is tudott volna segíteni.

Fél óra múlva a fiú meg is találta, amit keresett.

– Heuréka! – bökött rá az egyik lapra diadalittasan. – Itt az áll, hogy el kell menned a Püthiához. Ő majd megmondja, mit tegyél, hogy megtörjön a varázs.

– És a Püthia hol lakik?

– A delphoi jósdában. Tudod merre van?

– Persze – bólintott a kislány, bár a bólintást bolhányi nagyságban nehéz észrevenni. – Hiszen apám alapította. De hogy jutok el odáig? – esett mindjárt kétségbe, mert egy magafajta apróságnak rettentő messze volt a delphoi jósda.

Daktilosz akkor kezdte el gyanítani, hogy ő már jól nem jöhet ki ebből a dologból. Beletörődően felsóhajtott.

– Majd én elviszlek – mondta, és felállt az asztal mellől, amire a mesekönyveket halmozta.

Bolhácska most először érzett valami szeretet-félét a mostohatestvére iránt, és mélyen elszégyellte magát, hogy olyan sokáig kutyába se vette.

– Nagyon köszönöm – suttogetta hálásan, és lehajtotta a fejét.

Visszamentek a fiú szobájába, ahol az felöltözött, és egy papírra firkált gyorsan néhány megnyugtató szót a szüleiknek holmi emberevő óriásokról, akik elől mindkettőjüknek menekülniük kell. De ne féljenek – folytatta –, tudnak ők vigyázni magukra, másnap estére itthon lesznek

megint. Aztán fogta a kis tarisznyát, amit még az óvodai ballagására kapott, és a fülén üldögélő Bolhácskával a konyhába ment elemózsiát vételezni. Tett a tarisznyába egy peracet, egy zacskó mazsolát és egy kis palack tejet, majd kilépett a házból.

Dél körül már félúton jártak a jósda felé, amikor egy olajfaliget felől éktelen nyervogást hallottak. Daktilosz, aki szerette az állatokat, gondolván, hogy egy bajba jutott macska az, elindult a fák közt, a hang forrása után kutatva. Hirtelen megtorpant. Nem macska volt az, hanem egy süldő szfinx, aki fennragadt egy hatalmas, göcsörtös törzsű olajfán.

A szfinxeket messziről könnyű összekeverni az oroszlánokkal, mert a testük oroszlántest, csak a fejük emberi. S közismert, hogy egyszerűen megőrülnek a találás kérdésekért. Senki se tud úgy elmenni egy szfinx mellett, hogy az ne tegyen fel valami blikkfangos kérdést. Ezért is szeretik őket kincsek és titkos helyek őrzésével megbízni. Annak viszont, aki nem tudja a helyes választ, egyből leharapják a fejét. Így hát érthető, Daktilosz miért tévovázott.

Ahogy meglátta őt a kis szfinx, rimánkodni kezdett:

– Kérlek, segíts! Már két napja nem tudok lejutni a fáról!

– Hát, én nem tudok lemászni helyetted! – kiáltott oda a fiú biztos távolságból.

– De ha néznéd, hová lépjek, rükvercben talán sikerülne.

– Megígéred, hogy nem teszel fel egy találás kérdést se?

A szfinx némi tusakodás után rábólintott. Még erről is hajlandó volt lemondani, annyira szeretett volna már lent lenni.

Daktilosz ekkor elkezdte irányítani, hogy hova és merre lépjen. A kis szfinxnek, ha nem is túl méltóságteljesen, de háttal lefelé sikerült lejönnie a fáról. Kényeskedve megrázta magát, majd bojtos farkát lengetve elindult a fiú felé.

– Ramszesz vagyok. S benned kit tisztelhetek, kedves megmentőm? – kérdezte olyan előkelő hanghordozással, mintha egy angol magániskolába járt volna.

Daktilosz megmondta a nevét, és bemutatta Bolhácskát is Ramszesznek.

Mivel a szfinxek kíváncsiak minden rejtélyre, el kellett mesélniük, hogy lehet az, hogy egy bolha beszélni tud. Ramszesz egészen eksztázisba jött, amikor megtudta, hogy Delphoiba tartanak.

– Hadd menjek veletek! – könyörgött, s izgalomban ide-oda csapkodott a farkával. – Mindig is szerettem volna megfejteni egy jóslatot. A találás kérdéseket kezdem már unni. Jó szolgálatot tehetnék nektek.

Daktilosz megörült ennek, mert tudta, hogy a jóslatok általában retentő homályosak. Aggódott is kicsit, hátha nem sikerül megfejteniük, ezért szíves-örömeest beleegyezett, hogy a szfinx velük tartson. Így hát hármásban folytatták az utat.

Ramszesz később kikunyerálta, hogy időtöltésként (persze, fejleharapást mellőzve) hadd tegyen fel néhány találás kérdést. Ám mivel még kezdőnek számított a szfinxek között, csupa könnyű feladványt ismert. Mint például: *Mit vesznek a legtöbben a piacon?* (Naná, hogy levegőt.) Vagy: *Meddig esik az eső?* Ezt még Bolhácska is tudta, aki nem olvasott túl sok találás kérdést, és cérnahangocskáján diadalittasan rávágta, hogy: Amíg földet ér.

Kora délután leültek harapni valamit az árokpartra. Bolhácska megegyezett a szfinxszel, hogy az hagyja magát megcsípni a palack tejért cserében, Daktilosz meg befalta a peracet és a mazsolát, és ivott rá egy kis vizet a nem messze csörgedező patakából.

Már szedelőzködtek, amikor megláttak egy vándorcirkuszt közeledni az úton. A fiú javasolta, hogy várják be, mert mindig is szerette az elhaladó cirkuszkocsikat nézegetni az út széléről.

Az első bakon egy molett, smaragdzöld ruhás nő ült. Négy lógó fülű, szürke öszvér vontatta a lakókocsiját.

Melléjük érve odakiáltott Daktilosznak:

– Nem akarsz beállni közénk a macskáddal, fiacskám? Pillanatnyilag nincs egyetlen lángoló karikán átugró oroszlánunk se.

– Nem lehet – sajnálkozott a fiú. – A Püthiához kell mennünk. Sürgős szükségünk van egy jóslatra.

– Még meggondolhatod! – fordult hátra a nő, ahogy elhaladt mellettük a kocsin. – Nem messze innen van egy kis tó, amellelt verünk sátrat néhány napra. Ott megtalálhatsz minket.

Amint az összes, elefántokat és lovakat szállító kocsi elhaladt mellettük, továbbindultak.

Már késő délután volt, amikor feltűnt előttük egy ligetben a jósda. Fehér márványtemplom volt, díszes jón oszlopokkal, timpanonja háromszögében a szokásos, kentaurok és lapithák küzdelmét ábrázoló domborművel.

Daktilosz kezét a szfinx fején nyugtatva, a fülén üldögélő Bolhácskával belépett az ajtón.

A Püthia egy fekete kendőt viselő, ráncos képű öregasszony volt. A templom közepén, egy háromlábú sámli ül, pipázott, és egy hosszú, csíkos sálat kötött.

– No, mi kéne, ha volna, fiam? – nézett fel Daktiloszra.

– Egy jóslatért jöttünk, öreganyám.

– Neked kell?

– Ennek a kis bolhának, amelyik a fülemen ül.

Az öregasszony gondosan megtömte a pipáját, meggyújtotta, majd a széke alá nyúlt és elővett egy keresztretjvényt. Odalökte a fiúnak.

– Fejtsd meg, és minden megvilágosodik – mondta, azzal újra a kötéséért nyúlt.

– Khmm... Azt hiszem, nincs nálam toll – nyögte ki Daktilosz.

Az öregasszony megint a sámli alá nyúlt, és kotorászni kezdett alatta.

– Lássuk csak, kell itt lennie valahol egy tollnak is. A látogatók annyira mindent itt felejtenek...

Előhúzott egy régimódi, fekete töltőtollat. Egy arany sárkány rajza kígyózott körbe a szárán.

– Ha jól emlékszem, az egyik Moira hagyta itt a múlt héten. Talán nem véletlenül – tette hozzá némileg rejtélyesen. – Legyen a tiéd, fiam, nekem nincs rá szükségem.

Azzal a kezébe nyomta a tollat.

Daktiloszék kimentek a templom melletti ligetbe, leültek a füben, és a szfinx nekilátott a keresztretjvény megfejtésének. Villámgyorsan száguldott a tolla, alig tíz perc múlva elő is állt a megoldással. Szerinte a jóslat azt jelentette, hogy Bolhácska akkor nyeri vissza emberi alakját, ha ketőbe vágják, a két felet megkenik az élet vizével, és összeragasztják újra. Akkor nem csak hogy életre kel, de kislány lesz megint.

Most aztán fel volt adva a lecke! Honnan szerezzenek életvizet? Egyáltalán mi az? Még sosem hallott róla egyikük se.

Közben lement a nap, úgyhogy ott töltötték az éjszakát egy égerfa alatt, pokróc híján a frissen kaszált fű illatával takarózva. De nem sokat aludtak. Egyfolytában azon vitakoztak, mi lehet az az élet vize, és vajon merre található? Ám nem tudtak kisütni semmi okosat.

Pirkadatkor az orrukát lógatva elindultak visszafelé. Magasan járt a nap, amikor észrevették a tavat és a cirkuszkocsikat. Daktilosznak eszébe jutott, hogy talán egy kis mosogatásért cserébe kérhetnének némi ételt és tejet, mert a szfinxszel együtt már nagyon éhesek voltak. (Bolhácska nem, ő megkapta a véradagját.) Átvágtak feléjük a réten.

A smaragdzöld ruhás nő szalonnát sütött a tűz fölött.

– Nem volt kedvező a jóslat? – kérdezte részvevőn, amikor meglátta a lelombozódott kis csapatot.

– Kellene egy kis élet vize – panaszkolta a fiú rosszkedvűen.

– És? – értetlenkedett a cirkuszos nő.

– De hiszen fogalmunk sincs, mi az! – fakadt ki Daktilosz.

– Hogyhogy mi az? Hát limonádé, mi más? – csodálkozott a másik.

– Errefelé élet vizének is hívják. Nálam mindig van egy-két kancsóval a lakókocsi hűtőjében.

Nagy kő esett le a gyerekek szívéről. A szfinx különösen örült, mert így egy újabb rejtély is megoldást nyert.

A zöldruhás hölgy (amúgy műlovarnő) szólt is azonnal a késdobálónak, aki igazán jól tudott bánni a pengével. A férfi egy sebtiben előkerített mikroszkóp alatt kettévágta Bolhácskát. Vagyis megpróbálta. Ugyanis elfelejtették, hogy aznap van a halhatatlan napja, így olyan gyorsan összeforrt megint, hogy a késdobálónak nem maradt ideje a két részt bekenni limonádéval. Ezért másnapra kellett halasztani a műtétet.

A műlovarnő sütött egy adag szalonnát Daktilosznak és Ramszesznek, majd vacsora után megágyazott nekik a lakókocsiban. Bolhácska meg addigra már úgy megszokta a mostohatestvére fülét, hogy máshol nem is tudott volna aludni.

Másnap reggel aztán a késdobáló sikeresen kettévágta Bolhácskát, és egy csöpp limonádéval össze is ragasztotta megint a kislány két felét. Azon nyomban visszaváltozott azzá, aki volt. Ám ettől kezdve élete végéig emlékeztette a jó modorra a derekán körbefutó, vékony heg.

Nagy volt az öröm a cirkuszosok körében, akik a mikroszkóp köré gyűlve izgulták végig az operációt. Alig akarták hazaengedni a kis csapatot. Egyre csak kapacitálták őket, hogy álljanak be közéjük.

Ám a két gyerek és a szfinx nemsokára elbúcsúzott új barátaiktól, és elindultak hazafelé.

– Ha meggondolnátok magatokat, nálunk mindig jut hely mindháromtoknak! – kiáltott még utánuk a zöldruhás nő.

Ahogy azt Daktilosz a levelében megígérte, harmadnapra vissza is értek. A szüleik boldogok voltak, hogy az emberevő óriások nem érték utol csemetéiket, Ramszesznek meg kifejezetten örültek, mert a kuttyájuk időközben kimúlt, így új házőrzőre volt szükségük.

Attól fogva a szfinx állt a kapujukban, és őrületbe kergette a látogatókat azzal, hogy a belépésért cserében mindenkinek feltett egy találos kérdést. Az egész falu heteken keresztül a Világ legjobb fejtörői és találos kérdései című könyvet bújta.

Daktilosz a sárkányos tollat beletette az íróasztala fiókjába. Nemsokára el is feledkezett róla. Csak évek múlva bukkant rá ismét, amikor egyszer, már mint híres író, hazatért meglátogatni a családját. Néhány percig álmodozva forgatta a kezében, majd előkeresett egy üres, fehér lapokkal teli könyvet, leült az asztalhoz, és elkezdett írni. A történetekben megörökítette Kalliszte minden táját és népét, városát és lakóját, a leghatalmasabb királytól egészen a legkisebb, lekváros orrú kuktáig. Amint leírt valamit, az abban a pillanatban eltűnt a szigetről, és átkerült a könyvbe. Az utolsó mesébe végül beleírta saját magát is.

Alighogy kitette a pontot az utolsó mondat után, ő is eltűnt. Csak a sárkányos toll lebeg azóta is hűlt helyén a levegőben.

Győr – az ötvenes években*

A torkomban dobogott a szívem, amikor a vonatablakból az „én falum” ismerős templomtornyát a tájra üledő nyári párák ködben távolról újra megláttam.

A régi ház az évek alatt még elhanyagoltabb lett, a falakat befutó vadszőlő már alig tartotta a hulló vakolatot. A régi nyarak emlékei azonban számomra átszínezték a valót – hazaérkeztem. Itteni világom éltető centruma, Alice nagyanyám a besötétített szobában, lesóványodva feküdt. Soha nem viselkedett érzelmesen, rég nem látott unokáját az ágyból feltápáskodva átölelte, és csak annyit mondott: „Hát megjöttél?!” Ősz, vékonyszálú hajkontya kissé ziláltan, izzadtan szalazódott szét, de élénk kék szembogarai megtörten is élénk, okos fényel ragyogtak. A nagyszoba, ahol feküdt, régebben az ebédlő volt – mélybarna, tölgyfából faragott bútorok, szőttessel berakott masszív székek, a tálaló, felette hatalmas tükörrel, mély fotelek álltak benne, ingaóra ketyegett és ütötte a főlórakat, az ódon bútorok pországa – minden a régi volt (kolozsvári otthonából származott a berendezés, Alice nászajándékként kapta a szüleitől). Időközben a ház örökségként anyám tulajdonát képező fele részét államosították (a kitelepítés vagyonszétválással járt: neki ez volt az egyetlen vagyona). A régi hálószobában az iskola egyik osztálya működött, a másik oldalon a hallból és a mellette lévő kisebb szobákból lakást alakítottak ki, melyben egy többgyerekes család lakott. Az én fekhelyem egy bőrral bevont régi támlás kanapé lett a betegszobaként működő régi ebédlőben, azért, hogy éjjel, ha a beteg kritikus állapotba jutna, riasszam Bazilékát. A szenvedő asszony csendben, türelemmel viselte fájdalmait, csak néha kért vizet – alig tudtunk beszélgetni.

Augusztus közepére meghalt. A maga fizikai valójában nem ismertem addig a halált, temetésen sem voltam még soha. Meleg nyáridő volt, a halottat a szobában, magas állványon ravatalozták fel, a besötétített helyiségben lobogtak a kandeláberök; fekete ruhába öltözve sorra jöttek a faluból az emberek – igen sokan szerették a jó „méltóságát”. Mikor aztán a halottas kocsi végiggördült a falun, zúgtak a harangok. Hosszú, gyászruhás embersor kísérte a koporsót a temetőbe.

Anyám, rokonaim hamar elutaztak. Ott maradtam a házban Bazillal és Marikával, akiknek időközben egy kislánya született. Ők nem csak régi bútorok voltak, de mintegy a rokonaink is lettek. Az 50-es évek elején ugyanis a lengyel menekülteket haza akarták telepíteni: Bazil bácsi és felesége is Ukrajnából származtak, és az fenyegette őket, hogy a Szovjetunióban kötnek majd ki. Makara Lajosné örökbe fogadta a házaspárt, hogy ettől megmeneküljenek. Kislányuknak ő lett a nagyanyja (lengyel szóval „babciu”-nak szólították). Bilinszkiék a kitelepítés, a betegség inséges éveiben nagy gonddal ápolták őt, és valóban bensőséges, családi kapcsolat alakult ki közöttük.

Mi lesz velem? – szinte csak a nyárvégi magányos

napokon merült fel bennem. Hamarosan kezdődött az iskolaév, és nekem hiába volt kitűnő záróbizonyítványom a sziráki iskolából, nem tudtam, továbbtanulhatok-e. Valaki azt tanácsolta, hogy próbálkozzam a pápai Petőfi Gimnáziumban, hátha magántanulónak felvesznek. Egy nyárvégi napon vonatra ültem és rövidnadrágosan, szandálban, vasalt nyári ingben kopogtam a neves középiskola igazgatójának ajtaján. Balla igazgató úr leültetett, figyelmesen meghallgatott, majd – látszott rajta, hogy csupa jóindulat – eligazított. Úgy tűnt, gondban van: ilyen „ikszes” „osztályellenségnek” nem lesz könnyű a dolga. Mondta: adjak be kérvényt a városi tanácsra. Megadta pár tanár címét, akik majd – ha sikerül az ügy – a fontosabb tantárgyakból foglalkoznak velem (ez volt az előírás). Végigjártam a címeiket – kedves, korosnak látszó régi végzésű tanárok ígérték meg segítségüket. Szeptember közepére a hivataltól megérkezett a magántanulás elutasítása.

Anyuék csak őszre készültek átköltözni – Zsóka még dolgozni járt, csomagolni kellett, ügyeket intézni. Néha felutaztak Pestre, a rokonsággal konzultálni; nővérem továbbtanulása egészen reménytelen ügynek látszott, a keresetere is szükség volt.

Tétován, keseregve éltem Bazilékkal. Napközben segítettem a kerti munkákban, este a konyhában kártyacsatákkal szórakoztunk. A lengyel házaspár roppant életrevaló, teherbíró emberfajtának mutatkozott. A férfi sokféle foglalkozást vállalt (a háború alatt, ukrán–lengyel tudásával, ő volt a tolmács az orosz katonák mellett; egyesek úgy tudják: a községben megalakuló kommunista pártsejtben egy ideig, mint „szláv ember”, szervező munkát végzett). A mesterségek, barkácmunkák sorát gyakorolta, amatőr módon persze; kárpitozást, bútorfelújítást vállalt például – jó fejével, ügyes kezével kitanulta a fortélyokat. Bazil a falu mozijának gépészeként is működött; a megyei filmterjesztési központból alumínium dobozokban érkező filmtekerceket a kultúrház nagytermében a hétvégi mozielőadásokon vetítette; plakátokat ragasztott, adminisztrált, elszámolt. Néha nekem is megengedte, hogy felmenjek vele a falépcsőn a „gépházba” – csodáltam a surrogva forgó, csillogó filmvetítő szerkezetet, ahogy csendben forogja a tengelyeken a filmet a szűrt fényben – miközben lent, a teremben fénypázmák vetítik a vászonra a filmet. – Felesége, Marika szabás-varrást vállalt a falu asszonyainak, de némi pénzt az is hozott a konyhára, hogy a kert gyümölcseit (almát, ringlót, szilvát) a házhoz jövő vevőknek árusította is. Nagyon szegényen, takarékosan éltek, a kertben sok minden megtermett, disznót hizlaltak, sok baromfi élt meg a portán – természetes volt, hogy engem is elláttak. Vészesen múlt azonban az 1953-as év – már minden valamire való gyerek az iskolapadban ült.

Kora őszre aztán családomban is valahogy átzsuppolt Szirákról. Anyám jött-ment Külsővat és Budapest között – élvezte a szabadságot. Egyszer, valamikor október vége táján, meglepő hírral érkezett meg az újtjáról. „Képzeld,

* Részletek egy önéletréből.

kisfiam – mondta – felvettek a győri bencés gimnáziumba.” Csak azt értettem, hogy gimnáziumba vettek fel. Ezt a szót, hogy „bencés”, azt hiszem, akkor hallottam először.

Magának a felvételnek a története is igencsak jellemző rá. Budapestről vonatozott vissza Külsővárat felé. Győrben át kell ilyenkor szállni a Celldömölk felé menő személyvonatra. A tömegben kissé elkeveredve és szórakozottságában felszállt az egyik, pár kocsiából álló, ismerősnek tűnő szerelvényre. Mint szokása volt, a kupéban ülő asszonyokkal beszélgetni kezdett, és ez elég sokáig eltartott. Egyszer csak megkérdezte: „Mikor indulunk már Pápa felé?” – Ekkor derült ki, hogy a vonatja, melyen letelepedett, Csorna és Kapuvár felé megy. Leszállt, kiderült, a celli járat már kihúzott, és csak órákkal később indul a következő járat. Elment hát a városba, sétálni, kirakatokat nézegetni (viccesen angol fordulattal beszélt mindig erről a passziójáról: „window-shoppingoltam, kisfiam”). Így keveredett el egy szép nagy térre, ahol az egyik szürke épületre ki volt írva: „Czuczor Gergely Bencés Gimnázium”. Fogta magát, bement, és a szerzetesek által működtetett iskola igazgatójának előadta a történetét, és feltette a kérdését: nem vennék-e fel őket a gyereket? Holندا Barnabás végighallgatta, és azt mondta: „asszonyom, küldje a gyereket”. Mivel az internátusban (kollégiumban) már nem volt férőhely, behívatta Bartal nénit, az iskola takarítóját, kérdezve, tudna-e még egy ágyat szorítani náluk. A válasz pozitív volt; havonta ötszáz forintba rúgott a „koszt, kvártély” ára.

Nagy volt tehát az öröme, de legalább akkora a gond is. Nincstelenségünkben elképesztően magas volt ez a kiadás. Támogatást kérő leveleket írtunk rokonainkhoz; az általuk felajánlott száz-, kétszáz forintos részletekből végül összejött a pénz. Bartal néninél, a nedves, szuterén lakásában, a Duna-partra kifutó Újkapu utca egyik házában sokan laktak. Diákok, gyári munkások béreltek náluk szobát, ágyat, és ha igényeltek, étkezést is. Az egyik, több másik lakótéren át megközelíthető kis szobában kaptam egy ágyat, szobatársam, egy másik diákgyerek mellett. Az asszonyosság, tulajdonképpen rettenetes, debella, szakállas szipirtó, többnyire töltött káposztát főzött, ennek a nyomasztó illata töltötte be a szobák nedves légterét. Szobatársammal, Pusztai Ferikével tízóraira mindig kemény szilvalekvárral megkent, egymásra fektetett két kenyérszeletből álló tízórát kaptunk, amit liszteszacskóba csomagolt a gazdasszony. Szinte érintetlenül vittük haza, majd elrejtettük az ágy alatt lévő kofferjainkba. Ezeket a „bűnjeleket” néha kicsempésztük a házból; lementünk a Duna-partra, és élvezettel néztük, mint úszik el a víz színén a sok-sok behajgált barna zacskó.

A középosztályi családok jellegzetes katolikus környezetében nőttem fel. Anyám – ahogy emlékszem – nem volt igazán, mélyen vallásos (korosabb éveiben rendszeresen járt a vasárnapi misékre, ám ezek kapcsán is inkább csak a szentbeszédet tartó pap szónoki, intellektuális képességeit taglalta, nemegyszer malíciózusan). Gyermekkorunkban megkövetelte, hogy vasárnaponként misére járjunk. A kulturális viselkedés része volt tehát a hitvallásnak eme ünnepelőruhás változata, ami a szocialista világban némi ellenzéki jelleggel is átszíneződött. A

ferences fiúotthonból sem hoztam kisfiúként semmi igazi vallási élményt, és bár faluhelyeken ministráltam is, ez inkább valami különös, jelmezes játékként tükröződött a gyerekfejemben. A négy év a bencés középiskolában ugyan nem változtatott ezen, de – némiképpen magamat is megtévesztve – egyfajta tudatos spiritualizmussal töltődött fel a rituálék ünnepélyes liturgiája, a szép gregorián dallamok megérintettek, a kolostor élete, a paptanárok komolysága, szellemisége mégiscsak hatott rám. Az elit jellegű pannonhalmi főgimnázium mellett – ahova sok pesti „úri gyerek” járt – a győri iskola világiasabb, bizonyos tekintetben „prolibb” intézmény volt. Sok idősebb tanár tanított itt, a városban – köztük igen jó képességűek, de a tantestület a maga egészében amolyan másodosztályt képviselt (az elitek elitjéhez, a pannonhalmihoz vagy a pesti piaristákhoz nem volt mérhető). Ami a vallási nevelést illeti, ez tulajdonképpen a nem túl magas színvonalú hittanórákban, a kötelező vasárnapi diákmisékben, az évente egyszer tartott háromnapos lelkigyakorlatban öltött testet – nagyobb odaadást semmiképpen nem igényeltek ezek az ügyek. Voltak bentlakók, helybeli városi fiúk, Győr környékéről vonattal bejáró falusiak – szociálisan is tarka összetételű fiútársaságot alkotva, amelyben az „elit” a helybeli értelmiségi családok gyermekei alkották. A kommunista társadalom rideg szürke közegében a maga egészében többé-kevésbé elkülönült a bencés iskola – a szülők, akik ide járaták a csemetéiket, a pályaválasztás politikai hátrányaival is számolva csendes, kontesztáló hitvallást tettek ezzel a döntésükkel az ateizmust zászlórra tűző rendszerrel szemben. Az én véletlenszerű odakeveredésem mindenestre kivételnek számított, és annyi vallási mázzal be tudtam vonni magamat, hogy abban nem akadt semmi kirívó – és ebben segítségemre volt a már többször emlegetett mimikri-készségem is (palóc tájszólásra vagy gyónásra, áldozásra rászokni nálam voltaképpen egyre ment).

Október vége felé járt, és mivel üres pad a két párhuzamos osztály közül már csak a B-ben akadt, a reáltagozatba kerültem. Magas, éles tekintetű, elég fiatal osztályfőnököm, Pálfy Aurél felállított és kérte, mutatkozzam be. Röviden elmondtam, miért jöttem késve és hogy kitelepítésből érkeztem – azt hiszem, inkább csak a furcsa nőgrádi kiejtésem ébresztett érdeklődést a diákokban az „új fiú” iránt. Óra után megbeszéltük, hogyan fogom pótolni lemaradásomat, azt hiszem, kijelölte az egyik osztálytársamat, aki majd segít ebben. Mondhatni, szerencsének, kitüntetésnek vettem, hogy tanulhatok, igyekeztem, és elég jó eszemmel hamarosan a többiek nyomába értem. Miként a többieket, engem is rettegéssel töltöttek el az oroszorák – Nádasí Alfonz, a szálegyenes, kérlelhetetlen szigorú tanárnál megfagyott a levegő. Alfonz zeneszlovizor, Kodály tanítványként végzett a Zeneakadémián a 30-as években, a Mester távlati, népdalgyűjtési stratégiájához tartozott, hogy a fiatal paptanár tanuljon meg oroszul, így aztán, amikor tábori lelkészként hadifogságba került, akadt alkalma, hogy nyelvtudását tökéletesítse. Több nyelven is beszélt ez a nagy műveltségű ember, aki minden hétvégén vonatra ült és a fővárosba utazott a „Tanár úrhoz” – Kodálynak bizalmasa, talán lelki atyja, gyóntatója is lehetett. (Később, amikor a zeneszerző első

felesége, Emma néni elhunyt, és a mester újraraházasodott, Alfonz – nem is egészen érthető erkölcsi felháborodásában – megszakította vele a kapcsolatot.) Nála „Tolsztoj nyelvét” nem lehetett nem alaposan tanulni – már egy hangsúlyhibáért is elégtelen jegyet kapott az illető.

A paptanárok a rend fekete ruhájában, melyet a mellrészben aláérezkedő, hosszú „skapuláré” meg a kis, keményített fehér gallér tesz jellegzetessé, már megjelenésükben is tekintélyt ébresztőek voltak. A rendbe lépésükkor felvett különös keresztnévük is érdekessé tette őket. Igaz, idővel kiismertük gyengéiket, rigolyáikat – többségükben idős emberek voltak, sok évtizedes tanári múlttal (a rend utánpótlása fiatal tanárokkal akkoriban eléggé gyér lehetett).

Feltűnő jelenségként tűnt fel a katedrán Csizmadia Gerő; roppant megnyerő alakja, fiatalos arcvonásai, kreolos bőrszíne, élénk gesztusai, lényegre törő magyarázatai kivételes egyéniséget sejtettek. A mi osztályunkban hittant tanított, pedig végzettsége szerint történelem és földrajz szakos tanár volt. Ő is megkérdezte, ki vagyok, honnan szalajtottak, majd az óra végeztével magához szólított. Megkért, hogy az egyik délután keressem fel rendházi szobájában.

Gerő döntő szereplője, alakítója lett további éveimnek. Amikor bekopogtam a szobájába, meglepő közvetlenséggel fogadott, hellyel kínált halványbarna bőrrel bevont, mély foteljeinek egyikében, majd élénk beszélgetésbe fogtunk. Részletesebben is elmeséltette hányattatásaimat, beszélgetett családomról, olvasmányaimról. Könyveket ajánlott, és mindjárt le is vett párat a könyvespolcáról, mondván, hogy kölcsönbe vigyem magammal. Így kezdődött ez a szokványos tanár–diák kapcsolatot meghaladó viszony – látogatásaim rendszeressé váltak, Gerő több lett, mint tanár, afféle pótapaszerepet kapott. Két hónap után, amikor a karácsonyi szünetre hazautaztam, már bizalmas barátokként búcsúztunk, és tegeződtünk. A szünet folyamán meghívott: utazzak fel vele Pestre, ahol bemutat egykori tanítványainak, akik most már egyetemeken tanulnak (Csizmadia a háború után a rend fővárosi iskolájában tanított, mint kezdő tanár – ebből az időből valók voltak ezek a kapcsolatai).

A szénszünettel meghosszabbított téli tanítási szünet után tudtam meg: Csizmadiát január közepén letartóztatják (osztályfőnökömet, Pálffy Aurélt pedig már korábban, '53 utolsó napjaiban). Államellenes szervezkedés volt a vád – régi diákjaival való találkozásait, Duna-menti nyári táborozásaikat illegális cserkészetnek minősítette a nyomozóhatóság. A tárgyaláson, melynek később híre jött, nyolc év börtönt kapott, és az '56 őszén hozott amnesztiáig, szabadulásáig megjárta a Gyűjtőt, Vácot, Márianosztrát. Megint eltűnt valaki az életemből. Az első megrendülés után hozzászóltam a fátumhoz, és nexusunk örökségeként ebben az időben is megmaradt annyi, hogy – ha nyaranként Pesten jártam – fel-felvettem a kapcsolatot rokonszenves, okos, fiatal, egyetemista „fiaival”, akiknek többsége bölcsész- vagy művészpalánta volt.

A tanulással nem volt gondom; a tanév végén igen jó bizonyítványt kaptam. A következő évre felvettek ingyenes bentlakónak az internátusba.

Nyaranként a külsővati Állami Gazdaságban dolgoztam napszámosként, ami ugyan fizikailag sokszor megerőltető munkát jelentett – csak a nyár derekára kergesedett meg a tenyerem a kapa- és villanyelektől. Szükség volt a keresetemre. Ami izmaim erejéből hiányzott,

makacssággal, hiúsággal vegyes akaratúval igyekeztem pótolni – brigádtársaim, a helyi parasztemberek megbecsültek, ami önbecsülésnek sem ártott. Némileg hasonlított ez a csorvási gyapotföldeken, a sziráki csemetekertben végzett munkákhoz, csak itt változatosabb volt a dolog – naponta a határ más részére, különböző táblákra vezényeltek. Még a délidőben érkező ebédes fogatra való várakozás, az út menti hűvösben történő rövid pihenések is a dél-alföldi gyapotföldes napokra emlékeztettek.

Nővéremnek, akit politikai indokkal még egy önkiszolgáló étterem mosogatói állásából is kidobtak, sikerült a veszprémi postán távirtdász, majd telefonközpontos alkalmazást szereznie. Anyám pedig a közeli két városban, Celldömölkön és Pápán pár magántanítványra tett szert (amikor az utóbbiban, a járási székhelyen megszorodtak az órái, egy-egy tanítvány családjánál aludt, és csak a hét végén ment haza, hogy a vonatozásoktól, rossz lábival a hosszú gyaloglásoktól kicsit mentesítse magát).

Az internátus a barokk Széchenyi tér egyik oldalán emelkedő bencés épületegyüttes jobb oldalán lévő rendház második emeletén működött. A jezsuiták építették a 18. században; lépcsőházát stukkók és szentek legendáit ábrázoló secco falfestmények díszítették. Maga a Széchenyi tér – arányaiban, épületeit tekintve, akkori elhanyagoltsága dacára – a város legszebb régi építészeti együttesét alkotta. Arányosságát csupán a Lloyd-székház kissé jellegtelen épülete bontotta meg; a tér szép, barokk Mária-szobra (melynek vaskorlátját és egyéb tartozékait rendszeresen ellopták) így mintegy kiesett eredeti centrális pozíciójából. A Püspökvár és a Káptalandombon emelkedő püspöki palota, székesegyház, papnevelde mellett ez a tér volt az iparváros egyik „klerikális központja”. Sőt, időnként még a kereskedelemé is: nagyobb vásárok alkalmával a placc megtelt piacozókkal, árusokkal.

A diákokban több mint félszáz gyerek lakott, hosszú folyosójának végében a nagy tanulószobával. A diákok 10–12 hálószobában aludtak – a nagyobbak és az alsóbb osztályosok vegyesen. Felügyeletünk, irányításunk két paptanárra volt bízva. Pálos Ferenc, a rektor inkább a háttérből irányított – amikor villogó szemüvegével, szigorú tekintetével kilépett a szobájából, néha erős rumszagot érzett az ember rajta. Kemény Dózsa, apró termetű, de igen keménykötésű emberke vitte a prefektus szerepét. Ő sokat volt velünk – ébresztett reggel hatkor, majd frissítő tornát vezényelt a hideg folyosón; neki kellett ebéd után bediktálni az napi osztályzatainkat, és délutanonként németórákat is adott az erre jelentkezőknek.

Szobatársaim vidéki fiúk lettek; a Dunántúl különböző tájairól, falusi múlttal, gyerekkorral. Többségükkel jóban voltam – tőlük is sok mindent, egyebek között férfias szokásokat tanulhattam. Meg-megkínáltak a rendszeresen érkező élelmiszeres csomagjaikból, a tanulási órák, a „stúdium” után nagy pingpongszátákat vívtunk a folyosón felállított zöld asztalon. Kéthetente, illetőleg nagyobb ünnepeken lehetett hazautazni – erre izgatottan készültünk. Eleinte Külsővatra jártam (hidegebb téli napokon majd' kifagytam vékony viharkabátomban a fűtetlen, zötyögő személyvonatokban), később, amikor anyámnak sikerült egy félkomfortos tanácsi bérlakást szereznie, Pápára.

Az internátusi köznapok legkellemesebb órái persze az ebéd utáni közel kétórányi kimenők voltak. A városi korzón, a Baross utcán sétáltunk fel s alá, és nézegettük az egymásba karolva sétáló csinos gimnazista lányokat.

Pár barátommal szerettünk felkapaszkodni a csendes Káptalandombra, elkódorogni a Rába vagy a Duna partjaira. Este, villanyoltás után, halk mozgolódásokat, elfojtott sóhajokat, szusszanásokat lehetett a sötétben hallani – a fiúk önállóan végzett szerelmi örömeikbe voltak alvás előtt elmerülve. E „bűnököt” aztán ki-ki meggyón-ta, amikor erre sor került. Magam is ezt tettem, de hogy milyen fantáziaképek kísérték a képzeltektusokat, nem tudom felidézni.

Többször is írtam már alkalmazkodóképességemről, arról a bizonyos szociális mimikriáról, amely a különböző életközégekben fejlődött ki nálam. Talán még tovább erősödött ez a készség Győrben, úgy is mondhatom: maszkírozottan, disszimulatív módon viselkedtem. Ami egyáltalán nem keltett rossz érzéseket bennem, úgy vélhettem, ez a takartság természetem velejárója. A vidéki, bejáró srácokkal éppúgy jóban voltam, mint azokkal, akik győri értelmiségi családok fiaiként jártak az osztályba. Pedig volt e két réteg között egyfajta csendes, soha ki nem éleződő „osztályellentét” is – én mindkét oldallal kapcsolatot találtam, és mint az osztály egyik legjobb tanulója, ők is kedveltek. Veér András, aki később neves pszichiáter lett, a padtársam is volt. Ő az egyik felnőttkori beszélgetésünk során arra emlékezett vissza, hogy néha paradoxok voltak a gesztusaim: „Ellentmondásos személy lehettél – magyarázta. – Például matematikaórákon, a táblánál remekül vezettél le a példamegoldást, és ha felszólítottak, jól feleltél, de közben, mintha szoronganál, tördelted a kezéd. Nem értettük, hogy a magabiztosság meg az így megnyilatkozó szorongás hogyan szövődik össze benned.” A maszkírozás „magasiskoláját” a gyóntatószékben különösen kifejlesztettem; a gyóntatópapot szinte megelőzve, kiiktatva magam analizáltam gyengeségeimet, vétkeket, és ezzel az intellektuális moralizálással elejét vettem a dorgálásnak – de a talán mélyebben is átélhető lelkiismeretfurdalásnak is. Sokkalta mélyebben érintett – és ez arra utal, hogy magaviseletemnek akadtak abúzusai –, hogy az évente megrendezett diákbáltól Pálos Ferenc rektor egyszer büntetésül eltiltott; lázadó, bosszúvágygal teli indulatokkal hallgattam egész este a foxtrottok, swingek, keringők hangjait, melyek a szomszédos épületből, a díszteremből szűrődtek át...

Győr akkoriban, az 50-es évek derekán – noha fontos iparvárosnak számított – lepusztultnak látszott, szép

barokk központja elhanyagolt volt a málló vakolatú házfalaival. Este gyér volt a közvilágítás – télen, alkonyat után kevesen jártak az utcákon. Akkoriban építették a vasútállomás monstruózus szocreál épületét, meg a városon átvezető főút oldalán a súlyos benyomást keltő lakóépületeket. Emlékszem, az iskolába kerülés friss örömeim lecsillapodása után kezdtem „lenézni” a várost; Budapestre vágyakoztam.

Serdülő éveimnek ez a fontos időszaka, összképét tekintve, nem volt rossz – erősebb tanári, egyházi dresszúra nem nehezítette, az iskolai, intézeti légkör inkább liberálisnak volt mondható, a nevelők emberségesek voltak. A bencés gimnázium afféle szigetként egzisztált az öt körülhullámzó kommunista világban, igyekezett az iskola, a templom, a rendház falai között csendesen létezni. Holenda Barnabás, ez az ősz hajú, halkszavú igazgató és házfőnök két rendtársának bebörtönzése után különösen óvatosan próbálta kormányozni az intézmény hajóját. 1957-ig, amikor a megtorlások idején ez a „klerikális fészek” is célpontba került, nem emlékszem politikai konfliktusra.

Kamaszkoromat – némileg felületes – fiúbarátságok, a pajtási kapcsolatok szőtték át. Pár tanárunkat, és egyáltalán az „atyákat”, éppúgy maliciával, nemegyszer gúnyal emlegette a diákok többsége, ahogy ez a hasonló korú fiúk esetében a tanárok kapcsán természetes. Nekem, a jó tanulóknak (csak tornaórákon nem sikerült megfelelő jegyeket szerezni), a „jó maszknak” nem volt rossz ez a közeg. – Idővel szert tettem tanítványokra, egy-két bentlakót korrepetáltam matekból, oroszból, de akadt egy módosabb városi család is, ahol a bukdácsoló fiúcskájukba próbáltam „belepasszírozni” délutánonként a tananyagot. A gyerek természetes mamája az órák elején besurrant a szobába és teát, aprósüteményeket hozott ezüsttálcán. Ez volt a zsebpénzem – mozira, borbélyra, ingyenségekre költöttem, vagy szeptemberben, a Duna-parti piacon megvendégeltem a barátaimat egy-egy nagy görögdinnyével; a folyópartra telepedve a bicskáinkkal faltuk be az édes, ragacsos gyümölcsöt, majd a dinnyehéjakat a Duna vizén úsztattuk el...

Már serdülőként sem voltam a hűség mintaképe – fel-fellobbanó érzelmi hullámaim nemegyszer egymást érték, gyorsan emelkedve, csapongva, majd csillapodva. Igaz, önértékelésem nem volt erős, mint ez a kamaszoknál sokszor megesik. Gyakran voltam elfoglalva olyan kicsinyesnek tetsző ügyekkel, mint például a pattanásaim, meg a hajam fazonja, melyet a kisfiús választék helyett ekkoriban igyekeztem divatosan, hátrafésült formára dresszírozni, csak hogy nemigen sikerült a csinosnak gondolt hajformát a szálaiból kierőszakolni.

Magasra nőttem, és persze a nemi érelődés is kezdett ébredni bennem. Visszatekintve: ártatlan sutaság jellemezte „szerelmes kapcsolataimat”, de ezek minden leányrékoltásuk ellenére poétikus élményekként maradtak meg bennem. Úgy is mondhatom: az ártatlanság bája jellemezte őket.

Azidótt a fiúk és a lányok közötti vonzalmak előtt a későbbieknél jóval több akadály emelkedett (koedukáció sem létezett még), és az egész közfelfogás is (persze, álszent) prudériával volt teli – így aztán a nemi

felvilágosításnak még a gondolata sem merült fel senkiben. (A bencések dicséretére legyen mondva: a Tóth Tihamér-féle, a tiszta férfiúságról szóló háború előtti hazug könyveket sem propagálták különösen.) Talán ez is a magyarázata, hogy például egy-egy szerelmes – különösen nyugati – filmre alig lehetett mozijegyet szerezni. Az egyházi iskolába járó diákok esetében ráadásul a valósi és a kommunista erkölcspropaganda egybe is vágott – ezen a dupla falon csak a legbátrabbak voltak képesek akkoriban apró réseket vájni, vagy netán átmászni e sajátos morális szögesdróttal megerősített védelmi és tiltó rendszeren. (Maga az igazi határsáv sem esett Győrtől messzire – Kapuvárra, Sopronba csak kivételes engedéllyel lehetett utazni.)

Harmadikosok voltunk, amikor Horváth Feri barátommal engedélyt kértünk '55 telén a prefektusunktól, hogy tánciskolába járassunk. Különleges kegyként meg is kaptuk a felhatalmazást: délután, a tanulói időben, hetente kétszer eljárhattunk a „Napoleon-házba” (ott aludt egy éjszakát 1809-ben a csatagyőztes császár), ahol a serdülő győri ifjúságot foxtrottra, keringőre, csárdásra, tangóra trenírozta a táncitanárnő. Szorongtunk is, sokszor izzadt a tenyerünk, a „majomszigeten” is álldogáltunk néha. Csak-hogy amikor eljött a „hölgyválasz”, nem volt menekvés egyik-másik dundi, csúnyácska diáklány felkérésétől.

Nekem kedvezett a szerencse: ott ismerkedtem meg Merényi Mariannal, akiről azt gondoltam, hogy ő a tánciskola egyik szépsége. Fehér, széles szoknyájú, könnyű ruhába volt öltözve; persze neki is enyhén nedves volt az izgalomtól a tenyere. Sok szót nem váltottunk, inkább a lábunk felé néztünk, hogy jól igazítsuk a lépést – és csak néha-néha egymás szemébe. Es ez talán elég is volt. Noha a mamája – ködösek, esősek voltak a késő délutánok, őszi időben korán alkonyodott – többnyire elkísérte a kislányát... Ennek dacára egy „kezet csókolom” bevezetéssel, bemutatkozva megkértem, hadd kísérjem őket haza. A lelkes tánciskolai órák érzelmi folyományára – ha volt is egyáltalán – nem emlékezem, csupán arra, hogy az '56-os nyár egyik hétvégi napján Külsővaton vonatra szálltam azzal az elhatározással, hogy meglátogatom Mariannt Győrben, a Kazinczy utcában. A legszebb rövidnadrágot és rövid ujjú fehér ingemet öltöttem fel, és az addig soha sem ismert győri nyárban egy délelőtti becsengettem hozzá. Kiderült, egyedül van. Könnyű pongyola volt a tizenéves barnahajú kislányon, aki nőies zavarral a gangon kezdett velem beszélgetni. Elmondtam, hogy két órát vonatoztam, hogy őt meglátogassam. Ő meg azt, hogy bent a lakásban rendtelenség van, még nem takarított és be se ágyazott. Pirulva, kényszeredetten folyt a párbeszédünk, a nyárról, az iskoláinkról. Egy idő után megfogtam kedves, puha kezét, gyorsan megpuszítottam és elköszöntem – visszavonatoztam a falusi, napszámos életembe... A győri Merényi család (valószínűleg zsidók voltak, a kislány egész kreolos arcbőre, megjelenésének összbenyomása utólag erre enged következtetni) '56 őszén emigrált. A következő évben, amikor (a nem tudom, honnan megszerzett címére) ballagási meghívót küldtem neki, egy puha, vékony, damaszszerű fehér anyagból készült, kézi hímzésű zsebkendőt küldött Norvégiából, melynek könnyed, finom kölniillata is megmaradt a borítékban (hogy könnyel áztattam-e, vagy sem, nem tudom). Egy évvel később, pesti albérletem címére jött még egy levél, melyhez egy norvég újságkivágás máso-

lata volt mellékelve. A cikket persze nem értettem, de bizonyára az Oslóban meglepedett Merényi családról szolt a riport, és a kissé elmosódott fényképen láthattam Mariannt, amint az apja és anyja között ülve mosolyog a riportert gépének lencséjébe.

Ugyanennek az '56-os évnek a nyarán egy szomszédos falu csemetekertjében kapáltam egy brigáddal az elgazosodott fatelepítvényt. A nyári melegben, amikor izzadtan, porosan hajladozva dolgoztunk, hirtelen feltűnt – mintha valami meséből lépne elő – egy fehér ruhás lány. Kiderült, ő a gazdaság központjában a bérelszámoló, és valamilyen kérdéssel küldték ki hozzánk, a határba. A következő napokban addig ügyeskedtem, hogy nekem is be kelljen menni az irodába. Ott ült a hűvös szobában a lány, Szuh Erzsike, és egy tekergetéssel működő ódon számológépen ügyködött – nyilván a bérjegyzék előállításán szorgoskodott. Mellételepedtem, és úgy forgattam a beszédet, hogy sokszor megnevettem. Ő sem volt helybeli, Kemenesmagasiból járt át kerékpárral naponta. Ennek a falunak a templomtornyát, a kemenesaljai dombok sorának lankái között – messze a Marcal széles ártéri lapályán túl – sokszor láttam a távolban, de még sose jártam ott... Pedig légvonalban nem esett messze – csak hát ez a falu már egy másik megyéhez tartozott, és csak erre-arra tekergető utakon lehetett odajutni Külsővatról.

A Marcalnak volt egy lassú, meleg vizű mellékága, a Cinca-patak, amely mintegy félútra esett Erzsike és az én falum között. Vasárnapon délutánonként ott, e nádasokkal, rekettyésekkel határolt víz partján adtunk egymásnak találkozót. Ő is, én is biciklivel érkeztünk ezekre a randevúkra, hogy aztán a fűbe heveredve (sehol egy lélek, se közel, se távol) csókolózzunk, pirulva és felajzva. Gyönyörűnek láttam, s a gyönyörtől hevesre gyorsult a szívdobogásom, hogy aztán hazafelé pedálozva erősen fájjaljam az ágyékomat.

Egyszer csak vége lett a nyírfacsemeték kapálási munkájának, és félő volt, hogy elszakadok az én Erzsikémtől, de aztán hetente írtam levelezőlapokat neki, amelyekre rendszeresen válaszolt is – a falusi postás bácsi huncut mosollyal nyújtotta át a nyílt lapokat. Rájöttünk: a postabélyeg alá rejthetjük a legforróbb üzeneteket; a leáztatott bélyeg alatt volt olvasható: „Szeretlek!” „Te, drága!” – állt az én lapjaimon, az övéin ugyancsak hasonló vallomásos szavak.

Nem bírtunk találkozni pár héten át. Izgatottan, szerelmi vágyakozásban – nem igazi megfontoltsággal – az egyik vasárnap elhatároztam, elmegyek a falujába és felkeresem (a címét se tudtam pontosan, a postai címzésénél elég volt annyit írni: „Szuh Erzsébet, Kemenesmagasi”). Kerékpárra kaptam hát, és a falujába vezető, többfelé elágazó utakon tekintve lelkesen készülődtem a találkozóra. Amikor a községbe értem, és eljutottam a főtérrre, elkezdtem nézegetni jobbra, balra, hol is lehet a ház, ahová bekopogtak. Ott a téren működött a kocsmá, bejárata előtt helybeli legények támasztották a falat. Tőlük érdeklődtem – és ez a lépés végzetesnek bizonyult. „Mi? És ki maga?” – szólt valaki zordan, én meg zavartan kezdtem magyarázni, hogy a Suh Erzsike ismerőse lennék. Csend volt, nyárdélutáni csend. „Na, csak húzzon innen a fenébe, rosseb” – szólalt meg valaki, és én úgy éreztem, mindjárt a legények bicskáival kerülök szembe, ha tovább makacszkodok. Nem mint hősszerelmes, hanem mint egy gyáva nyúl iramodtam dolgom végezetlenül, ki a faluból...

•

1956 derekán, amikor még (újra) Rákosi és Gerő ültek a magyar politikai piramis csúcsán, a közemberek számára furcsa, izgatott szóbeszédre került sor a városban és az iskolában. Elterjedt, hogy Nyugat-Magyarországon röpcédulákat szórtak le ejtőernyőkről – valaki hozott is egy ilyen vékony nyomtatott papírt, amikor a Fertő tó melletti falujából megjött. Pár utas Bécsbe térített el egy Szombathelyre tartó belföldi repülőjáratot. Ezekről az újságok is írtak, persze mint imperialista, a békétábor elleni, fasiszta provokátorokról. A szovjet vezér, Hruscsov és az amerikai elnök, Eisenhower 1955-ös svájci találkozója is felcsiholta a politizáló emberek reményeit. A Rajk László '56 kora ősszel történt temetéséről tudósító Szabad Népet már kora reggel elkapkodták. A kollégiumban volt egy kis teleses rádió, de a srácok inkább csak arra használták, hogy villanyoltás után, a paplan alá húzódva a „Luxit”, a Luxemburgi Rádió rockzenei adását hallgatták, és akinek volt gitárja, megpróbálta a dallamokat a húrokon elpengetni. Én magam is – nem tudtam, hogyan és milyen források alapján – szenvedélyesen kezdtem politizálni. Emlékszem, hogy padtársammal hevesen vitattuk az egyiptomi helyzetet – ő amellet kardoskodott, hogy „Nasszer meg fog bukni”, én ennek az ellenkezőjét állítottam. Mivel ellentétes érvek csaptak össze, arra jutottunk, hogy körzönk hegyével, a pozícióinkat véglegessé téve, a padba karcoltuk az álláspontunkat.

Ősszel amnesztiával kiszabadult a börtönből tanár barátom, Gerő. Örültem neki, bár kissé zavarban is voltam; oly sok minden történt velem időközben – más emberke lettem, nem voltam már tájszólást beszélő elsős kisdiák... Csizmadia sápadt volt, de nem látszott megviseltnak. Elmondta, hogy rendje egyelőre nem akarja foglalkoztatni – haza fog utazni idős szüleihez Párára. Ám az ő felbukkanása is az időök változásának jeleihez illeszkedett.

Az őszi hónapokban – valami különös fedettséggel, lefojtottsággal – egyre jobban kezdett felforrósodni a győri élet levegője. Igen nehezen lehetett egy-egy Irodalmi Újság számhoz hozzájutni, de ha ez valakinek sikerült, kézzől kézre járt a lap. Hihetetlennek tetsző dolgokról olvastunk – a Petőfi Körben, az Írószövetség vitáin elhangzottakról szóló tudósítások majdnem min-

denkit felajzottak. Valamikor október elején Háy Gyula is lejött a városba, és az iskolánkkal szemben álló Lloyd-házban lépett fel. Zsúfolt nagyteremben merész kérdéseket tettek fel a „Kucsera elvtársról” szóló, maró gúnnyal megírt cikkek szerzőjének. Politikával, reményekkel lett hirtelen tele az élet.

Győrbe két nap késéssel érkezett meg a forradalom. Amikor a gimnázium ablaka alatt a Vagonyár munkásainak felvonulására felfigyeltünk – a nap második tanórájára zajlott éppen –, elvégeztük mi is a magunk helyi lázadását: az óvatos bencés tanárok először ugyanis nem akarták megengedni, hogy mi is csatlakozzunk a menethez. Nem sokáig folyt a vita – felálltunk és leszaladtunk az utcára. Napfényes, szép idő volt; a sorokhoz csapódva a Baross utcán a Városháza elé vonultunk, ahol már nagyszámú tömeg állt az épület előtti téren. Szigethy Attila beszélt az épület erkélyéről – megjelenése, ízes tájszólása hasonlított Nagy Imrééhez –, mérséklően, a bölcsesség hangján szólt a jelszavakat skandáló néphez. Nem sokkal utána, legnagyobb meglepetésünkre, egyik tanárunk – Galambos Iréneusz – is a mikrofonhoz lépett; csak recsegő artikulációjára, villogó szemüvegére emlékszem, arra nem, hogy miről szónokolt. Dél felé a tömeg átvonult Nádorvárosba, az ÁVH székháza elé, majd kis időre rá már hullott is le a homlokzatról az ötágú csillag, repültek ki az ablakokon a szervezet iratcsomói... Olybá tűnt, itt elvégezték az emberek a munkát, és a tömeg ekkor a börtön elé vonult át. Azt hiszem, az volt a cél, hogy a tiltott határátlépés miatt bebörtönözötteket kiszabadítsuk. A vasútállomástól nem messze emelkedett a komor, nagy, szögesdrótos kerítéssel megerősített büntetés-végrehajtási épület, melynek túlloldalán egy parkszerű tér szélesedett ki, amely egy-kettőre zsúfolásig megtelt spontán jelszavakat skandáló emberekkel. Egyszer csak – mivel a hangosbeszélőn az oszlatásra felszólító parancsoknak csak nem engedelmeskedett a tömeg – géppisztolysorozatok lövedékei kezdtek csattogni, pattogni. Én egy osztálytársammal futni kezdtem, és valami szoborszerűség talpzata mögé hasaltam le a fűre, de hallottam, ahogy a kövön pattognak a lövedékek. A sorozatlövések szünetében aztán elmenekültek a golyók elől az emberek. (Az is lehet – a későbbi szakirodalom szerint –, hogy ez az „éleslövészeti” képsor az én emlékezetem tévesztése; a börtönőrség – ijesztésül – mindössze a levegőbe lőtt...)

Mint egy meg-megszakadó, a „vágások” miatt ide-oda ugró filmképsor, olyan a 26-a és a november 4-e közötti emlékképek – életem legpáratlanabb élményeinek – folyamata. Azt sem tudom, hogyan kerültem a Nemzeti Tanács mellett megalakult Forradalmi Ifjúsági Bizottság tagjai közé – mint a középiskolai diákság egyik képviselője. Biztos, hogy nem választással (hiszen erre az események sodrásában nem is volt mód), talán magam jelentkeztem. Egy fiatal vagongyári mérnök, fiatal szakmunkások, pár ipari tanuló és – akkoriban Győrben nem lévén egyetem – egy konzervatóriumi hallgató, és rajtam kívül még 2-3 középiskolás alkottuk a testületet, amely a Városháza jobb- szárnya első emeletének jobb oldalán kapott egy tágas irodahelyiséget. Spontán módon alakultak ki tennivalóink – az én dolgaim többsége a közigazgatással és információk beszerzésével állt összefüggésben. Eleinte – mint jól fogalmazó diák – rölapokat készítettem megadott célokra (egyik-másiknak a szövegét később az ún. győri „fehér könyv” lapjain olvasni is lehetett), majd a megyé-

ből a fővárosba menő élelmiszer-szállítványok szervezésével voltam éjt nappallá téve elfoglalva. A Vagongyár felállított egy, a város gyáraiból rendelkezésre álló teherkocsikról tájékoztatást adó diszpécser-szolgálatot: ők tájékoztattak, hány kocsit és mikor tudnak indítani. Az én feladatom az volt, hogy felvegyem a telefonkapcsolatot a megye községeivel és oda irányítsam a kocsikat. Nemezszer éles szóváltásba keveredve a község frissen megalakult forradalmi tanácsával, ugyanis sokszor kevesellték a teherautók kapacitását, mondván: hatalmas mennyiségű ennivaló gyűlt össze a tanácsházán a pesti forradalmárok megsegítésére...

Valami soha – azóta sem – tapasztalt láz és lelkesedés lobogott (sokkal együtt) bennem is; megismerhettem a „haza-érzéssel” járó közösségi eufóriát, annak pátozását, hogy az ország közös haza, és azt is, ahogy – kétség és remény vegyes érzései közt ingadozva – szinte mindenki pontosan, ám izgalommal eltelve működött együtt. A Városháza előtti téren persze reggeltől estig hullámozó kedélyű tömeg verődött össze, hogy meghallgassa az erkélyről elhangzó, hol mérsékletre intő, hol felizzító szónokokat.

Néha, mikor égett már a szemem a fáradtságtól, hazamentem a kollégiumba pár órát aludni – az emlékek időrendi zavarai talán a nappalok és éjszakák felborult rendjéből is eredt. Egyszer, késő este – csak páran voltunk jelen a városházi irodában – szóltak, néhányan menjünk át az átellenben lévő Rába szállóba. Megjelentünk a hotel egyik sarokszobájában, ahol egy szakállas, puha kabátba öltözött újságíró várt ránk a Szabad Európa Rádiótól. Kérdéseire sorra válaszoltunk (fűszeres cigarettájának furcsa illata terjengett a szobában). Anyám később elmondta: többen is leszólították Pápán, mondván, „Panni néni, a fia beszélt a „Szabadeurópában””.

Október utolsó napjaiban – amatőr rádió adó-vevő készülékek segítségével – megpróbáltunk kapcsolatba lépni a soproni és székesfehérvári egyetemistákkal, hogy információkat szerezzünk, híreiket vegyük, és valamiféle együttműködést alakítsunk ki. Nem sok sikerrel; valaki felkerekedett és elindult Fehérvárra.

A bencés rendház folyosói megteltek emberekkel; a határ felé igyekvő családok – átmeneti pihenőhelyként – aludtak a kövezeten...

A szép, napfényes októberi napok után november 4-én köd telepedett a városra: hajnalban orosz tankok vonultak az ablakok alatt az utakon; ránk szakadt a kétségbeesés és a csöndes pánik. A hegedűművésznek készülő konzervatóriumi hallgatóval, bizottsági társammal, akivel jóba keveredtem, és akinek a családja a Vas megyei Csepregen élt, lefejtettük ifjúsági bizottságunk pecsétjéről (már ilyen is volt!) a gumiból készült pecsétnyomót, és bevarrtuk nadrágunk hajtókájába. Amikor leszállt az este, gyalog elindultunk a kivilágítatlan utcákon – a város nyugati irányába. A város és Ménfőcsanak között tankok, harckocsik álltak, de az orosz katonák szó nélkül átengedték a két gyalogos fiatalombert. Mellékutakon mentünk az éjszakában, sötét fálukon át Pápa felé – az egyik fáluban, amikor fényt pillantottunk egy ablakban, bekéredzkedtünk, mondván, győri diákok vagyunk, egy rövid időre szállást kérünk. Szó nélkül bontottak ágyat, és behoztak egy szelet kenyeret meg egy bögre tejet. Másnap, november 5-én, a felkelő nap fényében megpillantottuk a pápai barokk templom tornyát. Két óra múlva már anyám kis lakásának ajtajánál álltunk. Aki riadtan és örömmel ugrott a nyakamba.

Kipihelve az éjszakai menetelést, amelynek egyértelmű célja volt: mielőbb átjutni a nyugati határon, tétova napok jöttek. Kósza, egymásnak ellentmondó híreket lehetett hallani; a vasúti közlekedés megbénult, egy hétig mozdulni se tudtunk. Aztán egyszer csak híre jött, hogy Szombathely felé indul egy szerelvény; barátom elindult Csepreg irányába. Én is megnyugodtam, eredeti disszidálási szándékom gyengült, és amikor a hó vége felé megint lehetett közlekedni, elutaztam Győrbe, felderítendő, mi a helyzet az iskolában. Tanítás persze még nem volt. Kiderült, osztálytársaim kétharmada Nyugatra ment (engem is többen biztattak, lépjek le). Az atyák megígérték, értesítenek, ha elkezdődik a tanítás. December elején került erre sor; negyedikesek voltunk, fél év múlva az érettségi várt ránk.

A megtorlások, letartóztatások decemberben vettek lendületet; a frissiben megszervezett munkásőrség pufajkásai a kolostorban is ismételtelen razziaztak éjszaka: fegyvereket, bujkálókat kerestek. Kellő okom lett volna félni, de az általános menekülési láz – a Győrön át a Hanság felé tartó tömeges disszidálás – dacossá tett; úgy döntöttem: maradok.

Januárban Csizmadia is visszakерült a tanárok közé. Barátságunk felújult, sőt érzelmileg még erősebb láng-ra is kapott.

Gyerekkoromtól orvosnak készültem, de inkább a családi miliő kondicionált erre és nem valami igazi hivatástudat. (A csorvási kitelepítés éveinek jövőfantáziái között olyan megmosolyogtató – mondhatni: kalandor, világutazói – elképzeléseket dédelgettem, hogy egyszer majd egy nagy tengerjáró luxushajón leszek hajóorvos. Fehér ruhában véltem magamat látni, mondjuk, a nagy luxushajó, a Quin Mary fedélzetén, elegáns körülmények között. Ez nem a medicina melletti komoly elkötelezettségre vallott...) A matematika is vonzott középiskolásként, szakkörbe jártam, sőt, példamegoldásokat is beküldtem a Középiskolai Matematikai Lapoknak, és még az ún. Arany Dániel-versenyen is elindultam. Vagyis sok minden érdekelt, és semmi se igazán.

Gerő rákapatott az olvasásra; Szerb Antal kétféle irodalomtörténete, József Attila, Szabó Lőrinc versei révén beleszerettem az irodalomba, művészettörténeti albumokat bújtam, Győrt és környékét kerékpárral járva 57 tavaszán a középkori műemlékek világát fedeztem fel. Mire eljött a pályaválasztásról való döntés ideje, a bölcsészett mellett döntöttem, és művészettörténet és magyar irodalom szakra adtam be jelentkezésemet – nem sok optimizmussal. Az úgynevezett „ikszes származás” és az egyházi iskolai érettségi nem sok jóval kecsegtetett.

Kitűnő érettségi bizonyítványt kaptam; a felvételi bizottság, melyben Fülep Lajos elnökölt, magas pontszámmal értékelté feleletemet, igaz, a grémium KISZ-delegáltja kellemetlen kérdéseket is feltett. Üzenet jött – a felételre előterjesztettek közé kerültem. Aztán a nyár folyamán sorra jöttek a helyhiány miatti elutasításokról az értesítések – az egyetemi, majd a fellebbezésekre a rektori és minisztériumi szintekről. Négy év után megint oda jutottam, mint 1953-ban: mire eljött a szeptember, a továbbtanulás útja elzáródott.

Érdekes módon mégse voltam kétségbe esve; bíztam, de hogy miben, magam se tudtam. Tizennyolc éves lettem, a fiatalság felhőtlen egét éreztem magam felett, és még az se aggasztott, hogy '56 miatt esetleg letartóztatás is fenyegethet.

Az élő Bartók

(Bartóki modell?)

Mint fogalom és tartalom, az ún. bartóki modell kultúránk jelen idejének egyik új vonatkoztatási képlete. Meghatározó jelenlétéről, a benne megmutatkozó szellemiségre való gyakori hivatkozásról még sokáig folyik majd az írás és a szó, bár megkülönböztetett mivoltát, s főleg ismérveit tekintve, úgy vélem, a jelenség teljes értékűen ma még nehezen pontosítható.

Magam ebben az értelemben (mint „modellel”) irodalmi hatásához képest meglehetősen későn, szinte utólagos azonosításként találkoztam. Mert ez a jelleg, tartalom gyanánt is, nemcsak kívülről, kulturális örökségként hatott rám (bár nyilvánvalóan úgy is), hanem eredendően mélyről jövően, családi közegeként, talán belső adottságként, szinte csecsemő koromtól fogva. Hiszen ebbe a hagyományozódó közép-európai és elsősorban magyar kultúrába születtem, abban is élek, anyám a kodályi–Ádám Jenő-i énekpedagógia napi munkása is volt, s a kezdetektől distanciát éreztem az úgynevezett európai magas műzene és a mi zenei világunk levegője között. Egy egyetemes, bár sajátos kultúrkörnek, látásmódnak és ízlésnek (a magyarnak) ezzel a modellelnek mondott jelenséggel való kapcsolatáról szólnom ezért inkább afféle tallózás még csupán, a megélt, s az olvasott behatások és élmények között. Még nem érzek kellő távolságot a meghatározáshoz, bár úgy vélem, a jelenség titkához nem elsősorban racionális út vezet.

Pedig „az élő Bartók” kifejezés ad némi támpontot az azonosításhoz. Élőnek lenni nem más, mint *éltetőnek* lenni (miközben időnk maga Agónia), s ahol nincsen folytonosság, onnan elviharzik az élet. A bartóki szellemnek és erőnek élő jelenléte most ezért is rendkívül fontos. Önmagát lassan feladó népünk támaszok nélkül eszmélkedik.

Az élő Bartók? Mit sugall ennek a mondatnak a mélysége? Melyek lehetnek a folytonosságnak azok a meghatározható, tetten érhető, egyszerű szemléleti és gyakorlati alapképletei a bartóki zene mélyén és annak organizmusában, melyeknek gyökerein áll és törzsén talán tovább növekedhet egy magát megadni nem akaró, mert nem is tudó kultúra? S az általános európai zenei formák tagoló rendjei mögött mitől olyan alapvetően egységes ez a zene és a benne nyújtózó világ? És mitől oly otthonos mégis nekünk, a maga egyetemességében? Sok példa akadna minderre a népzenei hagyományból, és zenéje analitikus boncolgatása mentén. Sokan kutatták, elemezték ezt a zenét, könyvek tucatjai születtek már erről. Most csupán csak azt és annyit érintek itt, amit magam szeretnék felmutatni. S tán ez sem kevés.

Természetszerűleg tolakszik elsőnek elő kézenfekvő azonosításként az a gondolat, amelyet Karácsony Sán-

dor így fogalmazott meg: *A magyar (ízlés) formájában primitív, tartalmában objektív.* (Az ízlést én egy kultúra, egy identitás legvégső, legmélyebb fenntartó és teremtő meghatározójának tartom.) Amikor Karácsony Sándor könyvét először olvastam, az ő új magyar zenére való hivatkozásai ellenére sem mélyedtem bele a bartóki zenével kapcsolatos gondolataiba, annak zenei valóságába. Valószínűleg azért nem, mert természetesnek tartottam, hogy a magyar észjárásra vonatkozóan erre is hivatkozik. Karácsony alapvető és kikezdetetlen művében, *A magyar észjárásban* fogalmazza meg ezt a mondatot, amit magam egy egészen magas szellemiségű, a „modell” lényegét is jellemző, magerejű megállapításnak tartok. Ez a látszólag elmarasztaló és axiómaértékű megállapítás valójában felmagasztalás, amely a magyar mentalitással kapcsolatosan, így annak hangi világában is kiindulási s egyben érkezősi pont. Ez a mondat szinte téren és időn túlről vizsgál, az állandóság köréből, mérceként a minőség, az emelkedettség és a sajátosság tekintetében. Nem árt ezt a zenében is alkalmaznunk.

Mit jelent itt az, hogy „primitív”? Nyilván nem azt, hogy csupán együgyű. S nem is pusztán azt, hogy hétköznapi értelemben egyszerű. Bár azt is. Az egyszerűség itt egy-szerűség; mag-szerűség, magasztos aurájú jelleg, egyben meghatározott lelki viszonylat, a tartalom legtisztább, leglényegibb megmutatkozásának, a sallangmentességnek a jellemzője és kritériuma. Tudnunk kell, hogy ez a teremtett világ minden megnyilvánulási szintjén öntörvényűen igaz. A Teremtés által teremtettek teremtményi alapkövetelménye, legyen az gyökér vagy levél, sejt vagy szervezet, de téglá vagy épület, élet vagy idő, hang vagy zenemű akár. Az alkotás képzetének legelemibben teljes, az isteni teremtéshez való legközelebbi és legdirektebb megvalósulását jelenti. A Teremtéshez méltó, tehát pusztán a legszükségesebb, tiszta formai megjelenést; se többet, se kevesebbet. S ez részben az objektivitásnak is kritériuma. Ennek a „primitivitásnak” ezért itt pozitív, szinte szent jellege és tartalma, valójában emberfeletti minősítése van. Az isteni, a természeti és az emberi eredendő egységére utal, ami a művészetek mai eliparosodásában már alig érvényesül. A magyar szemlélet világának viszont alapkritériuma.

A zenéről elmélkedve, s e primitív és objektív formáról és tartalomról szólva Hamvas egy zenefilozófiai mondható lényeges analízisét kell itt újra segítségül hívnom. Hamvas ugyanis – akinek sajnos kevesen ismerik, mert kevesen olvassák a könyveit, itt-ott megjelenő esszéit (s ez példátlan butasága szegény közéletünknek) – alapvető dolgokban alapvető megállapításokra jut, így meglepően abban is, hogy mi „zene”, melyek a zene mint emberi jelenség alapkritériumai az érzékelésben; mi az az emberi hangi jelenség, amely már zeneként fogható fel, zenének tartható.

* A szerző 2007. április 25-én a Budai Várban e tárgyban tartott tanácskozáson elhangzott előadása alapján.

Két egyszerű, érzékletes alapkövetelményt állít fel ebben a tekintetben, s ezek egyszerre tartalmi és formai kritériumok.

Az egyik állítása az, hogy egy hang jelenségnek, amely az ember világában zenének tekinthető, *elemi nagyvonalúsággal* kell rendelkeznie (szerintem ez kozmikus értelemben minden hangjelenségre mint kifejezésre nézve is alapkövetelmény), a másik pedig a „*tagolatlan bőgés*”, mint a kozmikus lét szenvedésének elemi hangja; bőgés, emberi kivetettségek őszénéje, mely az emberben, mindnyájunkban rejtetten, de elemi hatással és kikívánczozással ott van. S mert a Zene valójában nem más, mint az élőlények önmagukról szóló – nemcsak prózai, száraz jelentkezése, de – sorskifejeződése is, így maga hordozza és megszólalásakor a teremtésben való megmeríttségében maga teremti meg annak gesztikus és stílári nagyvonalúságát. Az elemi nagyvonalúság tehát azt jelenti, hogy léptéke már anyag feletti, a tagolatlan bőgés pedig azt a minimalitást, hogy sorsszerű érzést közöl. Már a „legegyszerűbb” emberi zenének is, a zörejel, zajjal szemben, ezzel a „bőgéssel” kell rendelkeznie, és az öröme is csak az elemi fájdalom eme mérlegén nyer valóságos értelmet. Minél alapvetőbben, kikezdetlenebbül és egyetemesebben egyszerű valami, annál *nemesebb* is ugyanakkor. (Vagyis: ami egyszerű, az egyszerű – ahogy a népi bölcsélet tartja.) A primitív szónak ez is tartalma itt. Karácsony mondata ezért felmagasztaló. S ezért is oly biztos alap.

De mit jelent itt az, hogy „objektív”? Ez már nehezebb kérdés. Hiszen minden művészi megfogalmazás természetesen szubjektív.

Valóban az. Ám nem független lény az ember sem. Mert semmi, ami létezik, nem függetlenül létezik. Minden mindennel összefügg, sőt, egymást tartja fenn, egymást élteti, méri, zengi és indokolja. S éppen ez, ennek mély tudata, ez a holisztikus szemlélet az, ami a magyar észjárás objektivitásra oly hajlamossá teszi. S ráadásul a mindent átölelő Teremtés fenntartó jelenléte, mint időtlen erő és figyelem. Mi független ettől? (Miközben akkora már az ember okozta zaj, amekkora soha nem volt még a Földön.)

A komolyság a mai általános komolytalanságban. A szétesés életformája és kedélye közepette. Nemcsak a lét élvezete, de a lét felfogása is. A művészi objektívitásnak, de egy kultúra vagy alkotás sajátosságának is ez az (olykor kacagásba fülő) egzisztenciális komolyság a szellemi tökesúlya. És minden élet nehéz dolgának a tökesúlya. Ami persze a hozzá fogható méltó forma mércéje is efelől. S mert a zene mindig kinyilatkoztató (logosz) és szeretetben ölelő, e kettőnek (objektív tartalom és [méltó] primitív forma) legszorosabb összefüggése, egysége különlegesen döntő. Azonosságát végül is ez az egység hordoz és teremt. Egy kultúrának és a kultúrát szülő mentalitásnak ez az egység az alapja; lényege és tüneményének egyedülálló értéke.

Erre mondjuk: mintha természeti jelenség volna. A tartalom (az objektív): az örök, az egyben túlvilági aurájú, az abszolútumhoz kötődő. A forma pedig (a primitív): a

provizórikus, az evilági, az interpretáció, a tükör. De jelenti ez egyben azt is – és a magyar szemléletben nagyon is, Karácsony elsősorban erre utal –, hogy a „kivitelben”, a megjelenés szépségében, mondhatni méltóságában, azért sem megengedett bármi felesleges, túlzott vagy öncélú eszköz és hatás, mert az már a dekadencia, a gyengeség, az elgyengülés, vagy az állítás iránti kétely jele volna. Elválás az objektív tartalomtól: öncélúság és cserbenhagyás. A halál, a haldoklás felbukkanó veszedelme. Karácsony Sándor eme kapitális mondata *ezért is* több mint láttele egy kultúra, a magyar kultúra, a magyar mentalitás, s így egy szuverén zeneiség jelenségtermészetének, sőt, úgy vélem – az ornamentális jellemzők gazdagsága mögött, alatt és felett – annak élő vonatkoztatási alapképlete is.

Vagy témánk tekintetében még konkrétabban: a bartóki zenében egyrészt a sötét erőknek, a deszakralizálódott, széteső, fényét veszített démonikus modern világnak a *turbája* örök objektivitás, másrészt a hűség és a remény makacs attitűdje, amelyben a lélek mélyén lappangó, megőrzött, teremtő őserő; az egészség és a világosság, és a hit közösségi himnusza keresi és találja meg felszakadását, kitérését, uralmának *helyreállítását* a szenvedés, a pokoljárás és a megváltás szent folyamatában. S ez gyötrelmes, átégető aktus. Ennek hangja képe, azonosítása, megmutatkozása csak úgy lehetett (mert csak úgy lehet) „objektív”, valóságos és igaz, ha formája „primitív”, se kevesebb, se több, ám mégis épp olyan bonyolult, oly katalizmatikus, olyan szívbemarkoló és erős, hogy valóban végigvisz ezen a tisztítótüzes úton. Mert csak így tölthette be a primitív egyetemes elemi szent követelményét adott térben és időben, ebben a máig tartó, szellemi bűnökkel súlyosan terhelt transzmütáló korban.

Ezt megvalósítani: kellett a népzene primitív tökélyének mindent átfogó és örök tartalmakat hordozó imaginárius iskolája; a velük való, szinte agyat mosó analitikus és rendszerező munka. És látszólag ezzel szemben, a teremtő géniusz improvizatív szabadsága, tágassága, dolganak vállalása. A folyamat, az esemény tehát mindig ugyanaz ebben a képletben. Az őszi szétesés, a novemberi avar, a téli magára hagyatottság alól fölizzítani, újjáteremteni az élet, az értelem és a méltóság tavaszát, a szakrális valóság örök törvényei szerint. Mert ez az a lélek, amely éltet és esélyt ad emberben, nemzetben egyaránt. Ez az a gerinc, amin ez a szellemiség áll. A bartóki szemléletben és zeneiségben is ez a folyamat, ez a kódszerű alapjellegzetesség él. Objektívítása ezt a teremtő és önmegváltó műveletet látteleyszerű pontos bonyolultsággal interpretálja; mármár modellszerűen szenved. Ez az, ami folyvást megragad a zenéjéből bennünk; ez a zengő folyamat, ez a működés, ez az elhatározás és képviselés. Magyaroknak lenni a tibeti lámák szerint – ezt kevesen tudják – ún. brahmani szellemi minőséget jelent. A bartóki zene ez a világlátás ezt a mércét vonja meg modellként, tartja fenn köreinkben, természetelvi és absztrakt értelemben egyaránt. Sallangmentesen, pontosan, teljesen és egyszerűen, s telve éltető energiával. Műveinek sora, ez az immár kultikus hagyaték, zenetörténeti jelentősége mellett e brahmani stílári és tartalmi szemlélet jegyében született. Sőt, maga hordozza. Hiszen a tartalom itt maga az egyetemes gondját is hordozó ízlés és eszmélet, egy részletekbe, ellentétekbe süppedt, pusztán aggasztó mennyiségekkel

bajlódó istenhiányos világban. Van-e ennél súlyosabb, tömörebb objektivitás?

A brahmani szubjektív objektívitásnak egyetlen előfeltétele van: hogy ez a szubjektum teljesen, lélekben és szel­lemben a végletekig nyitott és átégetett legyen. Bartóknál ez kikez­zhetetlenül így van. (Nemzete azonban ebből az őshagyományból lassan kiesik, s ez öngyilkosság.) Te­hetségének készlete és szemléletének objektív­itása nem is tűr, nem is tűrt korlátozást, legfeljebb önkorlátozást. Lásd rejtekező erős improvizatív hajlamát egy korlátozó szellemű Európában (pl. Adorno stb.). Ez a karizmáján át analízáló, kutakodó és térben és időben *helyreállító* zenész, a Szellemnek e borús idejében, egy rohamosan materializálódó korban, amikor a gög, a bomlás, a kisajátítás elvakult kedélye a legnagyobb hatalom (s az ma is: világhatalom), a mindenség csodájának szabad rabjaként, egy a civilizáció elfeledett mélyéből feltörő primitíven objektív, egybefoglaló gesztussal: katedrális­at épít válaszul ennek a történelemnek, amely agóniába taszította a világot, jóhiszemű nemzetét és nemzetét. Válaszul annak a szellemiségnek, amely már nem tud katedrális­at építeni. Ez lényegét tekintve szakrális attitűd és tett, olyan korban, amelyben a globalitás későbbi (immár jelen) problémái is, akkor még csupán lappangva, de már megjelentek.

A bartóki attitűd (a kodályi szentéllyel együtt) ebben a szakrális értelemben is objektív. A pogány szakralitás ér­telmében akár, de a szakralitásnak egyetemes, primordiális, perennikus értelmében valóban. Sőt, elsősorban abban. Akkor és ott, ahol az önhitt és bűnökkel terhes európai lélek lélekben, szel­lemben magára maradt, s amelyben a művészeti élet sem több ma már, mint finitista szeánsz. A bartóki mélyrepülés és magasröpt felfogása, teljes megértése ezért is oly nehézkes, ellaposodó, zenitellen korunkban. Hiszen a kulcsot ehhez az életteli és pompázatos dómhoz mindenkinek magának kell megszereznie. S ennek útja lényünk mélyéből, és az intimitását vezetett társadalmon túlra vezet. Azon túlra, a közösségi lét neme­sebb egységéhez.

Örök gond ez is, örök valóság. Az embernek és a közös­sé­gi létnek soha el nem múló gondja. S a magyar jelenség, a magyar kultúra, a magyar közösség létének, életének

sem más az öröktől való dolga: nem hagyni el a teremtett világ nagyszerű egységének lélekemelő, lélekfenntartó kedvét és közegét. Hanem azt fenntartani. Ennek ápolása, az ebben való időtlen munka és példaadás, a magyar menta­litásnak, a magyar embernek is az élet egyetlen igazi ér­telme volt és kell legyen. Objektív és szubjektív értelemben önmagáért és a világot egyaránt.

•

Bartók zenei és mögöttes hangrendi gondolkodása tekintetében ugyanakkor egy másik, a magam napi gyakorlatában fogant magánfeltételezésre jutottam, amelynek ténye, a benne megmutakozó felismert gondolat szinte tárgy­szerű példája a magyar gondolkodás és stílus rendkívüli tágasságának, egyetemességének, és éppen a keleti és nyugati szemlélet között való helyzetéből fakadó kettős-egy mivoltának. A magam improvizatív gyakorlatából felsejlett gondolat feltételezésnek hat ugyan, ám valóságáról mégis mélyen meg­vagyok győződve.

A romantikának vége, de azért dolgozunk – választott ilyenformán egyszer Bartók egy öt faggató zenekriti­kusnak, aki az új zene lehetséges útjairól kérdezte egy alkalommal. S az nem kétséges, hogy ez magának Bar­tóknak is kezdettől elsőrendű kérdés volt a XIX–XX. századfordulón, az első világháború utáni felforgatott, modernizálódó és globalizálódó Európában. Különösen Európa közepén, és különösen abban a kultúrában, az akkor még kedvében élő magyar hagyományban, amit maga is kutatott, s amelynek hagyományos zenei alap­képletét jobbra teljesen a pentaton hangsor, a pentatónia világa adta. Úgy vélem, a kézenfekvő megoldást, amire ez a válasz meglehetősen zárkóztan utalt, s amelynek világán már akkor is dolgozhatott, a hangszere: a zongora, és erős improvizatív hajlama adta meg, s tárja fel nekünk is azt a döntő, gyakorlatban megélt rátalálást, megérkezést és kibontakozást, amely a bartóki zene, s az azóta élő bartóki zeneiség tetten érhető gyakorlati tere és gondolkodásbéli alapképlete.

A zongora ugyanis – amelynek külön fejlődéstörténete van, s magában foglal szinte minden tradíciót – két nagy zenei világot és viszonyrendet, világképet és rendszert tartal­maz, s azt meg is jeleníti egymást 12 fokra kiegészítő billentyűin. A fekete billentyűk által reprezentált körkörös pentaton (ősi, hagyományos, keleti) világot egyrészt, más­részt pedig a nyugati, európai, sorszerű, lineáris világot, amit a fehér billentyűk képviselnek. Mindkettő más érzel­mi viszonylatot jelent és más szimbolikával rendelkezik, ám egymást kiegészítő eséllyel és ajánlattal, érzelmi és hangképi tartalmakkal, sugallatokkal és kapcsolatokkal, egészen az ún. tritonusig. Megérzésem és meglátásom szerint a „titok”, az eredendő modell valójában ezen egymást kereső és egymásra találó két sor és két világ hangzó aktu­ságának a rögtönző gyakorlatában született, s nem más, mint a kettő teljes Egy-gyé olvadása, pontosabban az Egység hang­i átélhetősége és értelmezése az akusztikus teljesség ösztönös helyreállításában, amelyben a tonika tengelyére épülő latens pentatónia a tartó küllőzet. Az improvizatív zenében alkotó zongoristák nagyon is jól tudják, mily’ áldott állapot az, amikor már szinte nem is ők, de a zongora

gora játszik rajtuk, megélve ezzel e zenei dimenzió olyan emocionális csodáját, amelyben a teljes hangkészlet természetesebb és magasabb lelkiület önfelelt közegeként nyílik meg. Egy egyetemesebb összefüggésekkel teli rend hang megjelenése, átderengése és lépésről lépésre tudatossá válása ez, ezen a maga vezérelte egységre lépett szöveten, a zene mindent átfogó, átölelő hatalma révén. És mindig a tonális gondolkodás tengelyére épülő pentaton küllőzet gyakorol háttérdominanciát. Különös, hogy mindenre, ami oly lehetetlenül bonyolultnak tűnik a jelenségek felszínén, végül is mindig egyszerű válaszok, ilyen magától értetődő meglátások adódnak. Ez a zongorán való fekete-fehér viszony lett az elemi alapja mindahány, a 12 fok bármelyikére épült bartóki zenei megnyilvánulásnak. S ez a 12 fokúvá kerekedett, pentaton-modális, keleti–nyugati, ősi és modern egységű gondolkodásmód ma már világszerte, de elsősorban az ún. improvizatív zeneiség világának alkotói szemléletévé és gyakorlatává vált. Egy ázsiai módon megélt – ahogy Karácsony mondja: egyedülállóan „magyar” – európaiság immár egyetemes jelenségeként folytatva és éltetve a magyar szellemet, valószínűs tartalmat adva ezzel az „élő Bartók” örömteli, egyre tágasabb fogalmának.

Ezt az alapvető, zenélélektani, rendszeres és stílári munkát azonban, állítom: Bartók, improvizatív adottsága (és nyilván bőséges otthoni gyakorlatai), annak öröme s ezen öröm bensőségessége nélkül nem tudta volna elvégezni. Nem égett volna át rajta, nem égett volna ki benne. Mert ebben az élő és jól élhető összefüggés-rendszerben nem elsősorban az egzakt, racionális logika, de a teremtés egyetemes indulata van közvetlenül jelen, mely messzebből és mélyebbről jövő, és távolabbra, magasabbra, egy teljesebb egység köreibbe vezet. (Mint ahogy a műveiben oly gyakorta tetten érhető aranymetszés sem számszerűség, hanem a *természetes* arányérzet dolga.)

Nem ismerek muzsikust, új, mai zenét alkotó zeneszerzőt, alkotót ma, akire ne hatott volna ez a bartóki világ, ez az összefüggés-rendszer. Az európai és magyar zeneesztétika vélekedése tehát, hogy a zeneszerzés és a zene történet útja Bartók nyomdokain nem folytatható, legalábbis kétséges. A legújabb kori, a zenei improvizativitásra mint a legegységesebb, legősibb és legtermészetesebb zeneiségre visszahelyezkedő zene és zeneiség, épp ezen a nyomdokon bontakozik, szárnyal mind magasabbra, és ad egyre tágasabb teret az isteni szabadság s az emberi találékonyság találkozásainak. Lehet, hogy Bartók zenéje ma is egzotikus az önhitt euro-amerikai kultusz immár iparszerűen apologetikus, nyomakodó s mind egységibb zenei világában, de legyen elégtétele a magyar kultúrának ez a magasztos teljesítmény, ez a magvas és időtlen zeneiség és szellemi-lelki horizont, amit ő megvont, s ami oly sokak számára érthetetlen vagy féltékenységtől terhes. Ázsiai kifejezése az európai tartalomnak, ahogyan Kará-

csony oly pontosan megfogalmazza, de már a modernitáson is túli szerintem: az arche üzenete egy újjászületésben, amely ismét szellemi globalitást ígér és jelent.

Erre világot lehet építeni. Vej Hung írja, még a kínai császárság ókorában: „A zene azonosságot teremt, a szertartások különbségeket állapítanak meg. Az azonosság megteremtése kifejleszti a kölcsönös szeretetet, a különbségek megállapítása biztosítja (ápolja) a kölcsönös tiszteletet.” Bartók felhangzó zenéje és a benne képviselt világszemlélet ma már mindkettőt jelenti. Magával ragad, tágasabb és mélyebb szeretetbe cipel; s mindezt a tisztelet megrendítő szertartásában. Anarchikus szemléleti, jogi és közéleti alapokon nem lehet sem élni, sem nemzetet egyesíteni. Katedrálisokat kell építeni, akkor is, ha másoknak ez már nem megy. A teljesség éltető építményeit. S nem csupán setét kulisszatitkokon fetisizált, összehordott, összetakolt, összekényszerített világot.

A primitív forma és az objektív tartalom lényege, igézte és gyönyörű nagyvonalúsága, végtelenül elkicsinyesedett, elszemetesedett, aggodalmakban porladozó világunk idején, ebben a gyökeres és győzelmes szellemiségben él s élhet tovább. A hagyomány múlhatatlan titkában, újjászülető és újjászülettető erejében, és a szellem jó uralmában a körülmények felett. Az isteni szabadság és az emberi találékonyság hitében, gyakorlatában és önbizalmában. Az egymásért való létben. A megoldásban. Ez az az álló és befogadó katedrális, amelynek oszlopait és gyámjait, s benne a szemlélet és a bátorság oltárát Bartók megépítette, és amely kitartóan és nyitott kapukkal áll.

Az élő Bartók talán ezt jelenti.

Talán ez az örök bartóki modell.

2007–2009.

Szeretettel köszöntjük a 70 éves Szabados Györgyöt!

SZÉKI PATKA LÁSZLÓ
győri rémálom

elanyátlanodott reggeleken
a lávafolyamban gyorsan
megkövesedő győri emlékek

ébresztő helyett
sokadszor fordulsz meg
egyirányúsított álmaidban

2007.11.13.

a zsidó ügyvéd ládája

(Győr; Kazinczy u. 9.)

a Kazinczy utcai házunk
pincéjének egy rejtett zugában
fedeztük fel a lelakatolt fa-
ládát fölfeszítettük s ámulva
pillantottuk meg a hosszában
félbehajtott gondosan átkötözött
aktakötegeket doh patkány- és
egérürülék meg hűgyszag csapott
az orrunkba belőlük de mi
izgatottan böngészünk a zsinór-
írással telerótt lapokat különböző
csip-csup örökösödési tolvajlási
válóperes és birtoklási ügyek
sorjáltak bennük a két világ-
égés közötti évekből ha meg-
untuk végre lecsöpögő gyertya-
viasszal lepecsételten visszarakosgattuk
hiszen gyűjtősnak hasznavehetetlennek
bizonyultak annyira rothadtak
voltak a nedves pincelevegőtől
az ügyvéd akit elhurcolhattak
talán abban reménykedett hogy
visszatérte után jók lesznek még
prakszisa folytatásához de akár-
kitől kérdezősködtünk csak zavart
mosoly és hallgatás volt a válasz
aztán már elköltözésünk után házunkat
lebontották s talán most is ott
porladnak az új ház alapjaiban az iratok

2008.01.04.

A versek először a Műhely 2008/4. számában jelentek meg.

tallózás győri bringázásaim között

1.

Apánk szolgálati Csepel
kerékpárján úgy öt-hat
évesen a váz alatt hajtva
a pedált tanultam meg bicajozni
járhattam aztán Szigetből évekig
a Révai Gimnázium kihelyezett
tagozatába naponta a vasúti felül-
járón át a Mester utcai új
iskolába – egyszer a félig kész
udvaron a nagyszünetben a kerítés
előtti homokdombot céloztuk meg
de én cajglimmal túl nagy svunggal
kerekkeztem a rácsokhoz s az első
kerék visszanyeklett a fejem meg be-
szorult a vasrudak közé – ketten
feszítették szét hogy valamiképpen
kihúzhassák zúgó kobakomat

azóta vissza-visszatérő álmom az
hogy rácsok közé szorult koponyámból
nézegetem a kerge világot

2.

kamaszkoromban Pannonhalmára
a Bencés Apátságra is többször
kikerekkeztem (úgy tizennyolc-
húsz kilométer) Győrből – akkor
még a hatvanas évek elején –
néhány teherautón és állami
személykocsin kívül többnyire
csak lovas szekerek kocogtak
az országúton – visszafelé egyszer
miután hajdani ministráltató
(akkor már nyugdíjas) pap
barátaimtól búcsút vettem
a meredek lejtőn lefelé túl-
gyorsulva hiába fékeztem a hátsó
tengely besült s ahogy elvágódtam
a szakadék szélén csak egy babér-
bokor mentett meg a bukfencet
követően a nyaktöréstől
néhány percig pihegtem babér-
koszorúval övezett fejfel

A vers először a Műhely 2007/5-6. számában jelent meg.

A vers mint földet érő magaslat

Széki Patka László: 60 vers

Líratörténetünkben alig-alig található valamirevaló költőt, aki ne úgy emelne versébe, a maga vagy közössége üdvéért: hazáért, asszonyért, jósorsért, súlyosabbnál súlyosabb kázusokat, mintha mindjárt sziklákat kellene szétroppantania. Nem hőszokkal teli költészetünkre mért megszűri a ripszt-e, amit anno Nagy Endre kürtölt éppenséggel Adyról, és Ady szerint találóan: „Jó, jó, hogy valaki szép verseket ír, de nem muszáj ebbe belehalnia.”

Csak hogy az Ady-jóbarát író-konferanszié ebben a dologban alighanem tévedett. Annak ellenére, hogy az életben a líra és a közfigyelem egy ideje nem a legköztöttebb páros, s a tömegember általában költészet helyett inkább talmi ócskaságokért kapdos, a vers (a valóban hiteles vers) mintha igenis vérét kérné a költőnek. Végre is mi a költészet, ha nem a teremtő arca a nyelvben, s hozzá eljutni: nem holmi olcsó pálya. Egyébiránt messzi hajdan-koroktól, mondjuk Szent Istvántól számolva hosszú-hosszú évszázadokon át a magyar költészet (több okból; hozzá életbevágó okokból kifolyólag is) hőszok vállalkozása. Aztán a huszadik század második felében kezd megszorodni az a sosem hiányzó költőtípus, amely tízszer inkább nyelet a versével az ironia és a groteszk koktélijából, mint egyszer a heroizmus vérduzzasztó szeréből. S jönnek (jobbára aposztaták karjai közül útra kelt) poéták, kik szellemeskedéssel, nyelvi ügyeskedéssel próbálják takarni talentumuk kopárságát, s magukénak fogadnak bármiféle önbabráló stílusjátékot, csak komolyak, feladat-vállalók nem akarnak lenni. Pedig az is az alkonyuló huszadik század érve, hogy a rendeltetés-heroizmus hatalmas vívódásai és a másik végen a labor-lírikusok mesterkedései mellett a vers további irányokra is kész; olyasféle irányokra, amelyek csakúgy, mint a szószólók, nehezen kategorizálhatók. Ez a poétatípus a komolyságát, transzcendentális befelé-élését, elmélyedését és gondolatiságát, avagy fintoros kedélyét a stílus egy-egy merőben sajátos (nem egy ízben némi exportált mintázattal is újított) viseletébe öltözteti. Jóllehet azért ugyanolyan progresszív elkötelezettje a hagyomány újraértelmezésének, mint a klasszikus szóhitnek. (Külön kérdés: nem nekik nehezebb-e érvényre vinni a szót, mint volt a minap még zavartalanul zengő, öblös hangú poéta-hőszoknak?)

Mindenesetre: ahogy a közeledő századváltással szép lassan felmondatik a költő-félistenség státusa, a visszavételért cserébe a kor szélesebb játékkeret nyújt a lelki kultúrából okuló, bölcselő-fajta költőknek. Akik adott körülmények között semmivel sem kevésbé heroikus alkatok, mint a közösség szócsöveként nemzetek, népek sorsát éneklő, firtató költők. Igaz, az élet mindenfajta történéseiben illetékesnek feltételezett költő-hőszokkal szemben emez utóbbiak fölött minduntalan ott kísért egy új csapás: a töredékesség átka. Mert ugyan ki feledhetné a nálunk Ady által megszövegezett ismeretelméleti faktumot az egész és a töredék viszonyáról? Talán ugyanez a muszáj-töredékesség készíti Széki Patka Lászlót is „örökre szóló belső bujdosására”.

A 60 vers szerzője azonban nem könnyen belebékülő fajta. „tűzfészkek bennem” – figyelmeztet például *az ötvenegyedik* című versében. Különbözik a belső bujdosó státusához illően, szinte rejtve, észrevétlenül, ám annál megrogzottebben erősíti az egyébként szerény éltűnek tetsző verseit egy második élettel. Mert Széki Patka versei egyszer: költői kis hírek, vázig szerényített, dísz nélküli beszámolók a mindennapi jelenségvilágról. Másodszor viszont, a reáliák forrásházán túl, ez a költészet egyszerre az egyén s a köz hangja, s a távolságok kinyitása. Hozzáférhető formában, a szöveg pórusaiba bújtatott árnyalatok segítségével mutat

rá egy-egy jelenség, történés, lelkiállapot, szép vagy borzasztó emlék távlati fejleményére. Németesen szikár beszédmódjában néha *heinés* reminiscenciák sejlének, néha a beat satirikus modora. A tovarezgés költészete ez, amely eleve számol az olvasó rezonőr szerepével. Szerzőjének látása azon az elképzelésen alapszik, hogy semmi sincs önmagában. A töredék bár tényleg cserép csupán, rész és darab, de vágya: az egész. Amikor Széki Patka érzelmessé válik, ez a vágy, az egész utáni nosztalgia dolgoztatja érzelmeit, s amikor gúnyolódik, ezen a lehetetlen vágyon, a teljesség hiábavaló kívánásán ironizál.

Könyve hátrahagyott versekből összeállt válogatás, amelyben valamennyi mű születési (avagy a lejegyzés idejére utaló) dátummal szerepel. Ne gondoljuk, hogy a már-már adminisztrátori pontosság két-lelkűsége: egy költő és egy könyvelő fúziójára utal; nem, az alkalom, a véletlen, a kiszámíthatatlanul felfakadó líra adott pillanata keresztveződik itt megint a távlattal.

Hiszen a keletkezés dátumát mint cégjelet viselő vers, ha nyíltan beszél is születése idejéről, azaz: akarva-akaratlan aktualizál, nyilvánvalóan egyúttal a jövőnek is készül. A kötet hat naptári hónap terméséből vesz, de a külső életnek ez a hat hava egyben lelki évad is, és aligha könnyű évad, utóvégre az igazi vers legkevésbé a szerzőjéhez kegyes. Kibeszéli, odateszi a világ elé az ember érzéseivel és eszmélkedéseivel együtt a legkisebb idegrezdülését is. Pontosan emiatt külön tiszteletre méltó, hogy Széki Patka László alaphangja (a tört, meztelen mondatok maliciája és tárgyilagossága, az egyes versek szépen egybesimuló gondolatmozaikjai), vagyis a saját attitűd végig sértetlen és változatlan marad. *(élmény a nulladik hatványon, a zsidó ügyvéd ládája)*

Az, amiről Széki Patka lírai krónikát sző, tulajdonképpen valamiféle derűjárta hanyatlás, kegyelem és kesergés az értelmes dolgok kibicsaklása fölött. Sorsok, eszmények, értékek, hitek alkonya. Hatvan vershír (olykor poétikus novella-skicc) a világmagány átérzéséről; telve tudással, ismerettel és a megbocsátás hajlamával. Máskülönben lehet, hogy a hanyatlással dacoló kultúrelemek birtoklása adja a majoritást, de való, hogy egy-egy írásalkalom határozottan a romlás érzete fölé emeli a költőt. S mivel ambícióján (hogy a kettős aspektus, az átélés és a kívülállás élményeit megrögzítse), nem enged sebet ütni, derűvel is győzi. Persze nem kell azt hinni, hogy amit itt egy élet magával cipel, a részvét kicsüfolt részvét és a – félig-meddig ironikus – részvevés, egyéb se, mint lelki vigadozás. Széki Patka derűje inkább bölcsesség a gondolkozásban és biztosság a formában. Igyekszik minél többféle élményt magáéhoz engedni, ám nem úgy, mint az a költő, akit elborít a tapasztalat, s közben képtelen különválasztani a lényegest a lényegtelentől. A *60 vers* szerzőjének fölemelő bölcsessége és formabiztossága kezeskedik róla, hogy semmilyen benyomás, impresszió ne zárja körül, ne kerítse be. Versárkusait ugyanaz a törekvés szaporítja, amiért a legelső tudatos poéta fordult a költéshez; az emberi lét fölfelé mutató mintáit keresi.

Ha kedélye elsötétül („ébredtő helyett / sokadszor fordulsz meg / egyirányúsított álmaidban” – mondja egyik apró versében), kapható visszaérezni akár a gyerekkoráig, abba a birodalomba, „ahol a / hősök még szembenéztek önmagukkal”. Ez a számadásra való készség is hozzátartozik Széki Patka László költészetéhez. Aminthogy végeredményben bölcsessége se más, mint az illúziók mérlegelés és tudás általi lebírása.

Nem rohan váteszi, heroikus jóslatokkal és fenyegetésekkel a világra, s nem ígér a világnak könnyű reményt, nem ígéri senkinek a sorsa újrakárpitozását, nem ígér andalító karusszel-játékot. A tárgyilagosságra törekvő, a személyes átélésen alapuló (hol kegyetlen beszédre, hol kegyes bocsánatra kész) líra karcos szócsöve ő. Moralista, akit nem bánt, ha józanítanak élményei. S aki a *60 vers*ssel valami hasonlólélet üzen egy elképzelt, de szükséges magaslatról, egy földet érő magaslatról a világnak: nem kellene-e tovább csakis józanon próbálkozni?

*(Vár Ucca Műhely.
Művészetek Háza, Veszprém, 2008)*

„Lehull a Maya-fátyol”

(Hárs Ernő: Füstáldozat)

„Az irodalom voltaképp szellemi láncreakció” – írja Hárs Ernő *Kereszt és Koszorú* című prózakötetének (Orpheusz, 2006) egyik naplójegyzetében. A megállapítás az életese-mények és a művek keletkezésének néha jól kivethető, pontosan követhető logikájára utal, néha azonban (erre is találni példát a életműben) a belső élet, az önéletrajz mögötti felismerések válnak meghatározóvá. Valójában e két mozzanat találkozási pontjaként értelmezhető az irodalom nagy öregjének számító Hárs Ernő legújabb kötete, a saját verseket és műfordításokat egyaránt tartalmazó *Aldozati füst*, melyben a sok évtizedes alkotói pálya csúcsára érkezett alkotó nemcsak visszanez, hogy értelmezze sorsának alakulását, hanem előre is tekint. Történelmi léptékű számvetéseiben a jövőfeltét mint az élet feltétlen szeretete nyilvánul meg. A *Korkép* című ciklus kötetnyitó versében, a *Precesszióban* így:

*A perspektíva nem túl biztató.
Egymást hajszolja jóslat, magyarázat,
s a régi hit már nyugtot nem szerez –*

Tagadhatatlan, hogy bizonyos szavakat csakis az öregkor csúcsára jutva lehet hitelesen kimondani. Korunk relativizáló tendenciáit alighanem kultúránk alkonyának rossz közérzete („a régi hit már nyugtot nem szerez”) motiválja a „lyukas ózonpajzs alatt”. A pátriárka korba jutott költő immár nem magáért perel, hanem az emberi megmaradásért. Radnóti szavaival szólva: *az égre ír*. A versben a költői nyelv etikai állásfoglalással magasodik. S épp ez a körülmény ajándékozta meg a verseket a hitelesség aurájával.

Hárs Ernő szerves folytonossággal felépült költői világképében a költői hitelesség egyik legfontosabb forrása az erkölcsi világrendbe vetett hit, amely tökéletes ellentéte a létezés léértékelő nihilizmusnak. Az ittlétlen túlmutató bizalom a világot fenntartó Kozmikus Intelligenciában látszólag túl van az immanencia tapasztalatain, valójában abból táplálkozik. A normaszegések elszaporodása ugyanis, egy bizonyos határon túl, a létezés rendjét zilálja szét. Mikor a túlrejt kultúrák belépnek a törvényszerű rothadás fázisába, akkor, Pilinszkyt idézve, „meghasadnak az evidenciák”. Takargathatjuk ezt a tényt, de a valóságot nem. Jóllehet minden értelmes emberi lény az emberiség fennmaradásában érdekelt, az elszabadult haszonszerzés a legcsekélyebb előrelátásra is képtelen. Innen szemlélve a tízparancsolat (az emberiség létét szabályozó kozmikus hardver) már nem egyik vagy másik vallásról szól, hanem az emberi együttéléstről, az emberi genom jövőjé-

ről. Ennek megértésében, korunk válságjeleinek tapasztalati feldolgozásában (nemhiába volt a költő útra indító mestere Szabó Lőrinc) fontos, kikerülhetetlen szerephez jut a ráció. Am az, aki mélyen olvassa Hárs Ernőt, pontosan érzékeli, hogy a ráció tisztelete (példának okáért a közgazdaság erkölcsi átvilágításának kimondatlanul is felvillanó költői programja) nem zárja ki az emóciót. Ész és érzelem egymást magyarázza. A létfelismerést mint *kimondást* valami halk, majd egyre erősebben hangzó zenekari kíséret, többnyire visszafogott, ám mégis tiszta vonalú érzelem, a pusztuláson túlmutató kozmikus derű színezi. A ráció paradox felismeréseinek az emóció adja meg azt a fontosságot, amittől a kijelentés (az egzisztenciában kihordott megvilágosodás, valamiféle létszummázat, a történelmi tendenciák tömör, axiomatikus kifejezése) általánosítható igazsággá terebélyesül. Az *Új katakombák* című vers egyfajta eszmei-szellemi közösség képviselőinek nevében szól, többes szám első személyben. A katakomba fogalmának metaforikus átértelmezése ezúttal is történelmi súlyt és magyarázatot kap. A hat négysoros strófából kettő az előkészítés, kettő a konfliktus, a képviselt hitel megvallása, mint egyfajta létstratégia s két versszak a jövőbe vetett remény kifejezése. E felsorolásból kitetszik, hogy Hárs Ernő, többek közt oly sok reneszánsz költői remekmű fordítója, miféle klasszikus arányokkal dolgozik. A fölvetett téma (menekülés a föld alá) a középső részben válik a rohamosan fogyó nemzedék vallomásává: „Kevesen vagyunk, töredéke csak / a fenti véghetetlen emberi sokaságnak, / mely üzekedik, dőzsöl, hódol a hatalomnak, / felfalja gyermekét s szülőanyjára támad. // Nem a számunk, hanem az igazunk a lényeg, / szolozsmát énekelve készítjük fel szívünket / a fegyver nélküli győzelmes küzdelemre, / melytől kibontja szárnyát a földgolyón az ünnep.” A közlétségek fokozatosan gazdagodó érvrendszerében valójában nem zárul le, hanem mintegy visszaverődik a képzeletbeli katakomba falairól: „...nem tudni, vajon egy kor alkonya vagyunk, / vagy egy jövő világ virradata leszünk”. A versépítkezés, mint az idézett részletből (részletekből) kiolvasható, jól kivethető logikai ívet ír le, semmi sietség, ideges elnagyoltság. A költői kép, mint egyfajta világmagyarázat, tervszerűen halad előre. A versekbe (mint ez a ciklus egészére érvényes) csak a képletbe foglalhatóan filozofikus, tehát a létezésre vonatkozatható megállapítások juthatnak be. Ami változik közben, az a megvilágítás (derű és ború), illetve az énbé áramló világ mint múlt és jelen, s ezek szüntelen, irizáló egymásbajátzása.

A ciklus darabjai, mint egy lépcsőrendszer grádicsai jól érzékelhető módon támaszkodnak egymásra. A

költő világlátását meghatározó összefüggés-rendszer szemünk előtt válik személyesebbé. A *Vadkacsákban* a „bécsi öreg Duna” vadkacsái elevednek élénk. A látvány eleinte elszigetelt elemei fokozatosan kerülnek képi kapcsolatba egymással. Ennek következtében a vers a személyes élményt fokozatosan létmagyarázattá, létpanorámává tágitja. Így:

*A születés és halál iker partjai közt
állok egy járművektől rázkódó
[vashidon,
amelyen nappal-éjjel*

megállás nélkül dübörög a láрма.

*A vizet nézem és a tükrét lassan
[előtű
novembervégi esti szürkéséget.
Fáradt szemem előtt
[még egyszer elvonul
minden, amit megéltem a jóból és
[a rosszból.*

A nagyerejű költői kép („a születés és halál iker partjai közt / állok”) pontosan jelzi, hogy a szemünk elé fényképezett valóság finoman „bemozdult”. A híd konkrét képe anélkül, hogy a szó szoros értelmében szimbólummá válna, mégis fokozatosan többet jelent tárgyi önmagánál, hiszen egyfajta köztes állapotot jelöl a lét és nemlét között. A lírai én, miközben a *megállás nélkül dübörög lármban nézi a vizet*, valósággal elfeledkezik a külső világról. A víz mint örök toposz, tükör, kivételes lehetőséget kínál a valóság mögötti valóság megértésére, az elmúlással való szembesülésre. Csakhogy a víz tükrét elhomályosító „novembervégi szürkéség” hirtelen egybemossa a tér és idő határait. Az élet felremlő történései (jó és rossz), mint az újraélt, sebtében átlapozott élet csak a búcsúra elég, egy újabb próbahálalra, amely viszonylag messze van Rilke (és nyomában Kosztolányi) halálélményétől. Hárs Ernő halálsejtelmét a nagy világfolyamatot meg sem rebbentő hétköznapi tucathalál lidércnyomásos valósága motiválja. A záró strófa azonban, habár a reális élethelyzet egyetlen molekuláját sem mozdítja el, mégis távlatot nyit a földet és eget, a létet és nemlétet egyetlen kapcsolatrendszerbe hozó hasonlattal: „Ahogy a kivilágított gyorsvasút robot át / valamivel odébb a folyamág fölött, / a mélység tompa árnyai közé vakító fényszilánkokat / szórva az ablakokból.” A kivilágított gyorsvasút fényreflexei a sötét vízen – micsoda szerepe van itt a láttató művészetekből ismert fényszimbolikának! – egyszerre baljós borzongással és mégis a transzcendens reményt erősítő módon villannak fel.

Az én és a történelem viszonyrendszerének költői vizsgálatában az egyén újra meg újra kilép az elmúlás ördögi köréből. Az én veszendőségénél fontosabb számára a korszak föl-

fedezése. Hárs Ernő az életfolyamat szemlélve annak mozgásirányáról ad hírt. Kor- és kórképet rajzol, akarva-akaratlan is a pusztulás képeit rögzíti. A *Haláltáncban* így: „Iszonyú méretű szeméthegey lett a föld, / csödbe ment tervek, el nem varrt gubancok, / nyomasztó gondok mocskos temetője, / melyben a csalás, rablás és a terror / kiírhatatlan férgei nyüzsögnek.” Tagadhatatlan, hogy ebben a nézőpontban van valami prófétikus, a posztmodern líra tőzsdei jelen árfolyama szerint nem túl magasra becsült gesztus, ám az is igaz, hogy a közösségi költészet leértékelése hosszú távon aligha fenntartható doktrína. Soká lesz ugyanis olyan világ, valószínűleg soha, ahol az emberi felelősségvállalás (népért, nemzetért, környezetért, igazságért stb.) kiiktathatná a szóbeli cselekvés jogát. Az új magyar líra sem kerülheti ki, hogy a líra nagy öregeinek nyomába lépve túllépjen, akár konfliktusokat is vállalva, magánéletének apró-cseprő eseményein a nagyobb összefüggések megértése felé. Hárs Ernő értékörző modernsége többek közt abban van, hogy tudományos precizitással használja fel közgazdasági tapasztalatait a globális méretű gazdasági és társadalmi folyamatok költői kifejezésére. S hogy ez mégsem lesz valami száraz katasztrófalettár, az annak köszönhető, hogy e lírának a tényfeltárás csak egyik szála, a másik a filozófia. De talán ennél is fontosabb, hogy a költő mindezt sajátosan egyéni nézőpontból rögzíti. A divatba jött monarchiát idézi meg a *Ferenc József megegyeszer kikocsizik a Práterbe* című remeklés, mely a lekezelt idillt, a szégyellt érzelmeket, a negatív kontextusban emlegetett ellágyulást, a szép verset (a korszakok változó ízlésével nehéz vitatkozni) helyezi vissza, mint valami retro érzést, elveszített jogaiba. Mégpedig úgy, hogy a súlyos drapériákkal elfedett hatalom látszata mögé világít. A hintóban utazó vén uralkodó, ha el is andalodik a Práterbe vontatott hintójában, az idillből („vadgesztenyék gertyasora”) minduntalan kirángatja a könyörtelen háborús valóság: „Ágyútűz Északon, téboly farsangja Délen”. Mesteri, ahogy a költő-narrátor a közvetlen látványból bontja ki az öregedő uralkodó portréját:

*Mint az óriáskerékre tekeredik a
[város,
úgy fut az elaggott fej emlékezetén
a sok galáns kaland, és
[valamennyi seb,
mit cserébe kapott, Mayerling,
[Mexikó,
s mint egyre távolabbra sodródó
[tünetmény,
az átszúrt szívű Sissi képe kísérti
[meg.*

Hárs Ernő verskötetének következő két ciklusában (*Derüvel várni, Elértem a határt*) a végelszámolás, a hagyatkozás egyre fontosabbá válik.

Versek egész sora foglalkozik a végső kérdésekkel, csupa olyasmivel, amiről valójában csak sejtelmünk van (*Az időhöz, Végredelet, A nagy zuhanás előtt* stb.) A sejtelen azonban, még ha nem is megragadható tény, hiszen túl sok benne a tudattalanból, az innen-onnan, meghatározhatatlan tömegű érzelmi impressziókból elszabadult elem, mégis fontos lélektani mozzanatot, mely hozzájárul az egyén létezésének egyensúlyához, ahhoz az érzékeny statikához, amely lehetővé teszi a szemlélődés nyugalalmát, az öregség aranyegyensúlyának megteremtését. Jól megöregedni persze – teszem hozzá – csak keveseknek sikerül. Semmire sincs garancia. Évekig jól működő létstratégiák egyetlen perc alatt csődöt mondhatnak, s a korábban kudarcosnak ítélt magatartásformák igazi menedékké válhatnak. Hárs Ernő versekbe párolt bölcsessége csak látszólag magánügy, valójában útjel. Erre kell menni, s akkor a megbékélés életető forrásvizére lelsz. A megbékélés a lázadás tökéletes ellentéte, akkor is, ha „elmennek mind a kedvesek... / halljuk a szívbemarkoló zajt, / ahogy köröttünk itt is, ott is / ablakok, ajtók becsapódnak.” (*Elmennek mind a kedvesek*). A megbékélés nem feltétlenül jelent kivonulást az élet, az ifjúság terepéről. Abban az értelemben biztosan nem, hogy a képzelet időtlen idejében a múlt örök jelen. Az elveszített tájak balzsamos emléke a költő tolla alatt újra meg újra megelevenedik. A *Gondolsz-e még reám* szívszorító soraiban így:

*Gondolsz-e még reám, sétány a
[Dunáig,
hol útonállóként minden fa megállít,
melyen annyi selymes, édes szál
[szövdött,
s melynek mentén inni ballagtak az
[ökrök?
Gondolsz-e még reám,
[vasárnapi korzó
tavaszonta újabb párokat toborzó,
kiknek sarka alatt szikrát vert a járda,
s kiknek szíve felett nap volt a
[kokárda?*

Tagadhatatlan, s erről csak verstan elemzésekben esik többnyire szó, hogy a forma mit tesz hozzá, melódiát, sejtelmes múltba révedést, ráismerést a vers mondanivalójához. Az idézett mű, ez a komótosan haladó, szándékosan andalgó, páros rímekkel pántolt felező tizenkettes, finoman lüktető trocheusaival, amiket szinte észre sem veszünk, mert az ütemhangsúlyos verselés sajátja, illetve a hangsúlyos vers kattogását jótékonyan ellensúlyozó jambusaival (amiben benne van Arany és a nyugatos verselés kifinomult zenei hallása) maga is a mondanivaló része. Ennek köszönhetően a mű minden felező tizenkettesben írt művel rokonságba kerül. Ráadásul a forma modern felhasználhatóságára is példát ad. És mégis: minderről akár

tudomást sem kell vennünk, hiszen ez a mondanivaló zenei mélységeiben helyezkedik el. A felszínen a nosztalgia fény- és árnyjátékában a múlt időről van szó. A mindig eleven múlt-ról, mely része a személyiség belső gazdagságának.

Az elmúláshoz való viszony, miképp a szerelemhez való is, bármennyire meghatározott, mondhatni előre kódolt, mégis sok szempontból egyéni, hiszen bármennyire is meghatározó az egyén reakcióit, érzékifejezését a történelmi keretek: szokásrend, kultúra, mégis számtalan lehetőség kínálkozik a világ és az én egyenletének újszerű felállítására. Hárs Ernő létösszegzése nem beszűkít, hanem az egyéni léten túlmutató összefüggésekre hívja fel a figyelmet: „Súgnak a holt elődök, próféta szelleme / tanítása dereng tudatunk láthatárán, / de nincs jóakarát, ami rajtunk segíthet.” Az én tökéletes magára maradása az örökkévalósággal valójában elbeszélhetetlen: „Az a csöpp x, az én, ami leglényegünk, / sosem lesz pontosan meghatározható...” Az öregkor, miközben a fogyó idő realitását hozza magával, ugyanakkor kozmikus léptékben tágitja ki és magányosítja el a tudatot és vezet annak megéléséhez a már idézett *Derüvel várni* zárásában, hogy: „Perc kérésze vagyunk, hulló lombnál esendőbb, / s csak egy dicsőségünk lehet: derüvel / várni a kézre, / mely rossz képletünk letörli.” Az idézet alapján kimondható, hogy a költő öregkori létstratégiájának centrumában az emberi tartás megőrzésének kérdése áll.

Ha ezek után e líra leggyakrabban használt versalakzatait vizsgálom, úgy találok, s ezt a képet hitelesítik a korábbi idézetek, hogy Hárs Ernő új könyvében alapvetően két versalakzatot használ. Az elsőt a búcsú, az emlékezés, a visszarevédés szólama jellemzi. (Ilyen a korábban emlegetett *Gondolsz-e még reám* mellett a *Négy kép, a Májusi harangszó, Búcsú a Balatontól* stb.) A másik típus a fogalmi gondolkodás, mint a létezés egyfajta modellezése, a léttendenciák számbavétele jellemzi. Utalok itt a már elemzett *Derüvel várni* mellett a *Visszfényre* stb. E két alaptípus számos esetben keveredik és új alakzatok is megjelennek, mintegy úton az indirekt szerepvers irányába (*Ferenc József... Jóbót idézve*).

Hárs Ernő öregkori költészete (s itt érdemes felidézni az ide sorolható korábbi köteteket is: *Éjféli tárlat*, 1991; *Szeptember tenyerén*, 1992; *Aranyhíd*, 1997; *Palacküzenet*, 2004) a mai magyar líra jelentős értéke. Olyasfajta szellemi igazodási pont, amely zaklatott korunkban a harmónia szólamait erősíti.

Végezetül, mintegy utószóként, néhány szó a kötetzáró műfordítások-

ról. Hárs Ernő méltó örököse azoknak a nagy műfordító nemzedékeknek, amelyeknek a magyar világirodalmat köszönhetjük. Nagy szó ez, hogy mennyire, azt többek közt Márai Sándor egyik följegyzése mutatja. Külföldi vendégének nem a páratlan magyar irodalom teljesítményével dicsekszik el, hanem műfordítás-irodalmunk elképesztő gazdagságával. Mindennek aligha tesz jót, hogy a műfordítás rangja az utóbbi időben, párhuzamosan az olvasáskultúra hanyatlásával, alaposan leértékelődött. Hárs Ernő fordításai azonban, elég itt a portugálok nemzeti eposzára (*A lusíadák*) vagy éppen Torquato Tasso eposzára (*A megszabadított Jeruzsálem*) utalnom, és folytatható a sor – többek közt – a Fekete-Afrika költészetét bemutató úttörő vállalkozással, mindenképp iránymutató példa. Az új kötet átültetései illeszkedve az előzményekhez (Tassótól Petrarcáig [szonettek] és Goethétől Ludwig Uhlandig, különös tekintettel Anette von Droste-Hülshoffra [*Az óriáskő*] és Gottfried Bennre) időrendben előrehaladva némi izelítőt adnak Hárs Ernő rendhagyó teljesítményéről, amelyben a maximális empátia, nyelvi tudás, formai pontosság, hajlékonyság mind együtt van. Az eredmény pedig a korokon és stílusokon átívelő utazás, amely – aligha csodálkozhatunk ezen – az ember spirituális hitét erősíti a létezés értelmében. Úgy, ahogyan ezt a Hárs Ernő fordította Gottfried Benn egyik megrendítő versében, az *Anemonában* olvashatjuk:

*Megrendítesz, anemona,
a hitet horodod, a fényt,
hogy a nyár belőle fonja
a nagy virágfüzért.*

(*Orpheusz Kiadó, 2008*)
Baán Tibor

Repedések az angyal testén

(Deák László: *A felejtés angyala*)

*„Ki vagy? Sötét vagy-e
Kivel a sötétségben oly rég szembe-
nézek, hallgatag király: rejtélyes
elmúlás!”*
(Füst Milán)

Attól a pillanattól kezdve, hogy Púrá, a Felejtés Angyala megjelenik egy bármiféle mitológiától alapvetően idegenkedő költészetben, a költő többé nem tud szabadulni e testetlen lénytől. Annak ellenére, hogy a Felejtés Angyallal lehetetlen szembenézni, minden hangot, szót és pillantást a bűvkörébe von. Angyalt azonban a költő maga sem láthat, hiába lát mindent az Ő szemével. Am szavai olyan mély gyökerek-

ből nőnek, hogy az angyali testen repedést ütnek mégis, mert az ittlét és itt-nem-lét közti kérlelhetetlenség a benne felhangzó szót is kérlelhetetlenné teszi.

Deák László *A felejtés angyala* című könyvének ez a kérlelhetetlenség ad *átütő erőt*, ez a kérlelhetetlenség kelti az olvasóban azt az érzetet, hogy a kötet versei „szívtájékon” érik. Deák László költészete már az első kötetétől kezdve (*Magasles*, 1979) megalkuvást nem tűrően a lényegre tör egy olyan korban, amelyik szinte axiomatikusan tagadja bármiféle esztétikán kívüli lényeg létét és érvényességét a művészi megnyilatkozásban. Deák László poétikájának éppen az adja katartikus erejét, hogy a hagyományos értelemben vett konfesszionális beszédben, a magánélet történéseinek esetlegességeiben drámai erővel tárulkozik fel az a lényegi érintettség, sorsközösség, ami az emberlét erendő sajátossága. *A felejtés angyala* című kötetben ez az érintettség szinte végleges koncentrátságban jelenik meg, amennyiben a szerző szavaival szólva egy olyan *valóság transzponálódik a versekbe*, amely lehetetlenné teszi a korábbiak folytatását. A hétköznapi-ság egy súlyos betegségből fakadó felfüggesztésének költői gesztusaként értelmezhetők a kötet főszerzővegét mintegy beágyazó paratextusok, melyek a deáki ironia fenntartása mellett kijelölik a kötet modális és értelmi horizontját.

Az első függelékiszöveg köszönetnyilvánítás a gyógyítók rendjének és segítőiknek, egyben kijelöli a kötet időhorizontját is, melyben az *előtt* és *az után* konkrétságában a személyes szenvedéstörténet zajlott. A köszönetnyilvánításon túl paratextusnak tekinthető az a csillaggal elkülönített két mondat, mely a kötet nyitó és záró mondata. „*A lét a nemlét üzemhábja*” szól a groteszk hangú intonáció, mely a kötet verseiben komorabb hangulatartalmak formájában többször visszatér, elsősorban az érzékeny szövevekben megjelenő hibaként-betegségként, romlasként, létbe nyilalló sebként. A könyv záró mondata: „*A halottakra tekintettel maradok*” – olyan előkészítő formula, ami egyszerre érthető a maradás gesztusaként és a költői alapszemlélet végső rögzítéseként is. A kötetnek ez a sajátos zárójelzése meghatározza a versek dimenzionalitását: a nemlét felől értelmezett lét és a halottakon tartott tekintet kétszeres erőterében íródnak ezek a versek. A szerkesztői szempontok fontosságát hangsúlyozza az is, hogy a könyv első verse a *Beköszöntő* címet viseli, ugyanakkor az anaforikus felépítésű, tárgyyszerű helyzetjelentés komorsága inkább a búcsúversek fájaldalmát idézi meg. (Ráadásul a szöveg allúziói József Attila egyik búcsúversét, a *Talán eltűnök hirtelen* című szöveget is megszólaltatják az olvasóban):

*„Egy perce még fiatal voltam
Most lépni se bírok
Minden vadul eltávolodott*

*Egy perce még fiatal voltam
Sokaknak jó ismerős
Se csengőhang nincs se kopogás*

*Egy perce még fiatal voltam
Most mogorván hallgatom
Testemben a hideg szélkorgást”*
(Beköszöntő)

A kötet alapozását végző formai-tartalmi jellegű költői gesztusok tehát hamar tisztázzák poétikájuk természetét. S valóban a *Beköszöntő* után variációk gazdag láncolatában szözl meg a költészetbe transzponálódott keserű valóság Deák László verseiben.

A felejtés angyala című kötetben érezhetően megerősödik élet és költészet együtt formálódó koherenciája, és a súlyos betegség fájaldamas életvalósága olyan hangsúly-eltolódásokat eredményez, aminek köszönhetően a deáki versbeszédben mindig ott bujkáló derű és ironia háttérbe szorul, és a költői hang gyakran transzparenssé válik. A meztelenné váló versbeszéd őszintesége egyrészt a deáki gondolkodás radikalizmusában, a végsőkéig végiggondolt kérdések formájában, másrészt az általa mondott nyelvvél szembeni bizalomban nyilatkozik meg. Deák költői nyelvében organikus kapcsolat szövődik a mondó és a mondott közt, egyik sem tud leválni a másikáról. Deák költészetében korábban is jellemző volt a maszk nélküli *archoz kötött hang* vállalása, amely hang soha nem akart más hangok tükörjátékának részévé válni, ám *A felejtés angyala* verseiben súlyos tétellel terhelődik arc és hang organikus egysége. A kitaró, monofon versbeszéd azt az érzést válthatja ki bennünk, hogy Deák hangja mindig ugyanonnan zeng fel, a test mélységeiből tör elő, és soha nem tud hűtlen lenni a testhez, hiszen éppen annak világba vetettsége kényszeríti újra és újra szólásra. *A felejtés angyala* című kötetben a *testből szóló hang* új értelmet és értelmezési lehetőséget nyer, hiszen hang és test kölcsönös képvisellete ezekben a versekben már nem csupán tudatosan vallott poétikai szándék, hanem az egyetlen lehetséges még mondható és írható nyelv realizálódása. Am a maszk nélküli költői beszéd dominanciája elsősorban nem a folyton változó egzisztenciális élethelyzetekből fakad Deák lírájában, hanem olyan alkati sajátosság, amely a tiszta látás és a tiszta beszéd minimumfeltételét jelenti. Véleményem szerint ebből fakad a Deák-vers jellegzetes plaszticitása, az a materiális karakter, ami a költő képeit szinte tapinthatóvá (testszerűvé) teszi. Ennek a lírának az epikus valóságában ugyanis a világba vetett test csakis világba vetett másik testekkel (élő testekkel, tárgytestekkel) találkozhat. (Ezért is válnak Deák

számára a személyes veszteségek elementáris hiánnyá, hiszen a világban valaha benne volt, de már eltűnt test [holttest] mintegy fizikai űrt hagy maga után.) A látásban szinte „megfürdetett” látványtárgy plaszticitása, kézzelfoghatósága (ami több, mint a Deák-értelmezésekben közkeletűvé vált realizmus) valójában ennek a sajátos költőségnek az aranyfedezete – ebben a poétikában a szó sohasem pusztán fogalom. Tehát Deák versei úgy válnak költőivé, hogy a Szép érdekében nem vállalnak semmiféle esztétizáló szublimációt, fogalmi operációt, ehelyett a szó a maga valóságában maradván, mintegy belső nehézkedése révén rendezzi a Deák-verseket szigorú egységbe.

„Jól emlékszem még e sötét ízekre,
Torkomban az édes – fanyar,
Szőrös falatokra és a porhanyós,
Sárga és langyos agyvelőkre,
Amivel régóta kínál az évek vége.”
(Naspolya, sült gesztenye)

Az érzékletes, plasztikus ábrázolás mögött működő lényeglátás határozza meg és formálja a kötet teljességét a szemléletmódtól kezdődően a beszédformán át a mondattömbösödésben realizálódó grammatikai struktúrákig. A Deák-vers szava nem pusztán megnevez, hanem egyszerre formát is ad, mintegy visszaemeli jelöltjeit a jelen világszerűségébe. Ebből fakad az, hogy annak ellenére, hogy *A felejtés angyala* kötet alapvetően a Deák-féle emlékeztetőpoétika folytatásaként olvasható, a múlt sohasem válik a megszépítő messzeség idealizációjának prédájává. A múlt itt maróan és égetően a jelenhez és a jelenbe ér, így a versek biztos érzékkel kerülnek a nosztalgikus fenyegetését. A versek rendkívül hangsúlyos egyes szám első személye, közléseinek gyakran intim vallomássága, az önfeltárás drámaisága ugyanígy mentes marad az érzelmességtől, mert a feltörő fájdalom olyan potenciális hangként is megszólal, mely egy közös nyelvi artikulációként a *mi* hangunk is lehet. A Deák hangjában megjelenő potencialitás (a Másik hangjának az Én hangjaként való érzékelése) csak részkomponense a kötet egyik alap-témájának, a már elveszett, mégis mindannyiunkban ott rejtő közös nyelv kérdésének.

„Alig mozdul vízfenéken a páncélos
[óshal.
Egy közös nyelv utolsó birtokosa,
[néma és süket.”
(Wols-variáció)

Ebben az összefüggésben nagyon is beszédesnek tekinthető az *Eső* című versbe beékelte archaizálás, amelyben az ómagyar kori beszéd hangzás- és artikulációs rendje egy régi, közös nyelv olyan tapasztalatát adja át, amely közös sors és szenvedés szö-

vegeként rögzült a *Halotti beszéd és könyörgés*ben.

„És vidulunk, sírunk veled idő,
[ostoroddal jóra terelődünk.
Hertzeg- fewld hyv mezeytelen, el
[futamlyk, azky csak eel,
syr, nem syr, halaala lezen, mynth
[azkyth el sodor a 'zeel.
Sodor, bőrig áztat, elver, áztatott
[kender vág hátamba árkot.”
(Eső)

A siratóbeszéd egyfajta ősnyelv, az elmúlás el nem múlt panaszának és fájdalomnak nyelvi megnyilatkozása. Benne a közös gond mindig mint személyes jelenik meg, ám a személyes soha nem lehet más, mint a közös sors egyik szólama. *A felejtés angyala* című kötetben ez a két szólam egymást át- meg átjárva válik modális alapregiszterre, hogy belőle elemelkedések és kihangosulások szólalhasanak fel. A kötet így nyeri el azt a rejtett ritmust és lüktetést, melyben a kis és nagy egységek, a személyesség és a tárgyiasság, lehangoltság és emelkedettség, remény és reménytelenség regiszterei valami egységbe ringnak össze. *A felejtés angyala* a fájdalomartikulációkban valamiképpen megőrződő közös nyelv elemi erejét, a testtel való együttlüktetését próbálja visszanyerni. Az így értett kompozicionális lüktetés alapritmusát azok a nagyversek adják meg, melyek a magyar gondolati (létértelmező) költészet nagy hagyományába illeszkednek. Ezek a versek azáltal válnak a könyv tartópilléreivé, hogy a nagyobb dimenzió tágasságába ágyazzák a deáki poétika variánsait, mégis szigorúan benne tartják a személyesség világszerűségében is, így a személyes sors a közös feltételrendszer egy elkülönülő formájaként realizálódik. *A Wols-variáció*, a *Pangloss mester esti szózata*, a *Tél az őszben*, az *Egy gyomnövény-kert*, a *Váratlan fordulat*, a *Kies Gyenesdiás* és az *Eső* című versek létérzékelése és létértelmezése feltétlenül kiemelkedik a kortárs magyar költészet reflexiós szintjéből. Elsősorban a kiforrott hang, a kiérlelt látásmód, a gondolathoz tökéletesen idomuló nyelv teszi súlyossá ezeket a verseket. A meditatív alapállás, a reflexió mélysége és komolysága olyan természetességgel kap nyelvi formát, mintha egy belső beszéd szabad áramlása lenne. Ezek a versek a nagy mesterek közül leginkább Rilke és T. S. Eliot költői világának megidézői, tehát annak a költői hagyománynak a folytatói, amely a versbeszédet olyan jelentések artikulációjává tette, amelyek az emberi élet határvidékeiről hoznak hírt az embernek. Deák László vállalja, hogy a ma divatos „kis témák, kis elbeszélések” helyett lírai érdeklődését kiterjessze annak a teljességnek az egészére, amit az emberlét minden töredékessége és esetlegessége ellenére saját szférája-

ként birtokol. (Legalábbis birtokolni vágyik.) Az emberről szóló nagy versek ezek, bennük sűrűsödik össze mindaz a tapasztalat, amit az élet a maga drámaival, örömeivel, állandó változásaival mintegy kikényszerít és kiérlel az életutat megjáró emberből. Fontos hangsúlyozni, hogy Deáktól távol áll mindenfajta bölcselkedés. Ezek a versek nem a nagy tanulások, tapasztalatok rögzítései, sokkal inkább a kérdések, a meghökkenések, a megrettenések nem-fogalmi tapasztalatának verbalizációi. A versek tárgyszerűsége és tényyszerűsége abból fakad, hogy a nyelv úgy kezd el működni bennük, hogy a gondolat centrumai szinte nyomtalanul válnak, és a vers elsimul a szerzői szemléletmód koncentrátságában és a nyelvi elaborációban. A *Pangloss mester esti szózata*nak ritkái emelkedettsége, intonációja úgy modellálja a himnikus hangot, hogy mindvégig megmarad a fegyelmezett, tényközlő logikai megnyilatkozás formáinál, mégis egyszerre a lét, az ember dicséretévé és panaszává tud válni.

„Mert, hogy is lehetne elképzelni
[bármit, nálunk különbet
akár,
Aminek bármi részlete ne bennünk
[gyökerezne, ne másolná
Szolgaian ismereteinket és múltunk
[minden váltakozó tényét,
Amelyben ott mozog a parányok,
[férgek, vadak és jószágok
Mindenemű színe, növekedése,
[mozgása, szaporodása,
Valamint összes alakja és
[rendeltetése a Nap alatt...”
(Pangloss mester esti szózata)

A fülünknek szinte már idegen, mert rendkívül bátor hangütés valójában a költészet igazi hangja, mely úgy szól *fölöttünk*, hogy benne mégis a lényegünket halljuk vissza. Deák Pangloss szózatához nem tesz ki semmilyen előjelet, a felvilágosodás gyermekének szavai torzítatlanul állnak az olvasó előtt, aki így önmaga olyan végiggondolására kényszerül, amelyben vallatása tárgya az a lényegi kérdés, hogy a harmadik évezred embereként mit őriz magában mindabból, „amiből a szépség, boldogság, igazság és erény / származik.”

„Magunk vagyunk a rendezők,
[ismeretünk a rend alá van
[vetve,
Létünk értelme az ismeret ismétlése,
[törvénnyé emelése,
[összszűzése,
Majd az ismeret rend szerinti
[újraalkotása, törvénnyé
[emelése,
Mindaz, amiből a szépség,
[boldogság, igazság és erény
[származik.”

A világot és önmagát rendező és a rendet mindig újra elvesztő „pang-

lossi” ember Deák verseinek mindenkori „hőse”. A végső rendalkotás lehetetlensége az ember időnek kített voltából fakad. Az idővel szembeni emberi védtelenség a legkülönbözőbb szölamokban kap hangot a kötet verseiben, mondhatnánk, hogy a szerző szemléletében az egyik legfontosabb tétellel bíró elem az időben való helyzetállás mozzanata. A Kurcsis László rajzaihoz készített *Sivatagi évad* verseiben megnyilatkozó pillanatnyi állandóságától a *Wols-variáció* komor örökkévalóságáig az idő mint a romlás megtestesülése jelenik meg. A Paul Valéry *Tengerparti temetőjét* idéző *Wols-variáció*ban Deák az időbe vetett ember körül megnyíló félelmetes oppozíciókat mutatja fel. A tenger végtelenébe kifutó törékeny halászbárka parabolájában a roppant tér és idő huzatában helyét kereső ember kicsinyisége, védtelensége kap hangot. Deák verse attól válik bravúrossá, hogy úgy ábrázolja a végtelenbe nyíló teret, hogy benne csak egy-egy villanásra tűnik fel a bárka, s az ember valójában láthatatlan és nyomtalan marad a téridőben.

„*Tompa fényű, foszló semmiből*
[madárraj érkezik.
Szakadatlan, im az idő hullámverése,
[moszat zaj,
Kavicsán lépdél, hátrálva halad a
[múló jövő,
Fárosz sugára vetül az éjféli
[óceánra.
Fordíts hátat a parti káosznak,
[halász!
Bukó hold himbál feletted öröktől
[való választ.”
(*Wols-variáció*)

Az embert körülvevő és elszédítő dimenziók tragikus és fenséges egyensúlytalanságának felmutatása önmagában teremti meg a vers drámaiságát, anélkül, hogy erre vonatkozóan bármiféle kimondásra sor kerülne. Tulajdonképpen a *Wols-variáció* félelmetes tér-idő szerkezete modellálja a kötet más verseit az emberlétet érintő alapvető viszonyrendszer tekintetében. Mintha egyrészt nagyon távolról és nagyon régről sodródó szavak és áramok a versbe, másrészt nagyon messzire tovább is hullámoznának, s bármiféle bizonyosság csak a jelen pillanatnyi konstanciájában volna lehetséges, ám e pillanatnyiség is két irányból állandó fenyegetettséggel van kitéve. (Így voltaképpen csak a versbe rögzült idő válik invariánssá.). „*Hát elmúlt ez az év is. Múlóban tehát, ami amúgy is / bizonytalan.*” – szólal meg az egyik verszárlatban a szerzői hang, átadva magát ennek a távolról érkező és távolba tartó áramlásnak. Ami a két távolság között történik és zajlik, az lényegileg a romlás folyamata. Deák László szeme mindig is élesen és tisztán érzékelte a romlás alakzatait és formációit a megnyíló életvalóságban. A testi, szellemi, lelki, erkölcsi romlás

fájdalmasan személyes tapasztalatai végső soron ennek a költészetnek az igazi formáló energiájává váltak. A korábbi kötetekben sajátos (közel- és távolálló) alakokban, figurákban megjelenő romlás és hanyatlás – mint az idő munkája – *A felejtés angyala* kötetben általános, mindenre kiterjedő léttapasztalattá válik.

„*Évek pizska, redve, ótvára, ragyája,*
Sárgult gönce, penészes csizmája,
Szürke sóban avas szalonnája,
Gerendán szurtos tarisznyája.
Egyszer volt volna jámbor óhajtása,
Boltmélyi sarkában felcsukló sírása.”
(Régi dal a múlt időről)

A lírai személyességre kiterjedő romlás nem új elem ebben a költészetben, hiszen az előző Deák-kötetek is szinte ijesztő személyességben tudták szóra bírni a romlás fájdalmait, az új kötet verseinek fokozott énrányultsága, énré kihegyezettsége mégis nyilvánvaló. Az *Egy gyomnövény-kert* című vers a természetre vetíti ki azt a folyamatot, amelynek során a természetes erő és szépség valami idegen erő és akarat önkényéből fakadóan végső visszavételre kerül. A gyomnövényekkel benőtt és felvert kert egy arculat elváltozásának az allegóriája, ugyanakkor közös tér is:

„*Amiben épp úgy hamvadtok, mint*
[aranycsináló, csodadoktor,
gyilkos haramia vagy szent szűz
[hamvad el, fennen hallatva
valami ősi, már szövege sincs
[közös éneket, közelebb még
a testvéri szívhez, de már így sem
[élég közel.”
(*Egy gyomnövény-kert*)

Az idő és az enyészet fogságába került kert látványában a képcserék sorozata a megrendítő, az a színeváltozás, melynek során a korábbi érvényesség érvénytelenné válik, a korábbi szépség pedig a hiány képeként jelenik meg. A kert romlásába állított ember mintha az állandóbb anyag lenne, a kerti növény túlélője, az idők találkozásában a maradandóbb. Ám ez a maradandóság csak arra való, és csak arra elég, hogy e „maradandóságban” az ember reflexióra legyen képes, és e reflexióban saját sorsát pillanthassa meg.

„*Talány, miért habzsol fel érzékeny*
[szöveget telhetetlen
[bendő,
Önképére aláz ritka kerti pompát?
[Szépség! Miért hullassz
[szét?
Könyörtelenül csörtet, gázol,
[hódolat bennünk gaz horda,”
(*Egy gyomnövény-kert*)

Az „érzékeny szövet” jelentéskörei behálózzák a kötet egészét, hiszen a romlás történései mindig az élet finomszerkezeteiben lendülnek műkö-

désbe. A törékeny, sebezhető test passiója ugyanannak a rendvesztésnek a drámai formája, amely Pangloss meszter esti szözatában minden rendszermentést és összerendeződést törvénytelenül követ. A kötetnek azok a versei, amelyek a betegség és a gyógyulás rejtelmes folyamatait, ijesztő alkímiaját próbálják rögzíteni, maguk is az összerendeződés és a széthullás formáit adják ki. A vers érzékeny szövetének módosulásait, az egyes szövegek mint egy-egy kórkép adnak hírt a test mélyének történéseiről. Így a szövegelőttiség kétségbeesett alakzataitól (*Alomszerű rajz, írásszerű álom*) a több tételből összeálló formáig (*Kies Gyenesdiás*) bomlik és épül, foszlik és rendeződik a textus. Több esetben szólal meg a fájdalom és szenvedés közös őnyelvének artikulációjaként, válasz nélküli kérdésként, kongó felkiáltásként. A poétika előtti nyelvi megnyilatkozások könyörtelen leplezetlenségében ott munkál az írásnak az a rögzítő, jeladó funkciója, ami az írás folyamatát, gesztusrendszerét mindig az eleven élethez kötötte, hiszen az írásban megörökített hang és szó mint értelem és bizonyosság jelenik meg. Deák László kíméletlenül rögzítette a betegségben szedett test passióját. Korábban is kérlelhetetlen tekintete saját történetében sem válik mássá, mint ahogy ez a *Váratlan fordulat* című versdrámában is érzékelhető. A számonkérés és a panasza vagy az okadó értelemkeresés hangja helyett a védekezésre mindvégig kész tudomásulvétel megrázó monológjai gyakran a végső felismerések közeléből szólnak:

„*Akarta Isten? Fel sem érem ésszel*
[mit akar,
és miért nem mást akar?
Mindenesetre gyorsan zajlik itélete.
Borzongok, ha tiszta, áttetsző a
[szándék,
iránya van kételyeknek,
[fényükrébe von tekintete.”
(Szétfoszlik, ha érinted)

Az önmegszólító monológ, a kibeszélés és a kiírás műveletei olyan öndokumentációkká válnak, amelyek a személyesség megrázóan nyílt vállalásával magának a költészetnek a demonstrációi. Amennyiben minden lényegi költészet feltárás, apokalipszis, annyiban *A felejtés angyala* kötet versei valóban a végső dolgok feltárásának munkáját végzik. Ebben az apokalipszisben a feltárás legizibb személyessége ellenére a *mi* arcunk és sorsunk tárul fel.

A kötet versei repedéseket ütnek amaz angyal testén, megtörik kérlelhetetlen hallgatását, néma közönyét. Mint minden jelentős költészet, Deák köteté is a néma lét szóra bírásának eszköze, a *Felejtés Angyalának* hatalmába került birodalom visszafoglalá-

sa az élet és az emlékezet számára. A bűnös kéz és a megriadt elme nagy-szerű tette.

„Zuhog a mennyezetről azóta a
[múlt esője.
Meddig ázhatsz így mégis?
Végül mállik csak azért is a finoman
[szótt kelme,
Nem tart össze történet s
[múltó-elmúltó szála,
És egyszer elapad a mennyei permet.
Kihagy, ráng a bűnös kéz, a
[megriadt elme.”
(Jelen volt)
(Nap Kiadó, 2009)
Komálovics Zoltán

Hangok minden irányból

(Varga Mátyás: Hallásgyakorlatok)

A formanyelv kísérletező mini-malizmusa, amely Varga Mátyás eddigi költői munkáinak is meghatározó sajátossága volt, jelen kötetben – úgy érezni – végpontját érte el. A nagybetűk teljes és a modalitást jelző központozás csaknem teljes hiánya; a függőleges vonalakkal tagolt, téglalappá rendezett (téglalapba szorított) szövegtestek szigorú fegyelme: visszafogott versbeszédet eredményező tényezők. Ez a látszólag szentelen szövegközlés azonban épp az érzelmi töltést nem nélkülözi: a *Hallásgyakorlatok* elfojtásokkal terhes életeket tematizál, s eközben feszültséget fokozó esztétikát munkál ki. A tő- s gyakran hiányos mondatokban mélyebb tartalmak villódnak; a hétköznapi helyzetek, események és körülmények (autó, kórház, metró, család, telefon, televízió) mind a veszteségek, a betegségek és a halál közé zárt léte-zést mutatják föl. S annak alapjaként a szeretet – hiányzó vagy törmelékeny – fundamentumát. E minimalista realizmus mély érzékenysége a Tar Sándor novellisztikájából, Parti Nagy Lajos tárcaművészetéből is ismerős *szociális kompassió*val rokon. Az inautentikus lét és az inautentikus nyelv tragikumát közhelyes szólamok, nyelvi panelek közvetítik és tanúsítják. Amelyek ugyanakkor – s ez Varga egyik fő leleménye – összefüggéseikből kiragadva elemi megnyilatkozásokká lényegülnek, sejtelmes, súlyos és bajlós evidenciákká.

„elfelejtettem, mi volt még. | pedig
[biztos, hogy volt még valami.”
(hallásgyakorlatok #1; 5.)

– mondja az első vers, s hajlamosak vagyunk emblematiszusan erőt tulajdonítani ennek a szöveghelynek: a feledésnek és romlásnak kiszolgáltatót, a saját életéhez sem hozzáférő ember a középponti alakja a következ-

ző szövegeknek is. Miféle tónus és látásmód uralkodik, s milyen jelentésirányok nyílnak a kötetben? Jöszövel találok hozhatunk példákat. Legszembetűnőbb a családi, rokoni kapcsolatok reflektálatlan problematikus-sága. A házastársi szeretetviszony kiüresedtségét a feleség egy korszakot jelképező édesesség fölemlítésével érzékíti: „a hétvégére szeretek virágot venni. | a férjem sose vesz. | a névnapomra is mindig csak konyakos meggyet” (*hallásgyakorlatok* #6; 10.). Ebben a világban (világunkban) a gyermekkor sem paradicsomi állapotok emlékeztetével kecsegtet, inkább a háritás megrázó lélektanát hívja elő: „itt nőttem fel, menjünk innen” (*hallásgyakorlatok* #7; 11.). Az élet inautentikus formái a halálhoz való viszonyulás emberi módját is ellehetetlenítik. A nemzedékek közti kapcsolás pusztán materiális és praktikus tartalmakkal bír: „apám már tíz éve ebben a szociális otthonban van, de nem bírjuk fizetni. hetek óta ezen veszünk. | tegnap azt mondta, hogy az ő szülei legalább időben” (*hallásgyakorlatok* #7; 11.); a megőrző emlékezet (lényegében a méltó emberi lét) fölszámolása *mint társadalmi gyakorlat* jelenik meg: „amikor felszámolták a rózsika lakását, a konténer mellé hordták le a ruháit. | meg mindent, ami emlékeztet” (*hallásgyakorlatok* #27; 31.); a lelki-szellemi együvé tartozásnál fontosabbnak bizonyul a vérségi kötelék – jellemző mód veszteséget előlegező – jelenvalósága: „az orvos szóba se állt velem. | azt mondta, hozzátartozó jöjjön vagy rokon. | ebben a korban még mindenkinek van” (*hallásgyakorlatok* #28; 32.). A törődött lélek tudattal, tudatossággal nem felügyelt gyászunkja ezek után bármily groteszknak tűnik is föl, a legtisztább és legszebb tragikum minőségét hordozza (amit tovább súlyosít a sárból teremtés kezdetét és véget egymáshoz rendelő, tragiko-groteszk allúziója): „a virágcserepben talált földet. | abból csinált sarat. | bekente magát, amenyire bírta. | aztán kiült a hidegbe, hogy érezze, milyen lehet valának az első este a temetőben” (*hallásgyakorlatok* #24; 28.).

E poézis meggyőző tárgyiassággal ad számot a *kultúrát elvető civilizáció* természetéről – egy helyütt a fogyasztói létmód foglyaként szólaltatva meg a beszélőt: „a kezemet minden este bekenem ezzel a krémmel. néha az arcomat is. | tíz percig, amíg fel nem szívódik, nem lehet semmit megfognom. | ilyenkor nem tudok váltani a tévén. | tíz percig muszáj mindent megnézni” (*hallásgyakorlatok* #10; 14.); más pontokon a magasabb lét-től való elzártág jegyében rajzolva élénk a hit szertartásához esetenül, az ünnep lelkiségéhez avatatlanul közeledőt: „hátról erősen fogta a vállamat. | és azt mondta, hogy vessek keresztet. de nem tudtam, hogyan kezdődik” (*hallásgyakorlatok* #11; 15.); „félek az

ünnepektől. ha nem járnak az autók. és ha az üzletek sem. | mit lehet ilyenkor csinálni? dél körül felkelek. | ha nem tudok aludni, már az ágyból elkezdem nézni a filmeket” (*hallásgyakorlatok* #12; 16.). A jelentések nélküli élet példázata („előfordul, hogy reggel tévedésből két adag kávé is főzök. | egy darabig azt hittem, jelent valamit. | de semmit” – *hallásgyakorlatok* #25; 29.); az óhatatlan önreflexivitás szomorú szépsége („amikor elolvastam, belesápadtam. | aztán megnéztem a tükörben, milyen vagyok sápadtan” – *hallásgyakorlatok* #29; 33.); az ontologikus alapok elvesztésére eszmélő szubjektum puha kétségbeesése („meg hogy feltétlenül csak a legfontosabbakat vigyem magammal. | de honnan tudám, mi a legfontosabb?” – *hallásgyakorlatok* #38; 42.): mindegyik pillanatképpen az esendőség és az elesettség egzisztenciális képlete rögzül. (Üdítő esemény, ha legalább a *hallomásból ismert* tisztaság motívuma föltűnik e horizonton: „képzeld, az én nagynéném meg apáca. | anyám szerint sokat imádkozik, attól maradt selymes a bőre” – *hallásgyakorlatok* #29; 33.)

A negyven számozott darab ténylegesen hallott-lejegyzett mondatok és szövegtöredékek sorozatának rémlik; több hang, több beszélő, több nézőpont összmunkájának, többféle sors és sorstalanság gyűjteményének. (Talált lírának – ámde itt a *föltalált* a helyénvalóbb jelző. A szerző poétikai tudatossága lenyűgöző.) Üssük föl a kötetet, s nézzük végül, miképp szerveződik egy efféle „hallásgyakorlat”: „fodrász, gondoltam, sok embert ismer. | de amikor az anyja azt kérdezte, janó, te most hogy kerülsz ide, már tudtam, hogy kár volt. || mögém állt. és ha behúztam a hasam, óvatosan becsúszta a tenyerét a farmeromba. | amikor uja hegyével már elérte az apróbb szőrszálakat, megállt. | én ezt szerettem a legjobban. || két naponta veszek tejet a macskának, de nem nagyon eszi. | csak ül mellette, én meg beszélek hozzá. mondom neki, hogy jó. | az meg csak néz valahová. || mert mi is zsidók vagyunk? | nane. | én nem vagyok semmi. || apám akkor bekapcsolta a rádiót. | az esti krónika ment. | kétszer is elmondták a várható időjárást: az elején röviden, a végén meg részletesen. || otthon bulizunk, vagy elmegyünk valami helyre? | de előtte még. || mellém állt a mozgólépcsőn. és nézett. | hiába fordultam el, csak nézett. || bejöttek a menhelyre és kiválogatták a szép gyerekeket. | mindenki szépet akart magának. | ez volt a baj” (*hallásgyakorlatok* #26; 30.). Látható, a kétvonalas elhatárolások legalábbis témaváltást jeleznek. S többnyire nemcsak a beszéd tárgy újul meg: változik a helyszín, az idő, a megszólaló is. Többnyire. És vélhetően. Pontosabb iránymutatás híján ugyanis a befogadó éppoly hermeneutikai homályban találja magát, amilyen bizonytalan-

ság a kötet alakjainak életét tölti ki. Az idézett példában a fodrászat közegeből jutunk el éles váltásokkal a gyermek-menhelyig; s közben a testi közeledés sutasága, az állattartás magános próbája, a személyes identitás fölszínes válsága, a rádióhallgatás üres rutinja, a szórakozás (a ki-kapcsolódás) fásult igénye s a mozgólépcsőn utazás alkalmi élménye ad számot arról, mivel telik, mivel múlik az idő – a mozdulatlan élet világában.

„és jöttek a hangok minden irányból. | csak ki kellett bírni” – olvassuk az utolsó szövegben (*hallásgyakorlatok #40; 44.*), s magunkra vesszük az egyszerű közlést. Hiszen Varga Mátyás kötetében is jönnek a hangok minden irányból, és az olvasónak nincs is egyéb dolga, mint hogy kibírja, elviselje és vallatóra fogja a töredékek aszketikus áradását, átadván magát az elmulasztott katarzisokról szóló híradás katartikus hatásának.

(*Magvető Könyvkiadó, 2009*)
Halmi Tamás

„A világ már készen van, csak üres.”

(Vörös István: A Vörös István gép vándorévei – fejlődésregény)

„Néha észre kell venni
 elkünkön, hogy keresztülsüt
 rajta egy fekete pillantás,
 hogy kerges ujjak formálják
 még pusztulóban is.”

Kivételes poétikai programot, költői alapmagatartást sejtet egy több mint négyszáz oldalas verseskötet. Vörös István új versgyűjteménye három, önmagában is egységes, zárt kompozícióként szemlélhető rész (*A rövidülő évezred, Saját tao, A berlini füzetből*) tematikus összegzése. A kötet címében persze olyan nyelvi jelölőket találunk, melyek – a fülszövegben olvasható utalásokkal együtt – a könyv terjedelmét, az artikuláció ritmusát, az alkotói pozíciót is magyarázzák.

„Voltaképpen azt a folyamatos élményemet akartam rögzíteni, nyugtázni, hogy dolgozik bennem egy gép – ahogyan nyilván másokban is –, ami részben tőlem függetlenül teszi a dolgát. A dolgomat. Ahhoz hasonlóan, ahogy megy tovább minden az álmainkban, forog, forog az ember agya.”
 (Részlet egy interjúból)

Vörös István – a cím súlyos ígérete szerint – komoly üzenetekkel kíván szólni élettrajzi nevével illetett másáról, alteregójáról, és a szövegek nyitott játékot megvalósító ereje által az *én-gép* zakatolásának bűvkörében megjelenő valóságról. A fejlődésregény műfaj-

megjelölés (a vándorév motívummal együtt) a hét esztendő alatt keletkezett versek egyfajta célirányosságát is jelzi, az alkotó és a befogadó pozícióját ugyanakkor egy közös – persze számtalan leágazás lehetőségét ígérő – (regény)olvasói világba emeli.

A kötet első egységében (*A rövidülő évezred, 2001–2005*) a versek koherenciáját formai karakter, jellegzetes szövegkompozíciós elv teremti meg, a költemények ugyanis markáns, ötnégy-három-kettő-egysoros egységek-ből épülnek fel. Ritka kivételt jelent, ha egy-egy vers (*A farkas szárnyáról, Északkelet*) hatsoros egységtől halad a kétsorosig, illetve, ha a tizenöt sort ellentétes irányú – sornövekedést mutató – versépítkezési elv uralja (*Álomfjézés színekkel*).

A kötet egészében emellett a költő sajátos – a groteszk, az abszurd és a naturalizmus jellegzetességeit is felmutató – alaphangja köti össze az én-poézis mozaikdarabjait. Vörös István szövegegyeségei a legszemélyesebb történekek artikulációit kérlelhetlenül, emellett igen erőteljes (ön)íróiával határolják el a nagy metaforák, toposzok, paradigmák nyelvi jeleitől. A tudatosan formabontó képzetársításokra alapozott poétikai hang mintha újra és újra azt üzenné: a személyes sors drámáinak nagy metaforái mindig újraírható nyelvi jelek mentén szerveződnek. Miközben a versgyűjtemény egésze a szilárd formai strukturalizmus érvényét hangsúlyozza, a szövegekben megjelenő metafizikai tartalmakra utaló nyelvhasználat egyenesen a „középpont megsemmisítésére” irányulóan egyfajta dekonstrukciós diskurzus irányába mozdul el. A versekben a banalitás világának nyelvi jelölői merész asszociatív síkok mentén kerülnek kapcsolatba a szakralitás képeivel.

„Mint az asztali porszívó:
 parányi tisztítóút le-
 vágott én-darabkáinknak.
 (...) Minek a feltámadásig várni?
 Töltsön egy hévűgét az
 Üdv-hegységben.”
 (Egy apróhirdetés)

„És a kezdetet eldugaszolta
 az ige, mint lefolyót a
 szappanos hajcsomó?”
 (Az irigység kezdetéről)

Vörös István a transzcendens tartalmak artikulációs lehetőségeit inkább nyelvi játékként szemléli. Költészete a *mysterium tremendum* kimondásával kapcsolatos intellektuális útkezes, szilárdnak hitt nyelvi paradigmákat körüljáró és megkérdőjelező kísérletezés. Ez a poézis a hagyomány mimetikus funkciója mellett (helyett) olyan beszédmód irányába mozdul el, mely a befogadás aktív folyamata nyomán megjelenő új implikációkra is épít. A bátran vállalt költői program alapján új gondolati, interpretációs síkok szerveződhetnek az abszurd

hasonlatok, narratív futamok, metonimikus szókapcsolatok nyomán:

„Isten tapsa, mint egy kőtábla.”
 (Nevetni decemberi reggeleken)
 „Isten dzsúddőzdő.
 (...) Egy szál törül-
 közben meg zuhanyozni.”
 (A fehér ima)
 „Fonalat gombolyít az Isten.”
 (Parancsolat teszi az Isten)
 „Isten ma is távkapcsoló.”
 (A száj története)

Az értelmező, befogadó nyelvi jelekhez kötődő kiindulópontjai új színekkel telítődhetnek vagy egyenesen átértelődhetnek a kötetet átszövő nyelvi paradoxonok hatására. A dinamikus jelölők új tartalmakat felvillantó középpontok elemeivé válnak, és e struktúrafogalmak új formákat, nevetek eredményezhetnek. Az olvasót persze néhol elbizonytalaníthatja az a felismerés, hogy olykor csupán groteszk, metszően cinikus vagy éppen (ál)naiv pozícióból építkező – csupán a költő világának alkotóelemeit felmutató – nyelvi játékról van szó. Bár a paradigmakeresés a szövegek mennyisége, súlya miatt egyfajta ironikus kanonizációs törekvés-ként is felfogható, érzésem szerint az önmagában impozáns, ám nagyszámú paradox kijelentés esetenként zavaróan hat. Az egyes versek zárt narratívái hatásosabbnak bizonyulnak, mint a szövegek közti kapcsolatot kereső, visszatérő abszurd képsorok. Vörös István éles kontúrokkal megrajzolt képei ugyanakkor esetenként a költemények közti párbeszéd valódi elemeivé válnak, a metaforák ezekben az átjárható szövegterekben találják meg lehetséges pozícióikat. Merész váltások nyomán formálódnak új viszonyítási pontok, melyek – éppen e dekonstruktív átjárhatóság nyomán – rombolják le és építik újjá önmagukat.

„Fárszad a
 valóságot, mint öreg horgász a
 [csukát.” (Esszé a színről)
 „A lélek vándorol, vizes
 réten a hal.” (Édes szálak)

„Egy piros
 mamutot sikerül becsalni
 a jégre.”
 (Vízvezeték építés a Vécsey
 [utcában])

„Isten mamut hátán lovagol.”
 (A pénz története)

„De nem fonál ez, csak pár
 összecsomózott viszonylat,”
 (Parancsolat teszi az Isten)

„Az ítélet ollója elvág
 fonalat, árnyékot, elhagyott
 [vadcsapást.”
 (Édes szálak)

Ez a szöveggalkotási kiindulópont persze a költő korábbi verseskötetében (*Gregorián az erdőn, 2005*) is megje-

lent. Az egymással párbeszédet folytató versek – úgy tűnik – évek óta tudatosan felépített világ alkotóelemei.

Az új verseket átjáró poétikai kulcsfogalmak – pontosabban a lélekre, halálra, angyalokra, Istenre irányuló artikulációs kísérletek –, ahogy a kötet címében a tulajdonnév, valamint a műfajmegjelölés ígéri, az én és a szakralitás világának iróniával átszótt párbeszédét építik fel. Ebben a dialógusban rajzolódik ki a kötet meghatározó programja: az értelemmel bíró történetek keresése, az én alapstruktúrájának kimondása akár a hiány, a negatívum verbális jelölőivel.

„Az én puha
fészkében nemcsak titkos tudás soha
ki nem kelő tojásai hevernek,
[hanem pár
kakukkfióka is, igyekeznek kilökní
[onnan
egymást, minket,”

(Útban befelé)

A kötet harmadik egységében (*A berlini füzetből, 2006–2007*) a szubjektumra és a transzcendensre irányuló poétikai alaphangot az *én gép*, illetve az *Isten gép* képi világa köré szerveződő jelsorok határozzák meg.

„Hiába fogadtam meg egyszer,
hogy az isten szót nem írom le többet,
megkerülhetetlen az én dolgaimban,
és erre jó megoldásnak kínálkozott,
hogy az Isten gép.”

(Részlet egy interjúból)

A leírhatatlan, kimondhatatlan névre (az *Isten gépre*) irányuló filozófiai kérdések mellett az önéletrajzi ihletettségu szubjektumértelmezés (az *én gép*) stációi sorakoznak. A harmadik rész elemeit a tematikus kódok mellett szintén szerkezeti, strukturális keretek szervezik egységgé. A versalakok négy ötsoros szakaszból és az összegzés lehetőségét hordozó befejező sorból állnak. A költő itt is kísérletező, a nyelv működését, a ritmika, a metrum lehetőségeit vizsgáló szövegalkotást valósít meg, a precíz (gépies) kompozíciók beszédmódja ugyanakkor a mértéktartás elveit követi. A versszakok ritmusát a gyakran alkalmazott enjambement teszi egyedivé, olykor retorikailag hangsúlyossá. Érdekes versszervező elem (egy-egy esetben minden verssorban) a negáció monoton alakzatsora.

„Az olyan embert, aki becsvágyó
[létére nem
egyenes, aki ostoba létere nem
[tanulni vágyó,
aki egyszerű létere nem megbízható,
én sehogy sem tudom megérteni,
mondta a mester, aki nyilván
[semmit sem
értett az emberekből.”

(A Mester a tűzparton)

A két rész közé ékelődő fejezet (*Saját tao, 2006*) halk tónusú, a gépek zakatolását kiiktató, meditatív szövegek gyűjteménye. Háttérbe szorul, tulajdonképpen megszűnik a világ abszurditását, Isten és a szubjektum kiismerhetetlenségét stilszerű alakzatokkal leképező poétikai alaphang. A költő egyszerű axiómák, mértéktartó asszociációk kimondásával távolodik el – a különösen az első egységet jellemző – szubjektív léttapasztalatok világától. Kimunkált szövegépítkezés, helyenként tiszta rímek alkalmazása, és valamiféle megnyugtató, a szemlélődő befogadói magatartást feltételező alaphang jellemzi a 81 tételből felépülő egységet.

„Mért van az, hogy a halottak
túlvilággá állnak össze?
(...) Mért van az, hogy az élők
visszalebegnek a másvilág fölé?” (61)

Vörös István új kötete impozáns és bátor kísérlet, a poétikai nyelv, a nyelvi kifejezhetőség lehetőségeivel való szembenézés kísérlete. Ma még nem tudhatjuk, hogy a szövegek a köteten kívül hol és hogyan találják meg helyüket az életműben, illetve a magyar líra fejlődéstörténetében (regényében). A tévedés kockázatát vállaló, a komoly gondolkodás igényét mutató versgyűjtemény azonban vitathatatlanul saját útkeresésünk, fejlődésregényünk újraírására készlet.

(*Jelenkor Kiadó, 2009*)
Horváth Imre

„Elgurulnak a csillagok, gyöngynapunk gyöngyen fölragyog”

(Czilczer Olga:
Világjáró; Bobó könyve)

Az író nagy-mama-alteregót öltve a világ ezer csodájáról, távoli földrészek titkairól mesél kisunokájának. *Világjáró* c. kötete (*Versék Bobó könyvéből*), majd *Bobó könyve* (*Történet egy kisfiúról, aki felfedezte Akiremát*) egy kisgyerek kíváncsi szemével kutatja az Élet titkát: az örök sóvárgást soha-nem-teljesülő álmaink iránt. A regénybeli nagymama arra tanítja kisunokáját: álmok nélkül nem élhetünk, ez a sóvárgás az Élet sója; de tudnunk kell azt is: „nem csak fényből áll a világ”. Így hát, ha nem teljesül valami, vagy nem úgy teljesül, ahogy vágytunk rá – akkor se történik semmi: élni kell tovább mindennapjainkat. A nagymama tanácsaiból némi rezignált bölcsesség és féltő-óvó szeretet árad: a felnövekvő ifjakat fel kell készíteni a csalódásokra is. Ugyanakkor tudatosítani akarja a gyerekekben: a világ-felfedező álmok nélkül mit sem

ér a valóság. Neki kell tehát vágni bátran a titkok útjának. Voltaképpen ez az álomvilág a könyv „nyersanyaga”: ebből építkezik az író. Az álmokból egy új, valóság fölötti realitást teremt, amelyben minden fordított, mint a valóságban, s mégis teljesebb és igazabb. Kis hőse, Bobó és társai itt érzik igazán otthonosan magukat.

A két kötet szorosan kapcsolódik egymáshoz. *Bobó könyve* egy színes fantáziájú, vállalkozó kedvű, kalandra éhes kisfiúról szól; a történetbe szervesen beépülnek a *Világjáróban* megjelent versek, kiegészítve és poétikussá varázsolva a nyolc stációból álló nagy kalandot. Mindkét kötet varázslatos, a kisfiú álmaihoz méltó gyerekrajzokkal van tele; a képeken – mint szürrealis mesevilágban – a dolgok, tárgyak, égitestek szabadon járnak-kelekednek; megelevenedik az antropomorf világ. *Pöttyeske*, a labda, útra kél és útra hív: „Induljunk, és lehetőleg már ma. /.../ Jó lesz pattogni, szállni ott fent / ha már az aszfalt elfogyott lent / éjjel betérni egy vendégházba, / puha álomba, idegen ágyba. /.../ Napok, holdak és labdatársak / suhannak el, vagy minket várnak / egy játszótéren vagy a sarkon épp. / A pingre a pong válaszol odébb”. A *Természet*, amely maga is örök körforgásban, mozgásban-változásban van, Bobó életének nemcsak színtere, környezete, hanem társa is: „A hegy, ha megy, halványsárga / túllruhában megy a bálba. // Erdőben, völgyben a gomba / kalapja, pöttye a gombja. // A tó, a föld pöttye zöld, / tán maga is pötty a föld. / Pötty hátán pötty, el is szállna / a világ, ha lenne szárnya” (*A hegy, ha megy...*). Bobó és kis barátai a Világ-otthon lakói, a Mindenség szerelmesei; a földi és az égi szférában egyszerre szeretnének otthonra találni, égitestek magasába vágynak: „Surran a lift, lódul tova, / tán maga se tudja, hova, // Elhagyja a tizediket, / felhők ott az emeletek. / Este lesz, s ő torpan, megáll. / Kiszáll a nap, a hold beszáll” (*A lift*).

A mese Bobó álmára épül, de a történet szálaít az író gombolyítja. Mintha Bobó – miután végigálmolta a világ-felfedező utat – érettebben, „felnöttebben” ébredne fel. A képzeleti és a valóságrétegek összemosódnak, egyik áthatja a másikat; sokszor alig sejthető, éppen melyik szinten járunk. A fantázia-teremtette bizarr, furcsa dolgok a realitással vegyülve kiszínezik a kisfiú életét, aki Amerika helyett – nagymama tanácsára – a távoli-sejtelmes földrészt, *Akiremát* akarja fölfedezni. Álmában egy ismeretlen réten bókászva csodálatos felhőalakzatokban gyönyörködik (óriás-madár, vadgúnár, Micimackó, sőt saját házuk, amelynek ablakából tündérré szépült anyja nézi őt); de hirtelen-váratlan megbotlik – valójában alvás közben legurul kis heverőjéről – s felriad. Körülnézve azon sajnálkozik: miért nem egy ismeretlen bolygóra pottyant, mint a Kisherceg,

netán a Világűrbe, esetleg a Holdra? Nagymama biztatására aztán kis barátaiival (*Pöttyeske*, a labda, *Zagyi*, a kifestőkönyvből kiröppent, kék-sárga szárnyú rigó, *Búbás*, az eb, a *Begyógyult Lábú* kismadár, bábok – lepkék – hangyák – bogarak, s a *mesefigurák*, akikkel útközben találkoznak) neki-vág az Ismeretlennek.

A szerző nem lineáris történetet mesél, hanem az álom logikája szerint különböző mozaikkockákat épít egybe, amelyek ugyan egy-egy valóságmozzanathoz kapcsolódnak, de el is szakadnak attól; s a fantáziaországban kalandozó kisfiú vissza-visszatér hozzájuk, mint szilárd támpontokhoz. Ilyen biztos pont az iskola, ahova Bobó reggelenként elindul, s amely álmában is fel-feltűnik; vagy még inkább a forgalmat irányító közlekedési rendőr, aki – fejtetón állva – a madarak röptét irányítja. A fent és a lent tartományai felcserélődnek, Bobó maga is kézen állva társalog a Rend barátságos őrével, aki átadná neki a posztját, de a kisfiú ettől visszariad (mi lenne, ha a madarakat nem Afrikába, hanem Amerikába, netán Akiremába irányítaná? a gyerekeket pedig iskola helyett cirkuszba?). Bobó számára a tanóra is az ábrándozás színtere: a kinti madár-csicsergésre, zene-bonára figyel – egy kis törött szárnyú-lábú bicéggő madarat levesz az egyik faágról, bekötözi sebeit, s aztán hosszú útjukon *Begyógyult Lábú* is velük tart. Tehát míg az álomsíkon a nagy felfedező utazás zajlik, a valóság szinten Bobó éli a maga iskolás életét, amelytől igazában véve nem is akar elszakadni, hiszen érzi: szűke van a szilárd pontra, ahova álmodozásából vissza-visszatérhet.

A kisfiú – kedves madaraihoz hasonlítani akarván – maga is szárnyakat növeszt, s négyesben (ő, *Pöttyeske*, *Zagyi*, *Begyógyult Lábú*) útra kelnek. Mikor elfáradnak, leereszkednek egy hegyi tisztáson; szedret, mogyorót s egyéb magvakat csemegéznek. Mindeközben különböző mesefigurákkal találkoznak (*Jancsi és Juliska*, *Piroska és a farkas*, no meg a *nagymama*, a kis *Ancsa*, a gonosz *Erdei Anyóka* és az ellene dallal védekező *kis szolgálólány* stb.), akik ideig-óráig csatlakoznak hozzájuk, s elmesélik fura kalandjaikat, amelyek minden esetben különböznek a köztudatban élő mesevariánsoktól. Mert bár az író az ismert mesék alapotívumaira épít, Bobó képzeletében természetesen átfórmálódnak a figurák (az olvasott-hallott mesék az ő *saját* történetének részeivé válnak, s ő *valóságként* éli meg a hősökkel való találkozását, saját fantáziája szerint átfórmálva őket. Útjuk nagyon vidám; Pöttöske pöttyeit a nap tündökletesen átvilágítja; a pöttösök olykor leválnak róla, s mint kis bogarak külön táncot ropnak, csupa derű és kacagás az életük... A magasban röpködve-játszadózva énekelgetnek. Bobó vágyakozva gondol arra: jó

lenne, ha nagy testvére, Dani is itt lenne kedvenc kutyájával, Búbással – s ők máris ott teremnek. Az egyik városban a kis fagyoskodó-didergő *Gyufaárus Lány* toppan eléjük *Ander-sen* meséjéből; Dani szárnyakat rajzol neki, s ő boldogan indul a csapattal a meleg Afrikába. A kikötőben *szárnyas hajóra* szállnak, s az a magasba emelkedik velük, alattuk gyönyörű sziget fejtetón álló házakkal, mozgó járdákkal, amelyek az emberek – szintén fejtetón állva – különböző irányokban közlekednek. Csodálkoznak a „fordított világon”, de aztán rájönnek: a földgömb *túlso* felén járnak. A városkapunál egy fordított nagy *A* betű; a kis Gyufaárus Lány elmosolyodik: lehet, hogy ez egy ismeretlen földrész jele, netán *Akiremáté*? De Bobó leinti: „Már hogy lenne az? Hiszen Akiremát még fel kell fedezni!”

Czilczer Olga nagyon jól ismeri a gyermeki ésjárását, s a kicsik fantáziavilágát. Mint „mindentudó szerző”, már itt sejteti: maga e kirándulás felér Akiremával; sőt! voltaképpen Akirema nem más, mint a vágyott és megszerzett tapasztalat: az álom több és gazdagabb a valóságnál, hiszen annak esszenciális elemeiből építkezik. A kaland a planéták között talán a mese legizgalmasabb, legeredetibb része. A kozmogóniai-mitologikus és a mesei elemek szorosan egymásba szövődnek; így a történet egyszerre archaikus és ultramodern. A kis csapat minden tagja otthonosan mozog ebben a bizarr-szép „magaslati” világban; megsejtve-megérezve, hogy tágasabb otthonuk a Világűr. Majd a gép a szárazföld fölé kerül, leereszkezik, s kiköt a homokos parton. Az utasok kiszállva nyomban felfigyelnek egy furcsa feliratú táblára: „TT VN VGA-nk”. *Zagyi* rövest meg is fejtí a takarékos írást: ITT VAN VÉGE A VILÁGNAK. Most eszükbe jut, hogy egyszer már látták az *A* betűt: hátha az egy birodalom, egy földrész nevét jelölte? Itt lenne hát vége *A*-nak, azaz Afrikának, vagy esetleg Akimerának? „Egy egész világot hagytunk a hátunk mögött” – vélekedik Bobó. Amint töprengenek-tanakodnak, futólépésben közeledő csapat tűnik fel – furcsán bukdácsolva a fvényen, amely mint-ha maga is hullámszövevény. Az ólomkatona távcsővel fürkészi a messzeséget; Bobó kézzel-lábbal integet neki: itt az ellenség! Csakhogy soraikban csak-hamar ismerős alakot pillant meg: az iskola előtti téren irányító közlekedési rendőrt, s mögötte a madárzenekart, akik a visszatérők üdvözlésére sietnek. A zenekar a rendőr-karmester intésére rázendít, de produkciójuk iszonyú hangzavarba torkollik. Bobó már sejtí: oda érkeztek, ahonnan elindultak. Így kerek a világ. Útközben nagyon megéheztek; Pöttöske indítványozza, hogy a piacra siessenek, ahol sok-sok finom zöldség, gyümölcs vár rájuk (*Piac*). Bobó viszont arra gondol, hogy vadászni kéne menniük; az

ólmokatona puskájával esetleg gepárdot is lőhetnének. „Üres hassal nem fogunk nekivágni az útnak, amely visszafelé ugyanolyan hosszú lesz, mint ideig volt.”

Ekkor forgolódni kezd álmában, majd hamarosan felébred; természetesen a földön találva magát, az ágy előtti szőnyegen. Mikor nagymama beavatóskodik kis szobájába, már barátságosan mondja: „Kérlek, ülj ide, fontos mesélni valóim vannak”. S aztán vég nélkül meséli, csak meséli kalandjait; egyre azon bánkódva, miért is ébredt föl, mielőtt fölfedezte volna Akiremát? „Szegény Akirema! Most fölfedezetlenül marad, vagy más fedezi fel helyettem!” De nagymamája megnyugtítja: „Hiszen fölfedezted! Vagy nem láttad-e sétálgató fáit, mozgó járdáit, fordított házait, a lassan járó járműveket, takarékos feliratokat? Nem láttad-e határait, fővárosát az avar alatt is zöldellő füvel? Ha nem te meséltél volna rólok, tán el se hinném mindezt. Aztán meg ott volt a tenger, regényed tenger, mely partjait mossa”. S mikor Bobó némi csalódással mondja: ez a csodálatos kontinens a föld túloldalán „közelebről nézve azért mégsem olyan csodálatos”, nagymama bölcsen inti: „Nem csak fényből áll a világ. Ezt még a Nagy Szerecsen sem állítaná. Ha nem hiszed, legközelebb kérdezz meg tőle”.

Akiremát fölfedezni a *valóságban* természetesen nem is lehet, hiszen csak képzeletünkben létezik: mindannak a foglalat, ami mellett észrevétlenül megyünk el a hétköznapiakban. A sok érdekes apró látnivaló, a mindennapi élet gondolj-bajjai elterelik figyelmünket a *lényegről*; csak az álom koncentrált világában sejtlenek fel előttünk a *valódi* értékek. Így hát a regénybeli nagymamának van igazsága: Bobó és kis csapata mégis csak felfedezte Akiremát. Bobó regénye, kalandos története nem pusztán mese; valójában égi-földi énünk kettősének színes-forgatagos egymásra vetítése, egymással való szembesítése. Akirema: vágyaink netovábbja, ahova soha nem jut/hat/unk el; és mégis mintha ismernénk, mintha már jártunk volna ott. A földi világ *fordítottja*: ott minden tiszta, egyértelmű, a szépség-jóság-igazság jegyében fogant. Mint Campanella *Napállama*, amely földi síkon soha meg nem valósulhat; s mégis: álomképként mindannyiunkban benne él. Vagy mint az Éden, ahova mindig visszavágyunk, de ahova nincs visszatérés.

A *Bobó könyvből* kisfilm is készült a szerző forgatókönyve alapján (a Duna TV számára). Sőt, Németországban operát is készítenek belőle, az író librettójára építve. Ugy tűnik tehát, Czilczer Olga azon alkotóink közé tartozik, akiknek híre külföldre is eljutott; itthon azonban viszonylag szűk körben ismerik. Pedig olyasmit tud a világról és az emberről, amit

nem sokan: ismeri a szív titkait. Költészetében azt sugallja: aki nem élte át transzcendens énjünk szürreális régiókba emelkedő ábrándjait, az soha nem juthat harmóniába önmagával. Hiszen a boldogság és a bensős béke nem külső tényezőktől függ, hanem abból a felismerésből fakad, amit Vörösmarty így fogalmazott meg másfél évszázada: „Amennyit a szív felfoghat magába, sajátunknak csak annyit mondhatunk”. Költő/nő/nk sokat mondhat a magáénak: a lélek derűjét és a mindent átható, mindenki-re átsugárzó Szeretetet, ami lényéből és írásaiból árad.

(Szerzői kiadás, 2007;
Új Palatinus Könyvesház, 2008)
G. Komoróczy Emőke

Lehet-e történelem a személyes sors?

(Balázs Attila:
Kinek Észak, kinek Dél)

Egyre ritkábbak a pillanatok, amikor a körülöttünk élő emberek, akiket nap nap után látunk, egyszerre megállnak, megszólítanak, és váratlanul elmesélik sorsuk tragédiáját, felrajzolják életük össze-vissza kanyargó folyójának képét. Mi az a változás, esemény, ami mégis ilyen kivételes pillanatok adhat? Szokásos motíváció, ha hirtelen számot vetünk életünk elmúlt idejével, amikor forduloponthoz érünk: „Például tudatosult bennem, hány éves vagyok, és először gondoltam bele abba, mit is kellene kezdenem a maradékkal. Na, mit? Mondjuk megírom minden eddiginél terjedelmesebb könyvem, amelyben a fentebb csak durván vázolt élményeim belesűrűsödnek.” Az ötvenedik életév elmúltával bizony kényszerű a számvetés azzal, hogy a hátralévő időt mire szánja az ember, az író, és nem meglepő Balázs Attila részéről sem, hogy megírja azt a könyvet, amelyet élete „egyik legfontosabb értelméül hozhat fel”. A könyv, amelyet kezembem tartok, a gyökereket, a hagyományt kívánja megragadni. Azt a múltat, amelyből a szerző/narrátor származik, s amelyet szükségszerűen kellett elhagynia életének, pontosabban az életbenmaradásáért folytatott küzdelemnek egy pontján. Szükségszerűen? Leginkább erre a kérdésre keresi a választ „krónikásunk”, a narrátor, s ezért vizsgálja végig szülőföldjének történetét 1526-tól (vagy más nézőpontból a római kortól) egészen napjainkig. Megpróbálja kideríteni, megérteni, hogy miként alakult ki az a helyzet, hogy a két nemzetiség, a szerb és a magyar nem kedveli – nem bírja elviselni – egymást, s ennek nyomán olyan közhangulat alakulhatott ki bizonyos felfokozott és felforrósodott napokban, melyet nem teszi valószínűvé, hogy a

közeljövőben egy ilyen barátság létrejöhet. „Ezzel együtt a két régi szomszéd – akár a jelenlegi egyesült Európa határmezsgyéjén át – kezet foghatna, együtt keringőzhetne, csak ezt előbb meg kellene oldani a fejekben, meg utána jöhet a szív is. Am ez úgymint össze amolyan érdekhátság lenne. Mindenesetre, hogy ez a frigy mekkora ellenállásokba ütközött volna, ütközne most is, mutatja az egyik szocialista szerb politikus egyben színvonalról is tanúskodó emlékezetes kirohanása a délvideki magyarok bármiféle autonómiáját illetően, amely szerint: »A magyarok szabadon kikiálthatják az autonómiájukat, de csak elfelé az autóbuszban, vagy a fán.«”

A könyv téje tehát nem kisebb, mint hogy a narrátor önmaga számára tisztázza, mit kellett odahagynia a délvideken, mi az a hagyomány (történelmi és kulturális egyaránt), amely immár nem mint életközeg, hanem mint könyv számára feldolgozható anyag lesz jelen az életében. S persze ezenközben nem kimondva, de egyfolytában ott bizserog a menni vagy maradni örök kérdése is, amely a határon túli magyarság életének súlyos keresztje mindenkor.

A személyes sors súlyának, ányékának bemutatására több mód is kínálkozna, Balázs Attila a nagy és történelmi léptékű tabló felvázolását választotta. A múlt felidézése, noha ma különböző műfajok felújításával divatos lett, több különféle kérdést is felvet, s bennem sok szünetelt e hosszú könyv olvasásán. A legfontosabb ezek közül, hogy miként tudja az egyén meghatározni a történelmet. Itt minden szón külön hangsúly van, amelyek nem egyenlő mértékűek, de egyformán fontosak. Nem arra gondolok ugyanis, hogy mit jelent az egyén számára a történelem, tehát hogy milyen formájában hat rá, és miképpen rendelődik személyes sorsa országnyi vagy földrésznyi mozgásoknak alá. Vagy egy másik nézőpontból: miként lehetséges az, hogy időnként egyes személyek egész időszakok történelmét irányítják. Lehetséges-e ilyen egyáltalán? Hiszen még Napóleon korában sem irányította minden ember életét sem Napóleon maga, sem a korszak, amelynek szerkezetét, dinamikáját mégiscsak erősen meghatározta a korzikai. Egy jénai szabómester, egy prágai órás, egy dunántúli földbirtokos mit törődött azzal, hogy vajon a nagy hadseregek merre masíroznak, és mely falvak, városok környékét alakítják át csatatérre az egymásra acsarkodó uralkodók, ha nem éppen az ő lakóhelyükön dült a csetepaté? Az ő számukra a nyári hosszú, forró délutánok, vagy gyermekük születése sokkal fontosabb volt, mint az Európát bejáró hírek özöne.

Létezik-e tehát a történelem önmagában? Vagy csak egy olyan identitásképző mese (narratíva), amely arra jó, hogy az állampolgár önazonosságának kialakításában fontos szerepet kapjon. Olyan elmesélhető anyag, amelyet az iskolában megtanulunk, s azután

életünk végéig hurcoljuk magunkkal, mint egy sorvezetőt, hogy legyen fogalmunk arról, honnan jöttünk, s végső soron arról is, hogy merre tartunk. Miként tudja az egyén elmesélni a történelmet? A hivatalos, a tankönyvekben olvasható „történetet” ismerjük, s ez akár el is mondható másnak, ám ez a történelmet ebben az alakjában senki sem élte meg soha. Személyes, családi történelmünk viszont ritkán igazodik a történelemtankönyvekben olvashatókhoz. Ezzel együtt ennek a megőrzése évszázadok óta fontosabb mindenkinek, mint a „hivatalosan” olvasható. A történetté formálás elsődleges szándéka a könnyebb megjegyezhetőség volt, már az ókorban is. A kiemelkedő alkotók, például Homérosz, azért dolgoztak, hogy olyan művet hozzanak létre, amely a szóbeli továbbadás során kevésbé sérül, hogy legyen maradandó példa minden későbbi generáció számára. Ehhez a nagy formátumú történet mellett éppen a személyes előadásmód eszközeit, az állandósuló jelzőket, az egyes szereplőkhöz kapcsolódó kis epizódokat használta fel, s még egy fontos alkotástechnikai jellemzőt: a személyes részvétel hitelességének érzését.

S ezen a ponton – mielőtt az olvasóban végképp gyanússá válik, hogy miért is foglalkozom ennyit a történelemelmélettel – visszatérek Balázs Attila könyvéhez. Ő ugyanis, noha éppen nem az antik mesterek nyomán (amire akár a legutóbbi kötetében, a *Vágyak gyűjteményében* akad példa), de részben ugyanezzel az eljárással közelít egy nagy és szövevényes történethez, amely a Kárpát-medence déli végein, közelebről pedig Pétervárad környékén játszódik. A személyes előadásmód közvetlenségével, ironikus ki- és beszólásaival, a nagy „fordulatok” közé a hétköznapi eseményeket becsempészve írja meg a több évszázadon keresztül hömpölygő történetet. Mintha egy kisvendéglői asztalnál hallgatnánk a nagy dumáját, órái után néhány fröccsön fellelkesült, mindent tudó törzsvendéget, akiből megállás nélkül ömlik a szó. Azért, hogy teljesen parttalan ne legyen a beszédfolyam, a történet csomópontjait és jelképes középpontját Péterváradhoz és szemben, a Duna túlsópartján Újvidékhez láncolja le az elbeszélő. Ez a föld ugyanis az, ahonnan származik, és ez a szimbolikus metszet, ahol a magyarság és szerbség területe egybeesik, s ahol éppen a történelem szeszélyes hullámzásai közepette kialakult, majd lassan gerjedt az a hosszantartó folyamat, amely, valljuk be, még ma is tart, s amely leírható abban az eufémisztikus metaforában, hogy az egymás mellett élő avagy egy helyen élő két nemzet nem nagyon szereti egymást.

A könyv 1526-ban kezdődik, Alapy György, a péterváradai vár főkapitánya nézi a vár körül hömpölygő török áradatot, amely – mint később megtudjuk a könyvből, vagy már tudhatjuk a „történelemből” – annak rendje és módja

szerint majd beveszi azt. A szinte lírai tájleírás finoman olvad a szereplő bána-
tosan reményt vesztett hangulatába,
amely az éppen aktuális pusztulást
szemlélő, de abban évszázadnyi fele-
legesen működő ellenségeskedést és
gyűlöletet megpillantó, ezerszer ezer
elroncsolt sorsot megértő főkapitány-
ban felmerül: „Alapy György várka-
pitány még egyszer fölplisnantott az égre,
de kivételesen nem látott ott semmit,
semmiféle égi jelet, amely netalán
gyors tanácssal, némi reménnyel,
váratlan eligazítással szolgált volna.
Alapy György ekkor nagyon egyedül
érezte magát. Csak egy sötét madarat
látott az égbolton, kissé távolabb, erős
ellenfényben. Nem tudta eldönteni
róla, galamb-e, vagy varjú? Egyszerre
öntötte el megint a halálos düh, meg a
végtelen bánat.”

Az ekkori időtől egészen saját jele-
néig tekinti át a narrátor a „történelmi”
majd ötszáz évet, amely Pétervárad és
Újvidék fölött eljárt. Önmagát króni-
kásnak („krónikásunk”) nevezi, és ez a
narrátori szerep a mai játékos-posztmo-
dern narrációtechnikákat figyelembe
véve egyszerre komolyan vehető és
ironikus is egyben. Mivel az egyes epi-
zódokat az elmúlt idő szerkezetében, a
régebbi kortól a mai felé haladva adja
elő, műve hasonlítható a régi krónika-
műfaj sémájához. Másrészt viszont,
mivel a narrátor figyelme sok minden-
re kiterjed, s nézőpontját korántsem
határozza meg a hagyomány, ezért a
krónika az időbeli egyirányú előrehala-
dás mellett is gyakran mellékvágányra
szalad, olyan részletekbe veszik el,
amelyeknek aztán vagy lesz későbbi
kapcsolódási pontja, vagy sok esetben
nem. Ez már a posztmodern szövegala-
kítási gyakorlat. Am a gyakori időbeli
előreugrás, illetve a több évszázadnyi
visszaulalások miatt olvasó legyen a
foteljében az, aki mindig tudja követni
ezeket a kitérőket, a tér-idő rugalmas
hullámlásában nem szédül meg.

Ez az elbeszélő módszer napjaink
prózapoeitika divatjának megfelelően
teljes szabadságot ad a szerzőnek szö-
vege elrendezésében, mind a kitérők,
mind a visszatérések rendje (vagy
éppen véletlenszerű halmaza) tekintet-
ben. Amikor a mesélő érzi (feltételezi),
hogy lankad a figyelmünk, előhúz egy
pikáns vagy éppen horrorisztikus epi-
zódot, majd ezek felmutatása után vissza-
tér a középponti témájához: Pétervárad
történetéhez, illetve az ehhez kapcsoló-
dó dél-közép-európai nemzetiségi kon-
fliktusok kialakulásának történetéhez.
Bevallom, nem találtam olyan külső
elvet, amely meghatározta volna a tör-
ténét, illetve inkább beszédfolyam elő-
rehaladásának menetét, túl az általános
múltból a jövő felé irányuló alapmozgá-
son. Meglehetősen önkényesnek tűnik
a beszédfolyam iránya és tempója, s ez
a történelem szubjektív elmesélhetősé-
gének – szerintem érvényes – tényét
támasztja alá. A megszólaló hang, ille-
ve a krónikás szerep bizonytalanságát
adja továbbá az is, hogy a történelmi

anyag ismertetésének egész menetében
a narrátor nem rögzíti szerepe határait,
történelmi munkákra hivatkozik, de
azokat tetszése szerint egészíti ki véle-
mekkel, feltételezésekkel, amelyeket
sokszor saját maga fabrikált – noha
általában a józan ész szabályai szerint.
A háttérbe húzódó, nem nagyon azono-
sítható, sokszor ironikusan megszólaló
narrátor viszont ezért gyakran elvette a
kedvem az olvasástól, mert nem érez-
tem, hogy számára fontos lenne az,
amiről beszél.

Mindez elsősorban és nyomatéko-
san a könyv első és második nagy
részére érvényes (*Duna partján Gib-
raltár; Duna partján Athén*), ezek azok
a nagy egységek (összesen 433 oldal),
amelyek a „régebbi” korokat, tehát a
narrátor születését jóval megelőző idő-
ket és eseményeket mesélik el. A har-
madik egységben mintha éles váltáson
esnének keresztül, a korábbi tereferélős,
mesélős, kicsit csacsogós történetmon-
dásból az elbeszélő átvált egy sokkal
érdesebb hangra, égetőbb kérdések és
a személyes sors, felelősség boncolga-
tásának leírásába. Számomra sokkal
hitelesebbé, átéltebbé vált itt a tör-
ténét, s annak mindenféle kontextusa
akár térben (még geopolitikai térben
is), akár időben (az egyes megelőző
eseményekre való visszaulalásokban).
Míg korábban, a szerb nemzetiségiek
első szentendrei bevándorlásakor a
„kinék Észak, kinék Dél” metafora
egy történelmi helyzet (paradigma)
leírásának tűnt, addig az elbeszélőnek
Újvidékről a budapesti Király utcáig
tartó végső útja egy csontig hatoló sze-
mélyes tapasztalat összegzése: amíg
a Vajdaság, a dél-bácskai területek a
magyarok számára a déli határvidéket
jelentik – ahol Alapy György magá-
nyos tragédiájába zárva védekezhet a
törökkel szemben –, addig a szerbség
számára azt az északi határterületet,
amelyet a felvándorlások okán akár
egészen Szentendréig is ki lehetne ter-
jeszteni. Pétervárad és Újvidék tehát
kinék Észak, kinék Dél, attól függően
ki merre tart.

A fentebb leírtak miatt a könyv
nem tűnik egységesnek számomra a
személyes érintettség két fokozata és
az ebből következő különböző inten-
zítási elbeszélésmód miatt. Amíg a
harmadik, s terjedelmileg rövidebb
Boldogok hajója című részt (még egy-
harmada sincs a korábbi két fejezet
összterjedelmének) gyorsan, szinte fal-
va olvastam, addig a megelőző széles-
sávú történelmi áttekintés során bizony
elkalandozott a figyelmem, s nehezen
sikerült visszaterelnem a könyv lap-
jaihoz, mégha ömlöttek is az adatok,
érdekességek, sztorik. A hosszú évszáz-
adokon keresztül nincsenek állandó
szereplők, vagy rendszeresen ismétlő-
dő fordulatok, amelyek ritmust adhat-
nának a szövegnek, s ezért bizony néha
olyan labirintusban éreztem magam az
olvasás közben, amelyből egyáltalán
nem látszott a kivezető út. Mindezeket
azért domborítom ki ilyen nagymérték-

ben, mert a könyv elkészítése mögött
– láthatóan – nagyon nagy történelmi
feldolgozó munka rejlik. Nemcsak a
Péterváradra vonatkozó anyag össze-
geregelyezése, de különböző elágazási
pontok megtalálása, és a sokszor csak
nehezen elérhető könyvekből össze-
szedhető adatok egymáshoz igazítása,
mint például annak a feltételezésnek
a megfogalmazása, hogy az Egyesült
Államokban, a Dodge City-i múzeum
falára akasztott kulacs, amelyet Wyatt
Earp lőtt át, talán Charles Zágonyié,
azaz Zágonyi Károly 1848-as honvédti-
szíté lehetett, aki a szabadságharc
bukását követően az Újvilágban próbált
szerencsét először legális keretek
között (vasútépítési üzlet), majd illegális
területen (bankrablás). Hasonlóképpen
még a korszakot ismerőknek sem ugrik
be rögtön, hogy Hadik András, aki egy
hatalmas lovasváltás rohammal elfog-
lalta és megsarcolta Berlint, idős korá-
ban éppen Dél-Bácskában telepedett
le, nem messze Péterváradtól. Mon-
dom, az összehordott anyag impozáns,
egészen annyira, hogy nem is volt ked-
vem utánakeresni az egyes tényeknek,
valóban úgy történtek-e. (Amire fejből
emlékeztem, az minden egyezett, még
a Hadik-féle 300 pár kesztyűnyi hadi-
zsákmány fufangja is.) Mindehhez a
hatalmas, jó humorral összerkesztett
anyaghoz képest jóval súlyosabbnak
érezem a közelmúltra vonatkozó megál-
lapításokat: „Így vesztette el vér nélkül
ám sok szétfröccsenő tejtermék, túró és
réteges vékonytúszta bevetésével szerez-
tett Vajdaságunk második világháború
utáni, Jozsip Brozzal és az ő armány
hetvennégyes alkotmányával bebiz-
tosított relatív szabadságát. (Pardon:
önállóságát.) Ez a helyzet uralkodik a
mondat megszületésének pillanatában
is.” Vagy akár a harmadik részben
közölt hosszabb interjú egy, a Délvi-
dekről szintén átmenekült, s a Balaton-
nál letelepedő férfival: „Te meg most
szépen megiszod a maradék sörikéd,
szrce moje, nem rossz, finom Aranyász,
aztán puzi, mész valahová. (Csöndben
hazamész...) Lehed karácsonyra fel-
megyek Pestre. Érdekel? Nem? Mind
ilyenek a pestiek. Szivi. Nem hiszed?
Há' tölleg... Vold egy háború. Mi? És
ki emlékszik rá? Gedaut... Ha rendesen
megbaszod, akkor is pirosak ezek a fák.
Szivi. Piros-fehér-zöldek. Kicsit hülye
vagy? Gedaut. Remeg az élet, mind egy
operedben. Há' nem? Gedaut.”

Mert bárhogy is nézzük a személyes
sors és a történelem viszonyát, mindig
az első a fontosabb, élőbb, az izgalma-
sabban, átélhetőbben elmesélhetőbb.
Igaz persze az is, hogy Péterváradnak
és múltjának ennél nagyobb igényű
átfogó munkát nemigen szenteltek tudó-
saink, íróink. Nem vallott hát szegyet
Balázs Attila, amikor ezt, az „életének,
ha nem is egyetlen, de egyik legfonto-
sabb értelmű” felhozható vastag
könyvét megírta.

(*Palatinus Kiadó, 2008*)
Thimár Attila

Számunk szerzői

Baán Tibor 1946-ban született Rákosligetén. Költő, irodalomtörténész. A győri bencés gimnáziumban érettségizett. Legutóbb megjelent kötetei: Papírmózi. Válogatott és új versek, 1965–2006 (2007); Konstelláció. Kollázsok és haikuk (2009).

Blanchot, Maurice (1907–2003) francia író, esszéista, kritikus. Magyarul legutóbb megjelent művei: Halálos ítélet (kisregény, 2008); Mikor eljön az idő (regény, 2009).

Danyi Zoltán 1972-ben született Zentán. Költő, író, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Kivezetés a szövegből – Hamvas Béla regényei (2008).

Fogarassy Miklós 1939-ben született Budapesten. A győri Bencés Gimnáziumban érettségizett. Könyvtáros, kritikus. Legutóbb megjelent kötete: „Még nem kelt fel a nap”. Mészöly Miklós Elégiája (2009).

G. Komoróczy Emőke 1939-ben született Budapesten. Az ELTE Tanárképző Főiskolai Karának tanára, az irodalomtudomány kandidátusa. 1961-től 1971-ig különböző győri szakközépiskolákban tanított. Publikációi 1972 óta folyamatosan jelennek meg, elsősorban a magyar avantgárd és a mai magyar líra témakörében. Legutóbb megjelent kötete: A szellemi nevelés fórumai. Kassák, Tamási Lajos, Kárpáti Kamil és „köreik” (2005).

Halmai Tamás 1975-ben született Pécsen. Verset, prózát, kritikát, esszét publikál. Önálló kötetei: Versnyelvtanok. Elemző esszék kortárs versekről (2008); Isteni fény, emberi lény (esszék, kritikák, 2009).

Hárs Ernő 1920-ban született Magyaróváron. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: Áldozati füst (versek, műfordítások (2008).

Horváth Imre 1966-ban született Sopronban. Tanár, irodalmár, a PTE Irodalomtudományi Iskolájának doktorandusza. Írásai 2003-tól tanulmány- és konferenciakötetekben jelennek meg. Kutatási területe elsősorban a dramatikus és narratív teológia, a teológiai nyelv artikulációja és Hans Urs von Balthasar eszkatológiája.

Kelemen Lajos 1954-ben született Büssün. Író, kritikus. Kaposváron él. Legutóbb megjelent kötete: Olvasó (esszék, kritikák, 2008).

Kerék Imre 1942-ben született Háromfán. Költő, műfordító. Sopronban él. Legutóbb megjelent kötete: Dombos út (versek, 2009).

Komálovics Zoltán 1964-ben született Szombathelyen. Költő, kritikus. Győrött él. A pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára.

Kovács Melinda 1969-ben született Esztergomban. Fotóművész.

Marno János 1949-ben született Budapesten. Költő. Legutóbb megjelent kötete: Nárcisz készül (versek, 2007).

Mészáros Urbán Szabó Gábor 1978-ban született Győrött. Szülővárosában él. Prózaíró. Önálló kötete: Nemmozgó (novellák, 2009).

Sajó László 1956-ban született Sátoraljaújhelyen. Költő. Legutóbb megjelent kötetei: Szünetjelek az égből (válogatott versek, 2006); Írottak (2009).

Sebestyén Ádám 1992-ben született Szekszárdon. A győri Kazinczy Gimnázium tanulója.

Szabados György 1939-ben született Budapesten. Zeneszerző, zongoraművész. 1983-ban Liszt Ferenc-díjat kapott. Számos lemeze jelent meg, legutóbb: Bells/The Land of Boldogasszony (2008). 2008-ban jelent meg Írások I. – Tanulmányok és esszék c. kötete.

Szakács Eszter 1964-ben született Pécsen. Költő. Legutóbb megjelent kötete: Vízre írt (versek, 2009). Meséi a Villámhajigáló Diabáz c. kötetében, 2010-ben jelennek meg a Liget Kiadó gondozásában.

Széki Patka László (1948, Győr – 2008, Veszprém) költő, dramaturg, kulturális menedzser. Legutóbb megjelent kötete: 60 vers (2009).

Szentirmai Mária 1953-ban született Komáromban. Költő. Győrött él. Önálló kötete: Kavicsba zárt múlt (versek, 2001).

Szlukovényi Katalin 1977-ben született Győrött. A győri Révai Miklós Gimnáziumban érettségizett. Költő. Budapesten él. Az ELTE és az Eötvös Collegium magyar–angol szakos hallgatójaként diplomázott, jelenleg doktorandusz (ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Modern Angol–Amerikai Irodalom Program). Önálló kötete: Kísérleti nyúlórr (versek, 2005).

Tatár Sándor 1962-ben született Budapesten. Költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötetei: Bejáró művész (versek, 2007); A végesség kesernyés v... – Endlichkeit mit bittrem Trost (versek, 2007).

Thimár Attila 1969-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, kritikus, egyetemi oktató. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem docense. Legutóbb megjelent kötete: Hős és áldozat. Révai Miklós és a klasszikus századforduló irodalomtörténete (2007).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.),
Puedlo Könyvesbolt (Aradi vértanúk útja 8.)

Budapest:

Custos Könyvesbolt (Margit krt. 7.),
Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bünker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.)

Folyóiratunk megrendelhető a szerkesztőség címén:

9002 Győr, Pf. 45.

Honlap:

www.gyorimuhely.hu

E-mail:

szerkesztoseg@gyorimuhely.hu

M Ű H E L Y

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2009. XXXII. évfolyam, 6. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata

Széchenyi István Egyetem, Győr

Pannon-Víz Zrt. Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138-922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@gyorimuhely.hu. Honlap: www.gyorimuhely.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Nonprofit Közhasznú Kft. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Üzleti Ügyfelek Üzletág, Központi Előfizetési és Árusmenedzsment csoport, 1900 Budapest. Előfizethető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, valamint e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu. A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2009. évre: 2500,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

MŰHELY

---

nka

Nemzeti Kulturális Alap

KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

9770138922000 09006
